

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 44, година XIII, април – јун, 2015.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Уредник
Радослав Вучковић

Уредништво
Злата Коцић, др Горан Максимовић, Обрен Ристић, Русомир Д. Арсић, Виолета
Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић и Зоран Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић-Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Зоран Гавриловић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 е-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња
претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија
Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Лектура и коректура
Милица Миленковић

Дизајн корица
Simle Look

Техничка припрема
Млађан Ранђеловић

Штампа
Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the shape of an eye, with the word "Бдења" centered within the iris area.

Бдења

Радован Бели Марковић

НАЧАЛНО НЕПОКОРАН

На речима и писанију, првим махом како би се учинило, мними литерата, Р. Б. Марковић, свакој власти 'начални тивник' бејаше, али се знађаше да би од 'начала' својих кадшто и одсутпао ('... гледајући да се то не позна, каоноти калфица који поткрада газдину радњу'), одступања таква, 'па и вираже ако се баш хоће', преумљењима називајући. Без родбине и познанстава, од престоничких редакција одвојен и сувише удаљен, друкчије но као 'мними литерата' ни приказивати се добом не могаше, нити такав опстајати, уколико би начало своје сваком приликом утврђивао – у селу Ћелијама, поготово, гдено се за књижество слабо марило, с тим што ни упокојени писци од живих нису разликовани, дочим од свих књижевних јунака, 'по читању и брез читања', Краљевић Марко и хајдук Станко највећег угледа имађаху, а од хероина: Косовка девојка и Јерина проклета, обе на свој начин, разуме се...

С те стране, Р. Б. Марковићу би се и кроз прсте у Белом Валеу, а и другде, саучеснички прогледало, црни свој шешир пред општинском каквом шаржом ако би скидао, на шта у свом селу рачунати баш и не могаше... Ћелијанци, наиме, свикнути бејаху да насупрот власти 'депутатски' некога обдржавају, тако да им се мними литерата, Р. Б. Марковић, у добри час нашао, почем се 'у политичком подбадању', збор какав скупљен ако би био, на Мурка Ицића, оглашеног натрагођу и лудију, рачунати не могаше, одавно, због старачке узетости, 'а нека класа ни отпре не бејаше, са лудацима из приорних села ако би се барбаро'...

Отуда у Павловој механи уобичајена већа готово званичан карактер имађаху, уколико би се, 'супроћ началу', знаци попустљивости у мнимог литерате опазили, али мними литерата, Р. Б. Марковић, ни иначе готов не бејаше 'Оног иза каце' на сваком збору да изиграва, нити због ћелијанских, укриво сраслих прича вату из ушију сваки час да вади. Књижество своје све чешће помињући, 'попут оних који не пишу почем стално о писању мисле', Р. Б. Марковић је већ и отворено одбијао са сељацима на поменути зборовима да се помеша. Пропали су, уто, и 'касираног жандара, Кнезмилојковића, шпицловски покушаји' од мнимог литерате штогод да 'извуче', Ћелијанце штоно би, у маси и по глави, законски теретило, а од Ћелијанаца, противу мнимог литерате, додатне оптужбе да 'прекупи', али Ћелијанци мнимог литерату у заштиту стадоше узимати, 'из чистог ината можебити', при чему се осећала и струја против емерит-учитеља, Сретена, чија је *Села Ћелија исправна историја* као упуштени посао већ свиђана. Уз реч само, ни Кнезмилојковић, 'касирани жандар', у негдашњем состојању не бејаше, 'познало се да је врана и понад његове главе гракнула': некоћ му цвекласта тамо носина, 'сама себи канда остављена', спарушивала се и перутала, приметно ужућујући при том, 'због слабијег дотицања крви', према дијагносису оних којима је и тако штогод у очи падало, а и упињање његово: позитуру своју да обдржи и 'у важности јоште да остане', сиреч: какав било знак поверења од лајковачких власти да искамчи, неповољан правац је узело, 'због превршења сваке мере', при чему се и раздрљеним Ћелијанцима, који у Павловој механи посведневно грејаху столице, прилика за приликом указиваше: одбаченом Кнезмилојковићу да се подсмехују и с општинским шаржама да се пошегаче...

Али потреба Кнезмилојковићева 'с властима лајковачким у радњи да буде, у домашај закона и мртве кадшто приводећи', победу је и овог пута однела... Прићутавши се мало, као ноти размажени деран после шамарисања' о Путниковој циглани је, млитаво и узгред, умствовање своје испотекар започео, чиме публично занимање побудио баш и није, почем су Ћелијанци познали да је Кнезмилојковић 'спроћу циглане без муниције остао', а временом су и сами 'утврдили знање' да се циглана, осим у државни расход, ни у шта не може рачунати, као и да високи димњак њезин, како год иначе да би се свиђало, село Ћелије од других села одваја и да је боље оборити Владу, 'ако би ремек овај ћелијански ружно атресовала', неголи дочекати

дан кад би се, наредбом министра, 'лагумисало једино зданије с врх којег се Колубаре и Брдâ свечитавост може опсервисати: житних поља паљевине еда би се училе и да се позна ако буну когод заподене'...

Ни за нове, о г. Путнику, приче не бејаше лако публикум загрејати, а и за рђаво поступање се сматрало што полицаје лајковачке у село Ћелије 'секторски опредељују', кад год у недужном пасажеру г. Путника познају, 'три пута штоно се десило', приде: осезање дојакошње воље да се 'вазнети мраморници', близна браћа, Часлав и Кориша, за равнoсветитеље извикују. Крстили су се, додуше, 'једначитој двојици' имена ако им се помену, као што би се крстили и при помињању осамареног магарца тамо њиховог, за чији нестанак одговорност нико примио није ('...премда се не могадијаше казати да Ћелијанци нису пратили магарећих копита трагове, на две партије при том се делећи, у зависности од свиђања: да ли је од ушћупске или од битолске сорте изгубљено магаре'), да би, најпосле, доконали како магарац у стоку колубарску ионако не спада ('... осим сталешки, као судски одација у чиновнике штоно се убраја') и да је боље на своје браве да припазе, а треба рећи и да је, кроз године, свако сам себи одговорао на питање: је ли је то магареће ревање или савске лађе туљење – кад неодредими хрипеж и јечање ветри однекуд донесу, па збуњен човек отворених уста мора да застане...

Млако је примљено и Кнезмилојковићево заузимање да се претражи мниmog литерате кућа, бунтовне списе на мети имајући, при чему се 'касирани жандарм' понашао као некадашњи кмет, Милијан Врг, фамилијарно се с понекима дошаптавајући, како би своју глупост на народни рачун ставио, с тим што су Ћелијанци пуштали Кнезмилојковића да се наизговара, 'адуте своје да испуца', да би га без решења најпосле оставили...

Али ни историста ћелијански, напред помињани емерит-учитељ, г. Сретен, разборитим се, с тим у вези, показао није, када је, 'брез преиспитвања законитости таквог предузећа', уз Кнезмилојковића *таки* пристао, лично подјарујући Ћелијанце да се 'комесијски испremeће' мниmog литерате, Р. Б. Марковића, обурвана кућа, не знајући, на ствари, ни како је Кнезмилојковић све то замишљао, а и превиђајући при том да се по потоцима одавно не стрелја, нити се кућа неком премеће уколико му стигне из Америке писмо...

Помињао је Кнезмилојковић и велики значај мниmog литерате скривених листина, у чему и емерит-учитељ, Сретен, живо

му секундоваше, domeћући своје муке у вези с писањем *Села Ћелија исправне историје*, али Ћелијанци емерит-учитеља, г. Сретена, као 'научну класу' одавно признавали нису, као ни потребу да се било каква историја пише, па су тако, посредним начином, мнимог литерату и у заштиту узимали. Мрачан и озлојеђен Кнезмилојковићев поглед одаваше човека који се поуздава да ће, препадом некаквим, своје истерати, али приметна бејаше и емерит-учитеља, г. Сретена, кивња што га 'касирани жандар' од планова својих подаље обдржава...

Чинило се, у једном маху, да је читава ствар свршена, згодан час само да се сачека, али на речима је ипак све остало, баш као и Путникове циглане раније помињани претрес, почем се и Кнезмилојковић, од нечега канда препанут, преконоћ пресалдумио и од воље му више не бејаше ова ствар да се продубљује...

Забашурујући, после, о претресу сваки помен, Кнезмилојковић се куд и камо бољим човеком публично приказиваше, барабарен с емерит-учитељом, Сретеном, који је упирао да се претрес ипак обави, на шта му Ћелијанци лактом одмераваху, знајући да 'обезглављени историста', уколико би му супроћавање селу на памет уопште и пало, 'општом резервом' не располаже.... А стара и обамрла, мнимог литерате кућа ('...крај које се у тишини и погнуте главе пролазило, откако су тамо Марковићи као дим нестали'), извесне куражи је, сама по себи, поискавала од оних који би се наканили да у тавним њезиним одајама 'комесијски пробораве' – не само због проваљених и паду склоних таваница и протрулог патоса, него и због наметних примисли како и упокојеног мнимог литерату нека мука може натерати у кућу своју, 'ма и на гутљај поцикнулог вина', вампирично да наврати, 'некмо у стицају да му се јоште пљеска и звижди док на овом свету саставе своје казује, додај буљину у ојаку и друга рђава знамења, као и да, с том кућом у вези, ништа на свом месту поодавно није'...

О 'предметној кући', наиме, чудне су се ствари причале, па и да ваљевске једне, не баш на гласу новине ценсурисане бејаху ('...што емерит-учитељ, г. Сретен, архивским увидом, ни потврдио ни порекао није, жалећи се на немоћ своју пред општом несрећеношћу новијег градива'), због некаквог подлистка, 'како се однекуд прокљувило', у којем се 'ћелијанска пустолина' изреком помињаше – као 'атреса', сиреч: главни стан помесне гране у ваљевској Лудој кући приметног Кола, 'спиритистичне нави-

јености', у чијој је Конштитуцији стајала сваког 'сваког члена обавеза: за лудаштво оба света начално да се заузима, а и лично постара за скоро сазивање Свелудаштва колубарског Велике дијете' ...

Нестали и упокојени субјекти не могу се ни по чем барабарити, јоште мање у исти кош трпати, нити се о несталима и упокојенима на исти начин говори и пише, што би се и у многом литерате стицају пуном мером уважити морало, почем упокојење тамо његово само у причи фигурисаше, као и г. Путника лајковачки пројави, премда се г. Путник као недоказани, а можебити и чисто шпекулативни субјект и иначе узимаше, дочим се близне браће, Часлава и Корише, нетраг-ишчезнуће као фактички нестанак не могаше забележити, нити законито кроз књиге провести.

Не може се поуздано знати ни колико су Ћелијанци сопствене, у Павловој механи приче озбиљно свиђали ('...чега је сувише, тога се и цабалишемо'), нити да им у појму бејаше да се силом саме приче живота клетог узалудност унеколико осмишљава, што се, у погледу ћелијанских прича, дословно и не мора узимати, почем ћелијанске приче курварством, злбом, лакомошћу, издајством, клетвом, горчином и од сваке руке опако-стима пресењене бејашу, премда ни Ћелијанци, недочете приче у свим правцима гранајући и кроза причу и царство мртвих кадшто залазећи, Бога за сведока потезали нису.

Ако би се пак по несређеним листинама судило, и по запамћењима усмених опажања, јестаствена многом литерате знања скучена не бејашу, ни завичајно омеђена, саобразно ћелијанском мњењу: да све што је с оне стране Колубаре у туђинство спада, нити је Р. Б. Марковић овај свет друкчије свиђао доли као један од мнозине светова, међу којима поклисара и конзула за сада нема, осим незваничних и самопроизведених, за шта је и самог себе, 'као живи доказ', публично истурао, сиреч: у име мртвих душа своје, 'брез агремана' поклисарство – на шта се, према толковању тамо његовом, сваки од књижевства човек, за свог века, обавезати мора, не због титуле или каквог добитка, већ због приче саме, ако се за добро прими мњење да се минула доба једино у причама могу опсервисати, што без мртвих душа, као калауза и путовођа, никако не иде, 'откако су Тројанци оног коња у град увукли'...

Нису Ћелијанци мислили да је мними литерата с оне стране видимог света наскроз забраздио, иако су му персонално почитовање већма лактом одмеравали, почем књижество поимали

напросто нису, осим као занат од кога се рђаво живује, премда су, својим добом, приче тамо његове помно слушали, а у понека отворена уста и мува би кадшто улетала, поготово ако би се Р. Б. Марковић занео и започео 'о веригама које су, док кум није кума преварио, с небеса висиле', кад се помишљало и на могућство да се онима које Господ подно Престола свог кастиле позове ('...на прилику близне браће, Часлава и Корише, одважних и на све спремних мраморника', којино на пола пута и иначе бејаху, у облаку димњак површујући'), поменуте вериге предусретљиво спусте...

Одломак из дуже прозе

Милош Јанковић

СВОЈ СВОЈИМА

Сви тамини коњаници, витезови таштог кнеза,
товитељи свог лудила (које меље стравна језа),
облакови сапутници, звездочатци и магови,
лење слуге доколице, сујетини зли робови,
страстотрпци и видари, славе жељне крхке душе,
пропадљивог неимари (који собом себе руше),
заточници несанице, завидљивци и полтрони,
скрибомани, згубидани, пијандуре, епигони,
јунаци и кукавице (род рођени сваке ватре),
они који воле оно што је кадро да их сатре,
сецикесе, мародери, учитељи и сањари,
преправљачи историје, приучени опсенари,
препродавци лажног злата, тајне вере свештеници,
кловнови и вође буна, вечно гладни губитници –
знајте да вас, све, разумем, да вам, свима, све опраштам,
јер на исти начин трунем и о истом исто маштам,
све у нади да ћу смети, пре последњег свога крика,
самом себи наглас рећи: Достојан си за песника!

МЕНАЖЕРИЈА

Тврдоглав као магарац, лењ као трут –
упорно бирам погрешан пут.

Спор као пуж, као јагње наиван,
вечито на судбину због нечега киван.

Љут као рис, као риба нем –
увек желим оно што желети не смем.

Љигав као змија, као твор смрдљив,
све чешће се питам – јесам ли жив.

Пијем као камила, једем као свиња,
све мање човек, све више животиња.

ТЕРАПИЈА

Од немог позајмљујем речи,
слеп ми дарује очни вид.
Очај ми ракија лечи.
Чиме да излечим стид?

Од хромог купујем колена,
са глувим размењујем уши.
Вино ме спасава времена.
Шта спасава мрака у души?

Кратку болест мењам за дугу,
за празну дајем главу пуну.
Чиме и како надвладати тугу,
када у мени и кајања труну?

ПЕСМА О ПЕСМИ

Мирославу Тодоровићу

Понекад, као косу кад откиваш,
стрпљив си и миран, посвећен труду,
а понекад – као да узводно пливаш –
што јаче машеш, све даљи си спруду.

Понекад је лењо, бескрвно, млитаво.
Понекад заудара, понекад мирише.
Уме да буде и лажно и право,
а уме и само себе да напише.

Понекад те то из сна прене,
или се појави, тек тако, у недоба.
А бива и да, процвало, намах свене,
из грла се суноврати на дно дроба.

Понекад се стиди, понекад се љути.
Зна да се погорди и ускописти.
Бива да собом понешто наслути,
понеком пресуди, са нечим рашчисти.

Понекад дуго гноји и бубри,
болем се храни, на унутра разраста.
Кад коначно пукне, крастом проври,
дуго се лечи, споро зараста.

Понекад је нежно, часно и чедно,
а понекад дивље, пакосно, лудо.
Понекад је бисер, понекад безвредно.
Понекад је злочин. Али увек – чудо.

(2013)

TABULA RASA

Подједнако очајан
и безначајан,
истоветно снажан
и неважан,
исто толико штетан
колико и паметан,
истовремено –
и мртав и жив,
и невин и крив,
са једнаком потребом
да волим и болим,
будем вољен и мољен,
ломљен а несломљен,
признајем да не умем
себе да разумем.

Милан Мрдаљ

КУЋА НА ПРОМАЈИ

ГРАДИМ КУЋУ

На замишљеној парцели
сна и јаве
топлом несаницом
градим кућу.

Темељи пуни хартије и мастила
једва држе зидове од свиле
проткане речима
од којих нежност подрхтава.

Жену уграђујем у врата да имам
коме да се вратим кад некуд одем,
децу у прозоре
да боље и даље видим.

Чуваркућа цветну пушку
уперила с крова,
држи ме на нишану
с претковим прстом на обарачу.

Огњено биље садим у постељу
и весело гледам усукан димњак
кроз који се усправан
пењем у звезде.

КУЋНИ СТРАХ

Даринки Јеврић

Годинама стрепимо
да нам некакво зло
не бране у кућу
и са зидова поједе малтер,
поскида слике очева и светаца.

У тој вејавици страха
почесмо се међусобно клати,
у клетвама тражити мелеме,
завађати живе са мртвима,
ударати нож у леђа сенкама.

Онај горе,
што међу нас просу језу
мудро ћути, прстом не мрда,
да хоће бар географију зиме да одјужи,
вучје очи да нам подари.

Од мириса црног хлеба
пуцају чворови на веригама,
још само да наиђе жестока промаја
па да нам одува оно што немамо
мушки бисмо запевали.

ПАКЕТ ЗА МАМУ

Једно ћебе,
марама,
чарапе,
црне зепе.

Неколико килограма
јужног воћа,
флаша густог сока,
кутија кекса,
шећер,
кафа,
бомбоњера.

Све то запаковано сетом
шаљем на најдражу адресу:
Милица Ш. Мрдаљ
59306 Ервеник.

Већ видим мајку у авлији,
под старом мурвом у хладу,
под оком сузу,
чујем глас:

„Е рано моја ниси то морао.”

НИКАДА НАС НЕЋЕ ПРОНАЋИ

Из хладних јасала неба
пада водена раж,
корак у ноћ утапамо.

Хватамо таму као уже,
развличимо је
ти на твоју,
ја на моју страну.

На знак петлова
пуче тама затегнута.
Обоје падосмо у месечево наручје
са шакама пуним звезданих кудеља.

И док нас други очекују
пред нишан да истрчимо,
замке нам окрећу леђа.

Мирно ћутимо у њиховој заседи
и корак у ноћ пружамо.

КАО ЈАБУКА

Кажу да немаш ништа
слично кући,
ево,
нудим ти огњиште
у звезданој шуми,
окућницу
од сто ари
обрадиве месечине,
и један кревет од лишћа
на Фрушкој.

У замену тражим
да занесеш
с огњеним зрном мог ока.

У недра да ме примиш
као молитву,
празнину да огрнеш
свемирском травом.

Све остало нек иде
путељком судбине,
као јабука
пуштена низ брежуљак.

ПИЦАМА НА ТАЊИРУ

Преливену месечевим присуством
у тигању од синтетике
похујем твоју пицаму.

Цврчи прслук и гаћице
у зејтину ноћи.

Из јастука излазе мали љубавници,
освежавају ме соком од звезда,
траже рецепт,
не-не, кажем ја,
овај специјалитет
није за ширу употребу.

Разочарани се враћају
у просечан живот,
ти ме у знак одобравања
љубиш у колено.

За јатом свитања
у небо одлетеше
твоје љубичасте сандале.

Радосав Стојановић

НА ГРАНИЦИ

Сахло је зеленило, гасило се лето по ободима шумарака и уским пропланцима. Јесен је копнела у шумовитим дубодолинама и јаругама, оденута шуштавим лишћем и цветним бојама. Септембар се грчио у острикама.

Враћали смо се из школе из Самокова. Одоцнили после јесењег кроса.

Пригрливши торбице уз тело, журили смо козјим пречицама, уз планинску косу, према Грамади. Кад савладамо Грамаду, онда се спуштамо на Бајинску реку и, потом, успињемо у наш Чобанац. Не журимо ми то много кући. Нешто друго нас обезпокојава. Заправо, онеспокојава и узноси. Горе, дугим планинским венцем од Острозуба до Врло Присоје, на дугом хрбату Малог Чемерника, већ месецима, од пролећа, отони, тенкови, возила која вуку топове и хаубице, самохотке, тегљачи оруђа, ровокопачи. Читава ратна скаламерија угнездила се на чукама, висовима и грамадама. Запосела ридове, пропланке, гребене и превалце на планини куда пролазимо до школе. Обиколила увале и изворе. Тамо где не допире машина, могу теглећи коњи. Под шаторима војници, кухиње, казани... Бивакују... Маскирана оруђа размештена по шумарцима. Брундање машина разлама се шумским пролукама, међу столетним стаблима која високим круницама крче себи пут у небо...

Путеви што воде шумским завојима и просецима су изровани, ливаде угажене и преоране тенковским гусеницама, ретки усеви запустошени. И стада се повукла са утрине, сишла ближе засеоцима.

Војска се шуња, крчи гарине, кроз мртвице и брегове просеца путеве, савладава стрмен, укопава се, маскира своја нова станишта. Као да ће већ сутра запуцати са Станикиног крста и Плана, отуда са бугарске границе! Госпде, зар опет?

Хоће ли опет бити рата?

Шапуће се, стрепи, зебе. Гата и прориче судбина људи на граници. Вавек је отуда стизала пошаст.

Два месеца пре тога у Чобанцу и околним местима су реквирирани брдски товарни коњи, а власницима, уз стари улар, подељене квитице. Пописани су и рабацијски волови и тешка

воловска кола. Њих ће узаптити ваљда касније. Требаће војсци тамо где тешке машине не стижу!

Ништа не слути на добро.

Мало ко сада средом иде на пазар у Предејане. Нема се чиме.

Војска поправља старе ровове, чисти и утврђује некадашње бункере, повезује их међусобно траншејама, дубоко под земљом гради склоништа, командна места, санитетску базу. Осигурава их балванима и даскама, подупире гредама, потпорњакама. Прикрива зеленим бусењем. Гради грудобране... Везисти планину премрежили кабловима, жицама и антенама. Развукли их кроз траву, растеглили са крошње на крошњу дрвећа до на врх Чемерника. Око високих чука постављени дугоцеви топови.

Осим главним друмом, одраслима је кретање планином забрањено. На нас, децу, мало ко обраћа пажњу. Ми можемо свуда, не бране нам. Чинимо им се безазленим. Невештим. Само нас повремено опомену да не идемо тамо где је опасно. Да се клонимо војске.

Путем до школе у Самокову гледамо и послушкујемо шта се све збива дубоко у гори и околу шумарака и једва чекамо да се заврши настава, па да у чопору кренемо уз планину, мењајући путеве и стазе до куће, како бисмо осмотрили шта се то ваља нашим шумама, пропланцима и ливадама које је овога лета изненада запосела војска.

Неутажена дечја радозналост.

Пре два дана отпочели су и велики маневри. Грми одасвуд, пуца... У чудноватом поретку војници изјуре из ровова, преко чистина и прлина. Залежу, пуцају, па опет устају и јуре напред. Пешадија урличе: „Урааа!“ Грува маневарска муниција. Рокћу минобацачи и бестрзајни топови са главичица. Над главама прелећу светлеће ракете. Надиру „дрвени“, за њима „плави“. Сви су маскирани сноповима траве и гранчицама буковог лишћа. Туку се. Бране и освајају планинске гребене, чукаре и шумарке. Не знамо ко ће надгорњати. Како нам се чини, потрајаће ти окршаји све до зиме.

У школи су прочитали наредбу да треба избегавати попришта будућих маневара. Путовати само главном џаџом до села. Не скретати и не обраћати пажњу на војнике, не ступати у разговор, не давати им никаква обавештења, поготову не онима са јасно истакнутим плавим ознакама (тракама око руку и на капама), јер они су непријатељи, они су дошли да нас поробе. Игнорисати их на сваки начин. „Дрвени“ ће нас ослободити, ако будемо наопаке среће те „плави“ овладају нашим местом. А

за неколико дана одржаће се и права бојна гађања из топова, хаубица и минобацача са Чемерника. Мете ће бити онамо, на Плани и на Станикином крсту, преко друге обале Власине, те се с тога тамо од данас не сме кретати.

Као и у Чобанцу, и у околним селима формиране су месне чете цивилне заштите, састављене од домаћица и пензионисаних грађевинаца дунђера. Њих већ месец дана обучавају и увежбавају самоковски резервни официри на челу са Митком Ракићем, пуковником у резерви, бившим првоборцем, пензионером, који је на себе навукао официрско одело, па се као петао на буњишту сав важан кочопери по засеоцима и у месној задњници.

Идемо пречицама, уз чепељак, по ободу јаруге, пењемо се хватајући се рукама изданака високе папрати, грана дрвећа и лијана, журимо да се домогнемо Грамаде и некадашњих барака земљорадничке задруге, тамо где је сада смештена главнина војске, машина, технике и наоружања. Тамо се, у нашој машти, већ догађају чудеса. Крај споменика седмојулском устанку, летос су били направили и биоскоп под ведрим небом. Окречили су фасаду завичајног музеја, која је послужила уместо платна, и неколико вечери приказивали партизанске филмове за становништво, на чијим пројекцијама су се углавном гурала деца и по која слободнија женска из околних села.

Пртимо задихани уз брдо и већ одоздо, с пристојне даљине, кроз пукотине шибака, по бедемима назиремо заклоне и грудобране које су војници саградили, осматрачнице у крошњама високог дрвећа покривене грањем и буковим лишћем. Но, сада нам делују некако прозукло, празно. Нема на њима кретања, комешања, вреве, ужурбаности. Нико се не појављује. Тешко за тишје господари планинским врлетима.

На пролукама затичемо тек по којег војника. Остали су негде одмаглили. То нас разочарава. Тенкови су, као и раније, у бусијама са цевима окренутим истоку, према Плани, углавном стоје укопани и маскирани, без посада, а хаубице – застрте сиво-маслинастим мрежама – зврје напуштене. Питамо уснут оне заостале војнике, који протрчавају носећи на леђима кутије апарата за везу, непрестано вичући у слушалице: „Соко, соко, ја галеб, јави ми се – пријем!“, шта је то, где се онолика војска дела? Они нам у журби одговарају да се „битка“ привела крају горе, на Шанцима, неколико километара уз друм за Мали Чемерник, и да је сад војска највероватније на ручку. Они намотавају

у котурове зелену жицу путем које одржавају везу са командирима и штабовима својих јединица.

То сазнање нам одједном даје крила, соколи нас да протумарамо бојиштем којим су минули „црвени“ и „плави“ и без страха покупимо оно што нам колико сутра може добро доћи – погубљену муницију, чауре, неактивирани маневарске мине, пешадијске потезне и нагазне мине, неупотребљене димне бомбе...

Тумарамо ледином, улазимо у кочевима обележено противтенковско минско поље, подижемо бусење испод кога су постављене гранате и из њих вадимо пластична маневарска пуњења са детонаторском капислом. Можда нам нешто од тога може послужити у ловљењу риба у вртлозима Валмишке реке. Трпимо их у торбице и џепове.

Иза минског поља успињемо се на главичицу ураслу у ситно жбуње и боровницу, где је одувек нашу пажњу свраћао бетонски бункер испод земље, с отворима на три стране. У њега никад нисмо могли да привиримо, јер су му гвоздена врата стално била замандаљена, а последњих година и добро утонула у коров. Кроз отворе, већ зарасле у растиње, убацивали смо понекад каменчиће и шишарке, али се отуда никад ништа није гласнуло.

– Станите! – рекао је одједном Митар, који је био најближи бункеру. – Чујете, неко доле јечи.

Застали смо. Примирили се. Наћулили уши. Тихи ромор допирао је повремено из бусења обраслог маховином, у грмљу. А онда се зачуло стењање. Да, чуло се то из пушкарнице бункера. Као кад човек моли за помоћ.

– Можда се неко повредио! Да му помогнемо! – казао је Алекса из осмог разреда и кренуо ка улазу.

– А ако је оала? – био је опрезан Петар. Он се увек плашио невидљивих злих сила. Живео је са баком и дедом. После очевог страдања на грађевини, мајка му се била преудала. Сасвим ретко ју је виђао.

– Откуд оала, кад се до малопре отварала ватра! Водила борба! Мора да је рањеник! Заборавили га! – казао је Алекса. Он је био најјачи у чобаначкој групи ђака самоковске школе. Два пута је био поновио разред и ничега се више није плашио.

То нас је охрабрило. Човеку свакако треба помоћи. Што пре.

За сваки случај пришао сам отвору за митраљез, који је сада био очишћен од земље и траве, али маскиран двома гранама, и,

клекнувши на камен обрастао маховином, кроз лишће, повикао у мрак:

– Хеј, има ли кога?! Ко је тамо?!

Из нутрине земље одјекнуо је кркљав, неразговетан глас. Сви су га чули.

– Доци! Доци!

Мало смо се себнули. Прибрали смо оружје којим смо се били натоварили. Петар је држао гранату која је у његовој руци изгледала као Марков топуз. Алекса је испред себе истурио нож скакавац од кога се није одвајао. Кренуо је први ка улазу у бункер. Остали сустопице за њим!

Врата на бункеру су била одшкринута, силазило се степеништем од кратких дрвених облица. Кад их је Алекса раскрилио, разазнали су се тек обриси дрвених клупа око улаза у бункер и пушкарнице у дубини, кроз које је продирало пригушено светло. Ударало је на бућ и влагу.

За Алексом смо опрезно ступали у пазуху бункера.

Очи су нам се лагано привикавале на растреситу таму.

– Оћете и ви! Кол'ко вас има? – замумлало је одједном раскуштрављено створење пред којим смо застали збуњени у полумраку.

У кутку, између две пушкарнице, на расутим балама сена, лежала је раскречена полунага жена. Сукња поднимљена до изнад бедара, блуза у окрајцима, истурених голих груди које је натапала слабашна светлост. Њене уплашене, исколачене лудачке очи, овлаш осветљене, блуделе су по нама. Тело јој је подрхтавало као у страху. Црнела се кострет међу надошлим изливеним ножурдама и бивала још већа него што је.

– И ви сте дошли! Ево! Има за све! – мумлала је жена надутих бутина, чинећи према нама необичне покрете рукама.

Читао се очај из тих зеница што су, оденуте стравом, зверале у таму и ваљао презир из тог гласа који је по мало чему сличео људском.

Устукнули смо. Ноге се подсекоше. Очи већ привикнуте на полумрак разазнавале су озледе на њеним бутинама и по рукама. Букнуло лице. Аветињски поглед.

Повлачили смо се натрашке ка вратима. Збуњени. Преплашени. Неко је у журби очепио ногом мањерку која је тупо позвекнула о зид. Од тога смо се укипили. Страх је прострујао сваким телом. И тад смо постали свесни по поду разбацаних кон-

зерви, пивских флаша, фишека од муниције, картона, кутија, митраљеских чаура, парчади хлеба...

– Доци! – закрљала је обзнањена жена, надутих усана, пружајући израњављене руке према Алекси. – Не бој се, пашче! Доци, да ти дам да се оросиш! Данас дајем само „црвенима“!

Млатарала је рукама, показујући стидно место.

Ужаснути, некако смо се натрашке докобељали до излаза, а онда се окренули и, изронивши из бункера, заждили с уклетог ћувика низ падину, бежећи ко без душе од те сулуде жене, која је унезверено призивала војнике што су је, схватили смо, повалили док је трајао напад „црвених“.

– Доци! Доци, пашче! – брујао је у нама онај једва разговетни прозукли глас. – Дајем само „црвенима“!

Зауставили смо се тек испод падине, на заравни, код Најданове чесме. Балдисали.

Полегали смо по угаженој сувој травуљини да одахнемо.

Та рањава жена била нам је ужегла страх у кости.

Најстарији, Алекса, је ћутао, лежећи замишљено, с рукама испод главе, гледајући у врхове букви по којима се био расуо жир, потом се усправио нагло, бацио поглед по свима нама, па рекао:

– Баш смо луди! Уместо да је креснемо, ми ко курве побегосмо.

– Ја нећу! – рече Петар. – То није жена, то је оала!

– Војници је растурили, шта имамо ми да је карамо! – додаде некако жалостиво Јанко из седмог.

Остали су ћутали, смрзнуто. Алексине закрвављене очи трептале су нестварним немиром ко на уљу. Сав је био напет. Непокојан. Нешто је у њему опасно треперило. Дрхтало. Колебао се.

Од опасног наума место га више није држало.

– Видели сте, па сама се нудила! – правдао се несмајник и унезверено врпољио са рукама до лаката уроњеним у цепове својих широких панталона.

И даље смо ћутали престашени изгледом оне жене, коју су, контали смо, намамили војници негде отуда са Власине, јер Власинци тако говоре: „доци“ уместо „дођи“, и увукли је у велики бункер иза Грамаде да им олакша туробне дане војних вежби.

– Ма ви и не знате шта је то! Дркације! Шиљокурани! – запраска некако огорчено на нас Алекса, а поглед му опасно сваше.

– Ја знам! – брецну се увређено Петар.

– Што лажеш, мајке ти! – покоси га погледом Митар.

– Јесам! Јесам! Мазнуо сам за Горешњак, једну из Лебета! – покушавао је да буде уверљив Петар.

– Ма, иди, бре! За тебе је она ствар – оала! – насмеја му се заједљиво Јанко.

– Мајке ми, кад ти кажем! Три пута!

– Кењац се само супетли! Пун је маште ко шипак кошчица! – додаде Митар на Петров рачун.

Заћутасмо опет видевши ону опасну ватру што тињаше у, на тренутак одсутном, Алекси.

– Сви сте ви оале! Набијем вас на кару, кекељаве! – обрецну се поново на нас несмајник, погледа нас крвнички, па поскочи као ждребац и цилитну се уз брдо.

Више се за нама није осврнуо. Ноге су га носиле, не дотичући земљу.

Само смо видели како је уронио у грмље и буквик, горе, према бункеру, на Грамади, и нестао.

– Шије му га Ђура! – преврну се преко главе најмлађи Петар, покупи торбицу и устаде кочоперно, а немирни му чуперак на перчину, као из неког ината, само поскакиваше.

Кренусмо за њим покуњено, теглећи са собом скаламерију покрадених војних драгулија и тежак осећај унижености несрећне жене у бункеру.

Никола Александар Марић

БАШТА

Можеш ли да замислиш башту у мају
Када после топлог миловања
Наступи хлад са севера накупљен
Као освета за поражену зиму
У којој су се воћке плодом окитле
Из чије земље расечене унакрс
Избија васкрсење преминулог семена

Можеш ли да запеваш у часу пораза
Стару песму забележену на срцу
Земље коју још увек једе коров и трн
У завичају који нестаје наочиглед
Страхујући да следећи излазак светла
Неће затећи ретко преживело памћење
На коме трепери још побеђено време

Можеш ли док плевиш траву и цвет
Отварајући пут хранородном биљу
Да осетиш мирис будуће жетве
Која не следује само теби, већ и буби
И птици која пева упркос облаку
Чак и оном који ни певати не зна
И оном који нити сејао је нити убирао

Можеш ли док те киша куца по рамену
Да пређеш преко дана и ноћ замислиш
У којој мирисаће јагоде на столу
Која шљиве у казану претвара у пекмез
Под шкиљавом сијалицом која рађа сенке
И бели траг који казаном оставља
Велика букова варјача над огњем

Можеш ли а да те не савлада трен
Смело да уђеш у башту и помилујеш
Тек винуте засаде јабука и дуња
И захвалиш се на шљивама и ценарикама
На скромном роду и младим крушкама

Које први пут одазвале су се призиву
Па цвет и још сићушан плод нуде

Можеш ли да благосиљаш и кајсију
Која се деценију огласила није
Као и кромпириште у коме већ гора
Наговештава буру под земљом и сласт
Да благословиш сваког и све који узеше
Од скромног рода који се умножава
По потреби и претиче га дванаест котарица

БАШТА II

У закриљу великог празника
Који ображава пламену кишу
Језиковласну и сваког језика зборну
Рибарима кад даде се знање
Какво ниједан универзитет нема

У сенци усхићења и удивљења
На комаду земље који даде ти се
Разврставаш травке и судиш
Оне плодне ушускаваш земљом
А коров чупаш и у огањ бацаш

Твоје се расуђивање преноси
На изостало васкрсење семена
Које узалуд тражиш у земљи
Док око тебе цигљају биљке
Они који беху непозвани несталоше

Или, на ум ти пада, птице дођоше
И позобаше их као младенце
Невине у Витлејему за живот једног
Семена које оваплоти се и постаде
Првина васкрслих од људи

У закриљу празника Духа
Једносушне Тројице биље понело је род
Неко цвет бео и жут, весник скорог рађања

И све вапије ка теби и пружа
Жиле и мирисе да га благословиш

Водом плахом и молитвом благом

БАШТА V

Ратку Гољићу

Ако мислиш да уђеш у шљивик
Онако голорук и неспреман
Срешћеш се са висином непостижном
Травом и трном који једу
Једни друге док не постану
Скровиште и штит опалих плодова

Кориштан је сусрет са човеком

Коме је рат први слог имена
У чијим очима севају војне
Далеких предака и на чијем лицу
Огледају се небројне жетве
Јер из његове руке примићеш копље

Плаве и крупне шумадинке предају се
Слицу ратника и копљу ономе
Приносе на жртву свој плод и грч
Док млатач већ унапред рујем задат
Вибрира међу гранама у твојем телу
Пробудиће се ген и заборављени покрет

Док прикупљаш скромни прилог лета
Коме суша обешена је о врату
Суве траве грлиће се са твојим прстима
А у исто време отимаће се о сваки плод
Чија се плавет увећава у сасудима
И отпоздравља сунцу и августовском небу

БАШТА VI

Да није танушних жилица
Којима ме везаше младице
Изниклог поврћа и да цвет
Њихов већ није завапио небу
Уместо мојих прећутаних молитви
Већ бих одавно побегао у шуму
Слободу своју начету да целим

Да руком својом не усадих
Две саднице родног дрвета
Чији цвет ишчекујем сваког часа
И ваздух ислеђујем да мирис њихов
Већ кренуо није ка васељени
Певајући тропаре свецима заборављеним
Међу зверињем дом бих нашао

Хаљина светлих и блесак за појасом
Прносио бих међу буквама
И рикао као вук да би ме чули
Пси који запишавају ми међе
Крв да би им се ледила и ноге
Одсецале ланцима духа времена
Везане и нагиздане преваром и прашином

Не би за мене било закона
Изречених светом и похотом
Само свежина јутра и киша лака
Дрвеће које трчи са мном и урличе
Спавао бих под дивљом крушком
Чекајући да ми у сан дође пастир
Наш који заборавио се у смрти далекој

Док башту нашу за живот приправљао је вечни

БАШТА, СИМЕОН ДИВНОГОРАЦ, ХРАМ

Слободану Тркуљи

Негде под сводом храма
Чује се песма која обличјем
Удаљеног хора опхрвава простор
Звук донет са светова узвишених
Али не украден као ватра Прометејева
Већ дарована и откривена
Очима које прозиру у далеке земље
И срца људска

Ко је цар у засађеном врту
Онај који се огрнуо порфиром
Или онај који са столпа силази
Да би у гори нашао дом
Ко је победник и владар
Над собом и владар сила
Нахраћен из руке ангела
Звуком чији извор је непрестана служба

Песма у врту, под небесима
Пој под микро-небом куполе
Која наткриљује слику Арке
И дављеника прима и корен сув
Освежава росом благодати
Фоном узведеним од светла
Настао у грлу исповедања пустињака

Песма се чује под сводом

Треће обретење главе Св. Јована Крститеља

Дејан Богојевић

РЕЦИКЛАЖА

НОВИ ПОЕТСКИ ПРАВАЦ

Замисли рециклирану венчаницу
 И у њој рециклирану младу
 И у њој рециклирану љубав
 И у њој рециклирано дете
 И код детета рециклирани говор
 Па дете пише рециклиране песме
 Објављује рециклирану књигу
 О којој рециклирани књижевни критичари
 Пишу рециклирану критику
 Модерно време – време без поезије
 Само бар кодови
 Бар

ГОТОВО ЈЕ

Готово је растурено
 Објашњене још једног напада на стихове
 Убојитом прозом
 Пиће части из бара драма
 Пиће узвраћа са подијума за игру новела
 Као експлозија напушта место сукоба
 Љубавна лирика
 Готово је
 Не свира више музичар на улици
 Пун му кофер
 Необјављених песама
 А пара ни за лек ни за лелек

Дојудио нови тепих
 Старој песми
 Готово је
 Бум Трас

Ко је пуцао
А ко прождерао снове

ПОПУСТИТИ ЖЕЉАМА

У то време. Преци рекоше да
пођемо и учинимо
без изгнанства. Халапљиво гутајући воду све
смо уништили као
писак воза у планинама.
Безгранично приношење жртве.
Ватрена река обмотана тамом.
Безгрешне висине. На њеним
уснама жамор жара.
Попустити жељама –
грех је, упамти...

РАЗБОЈНИЧКО САЊАРЕЊЕ

Незаменљив вијадукт,
временске фасаде,
језгровите зграде, мисли робови,
сводови
ноћних шетњи по оштрој месечини...
Поправљање
апарата за еспресо, три песме
пре спавања укуцане
у рачунар, сопствену врсту похвалио.
Сам, одвећ најбољи
у разбојничком сањарењу,
призивању дарова,
испаљених громава, по рубовима извора.
Нањуших гнев, ја, небески подвижник.

ДОГРАЂИВАЊЕ ИСТИНЕ

У дрвету дремеж – разум истрајава,
кожа се хлади,
није више гипка ни светла, ни топла.

Цурење мастила
као хир на супрот упливу мастила.
И мудраци ретко
постоје. И нису свесни својих жеља.
А о томе се и
не ради на филму: „Не плачи, лутко моја“,
оспораван је овај час у коме остављамо
хаос инсектима.
И даље је све по договору.
Дограђиване истине.
Истините каријере путника.

БИРАЈ ЦАРА

Падаш ничице од самог почетка.
Пушташ гласника да у уточишту
на северу гради своје царство.
Мирна природа, последњи поседи...
Радост, одричући се ломача,
блиста и каже: „ти си мој жрец“.
Бирај цара, ја владам обливен крвљу.
Близу честара су моје ране.
И целом роду даривам чаробну кочију,
сишавши са украшене асуре
урањам шаке у песак – ледена лепљива маса стеже.

СВЕТЛОСТ ЧАЈНИКА

Твоја младост је зграбила ветрове.
Потпетице, воз и
пролећна трава миришу на повратак.
На злаћану музику. Можда магла изазива
депресију коју ћемо надживети заљубљени
и крхки попут заборављеног чуна.
Наднесен над великим променама
– цветају ми безгласне кише.
Обливају чело и плач. Роним у непостојеће
као чајник. Свевидеће.

Душан Мијајловић Адски

ОСАМА

Пут навише и наниже један је те исти.

/Хераклит/

Година је, 2014-та. Кишна!!! У осами, дижем чашу. Не знам коме да наздравим, а кажу, сваки дан је за здравице, пољупце и поезију. Питам се, да ли је паметно да наздравим небу по којем муње парају.

Само неколико минута раније, владала је тишина. Она тишина кад вам се учини да се из затеченог непомака нико више неће покренути.

Гледам кроз прозор; крупне кишне капи јуре ка земљи. Чујем, *пљуште* по крову, посебно оном лименом који покрива терасу. С кишним капима пролети и по нека *леденица*. У том и таквом тренутку жарко желим да напустим собу, да се препустим на милост и немилост кишним капима. Желим, и то је све.

Отварам прозор. Спуштам тело у кревет крај прозора. Дошао сам на *дедовину* да будем сам. Које ли ироније, годинама сам господар осаме и у граду. То што неко наврати, а потом брзо оде, осами зубе не ломи.

Свашта! Примећујем да је зид око прекидача променио боју. За то је крива *башта*. Свега и свачега у њој има, и све *ваљано рађа*. Уистину последњи комшија, јуче ми каже:

– Ринташ кад дођеш а плодове поклањаш мени. Лежи, одмарај, још боље, иди изнеси ону твоју мученицу да попијемо коју к'о људи.

Не љутим се на комшију. Идем по ракију, коју подједнако хвале у граду и на селу. Нажалост, ускоро на селу неће имати ко да је хвали. А земља, *мечку да роди*.

Мисли са комшије опет пређоше на прекидач. Некад смо ноћу, у протестним шетњама, скандирали: Гаси! Пали! Гаси! Пали! Лепо је кад човек у *нешто* (по)верује, незгодно је кад га то *нешто* гадно изда.

Љут сам на прекидач. Не желим да размишљам. Не желим осим дисања ништа друго да радим. Најискреније и ово последње не желим.

Гронови се утишали. Крупне, замењују ситне капи кише. Требало би да устанем, да видим колику је штету град нап-

равио. Лежим и даље. У близини се чује глас неке птице. Знам да у питању није гавран а о њему почињем да размишљам. Чудим се Господу, како је могао гаврану да подари дуговечност. Зар њему, који лоше вести доноси, који злу судбину најављује. Или је то само у песмама.

Кажу да је и сом дуговечан. Што се њега тиче у реду је, и ја бих му дао дуговечност.

Наравно, под условом да је *сом* тамо где му је и место. Поздано знам, *нормалан* сом живи дубоко под водом, увек је на дну; да није човека, нико га на обали не би видео. Али, људи к'о људи, свесно га преваре, изваде из воде и поносно се са жртвом сликају. Потом жртву однесу кући па је у комаду или исецкану пеку, кувају и разним ђаконијама посипају. Ех, човек, то нежно двоножно створење. О други *сомови*, ко *сомови*!

Трећи *дуговечник* је корњача. Разумљиво. Мора се имати оклоп, посебно данас у ово стресно и опасно време. И треба се ићи полако, не јуришати *главом кроз зид*. Не треба журити ка најмањој парцели – не зато што је мала већ зато што је одвише мрачна.

Госпде, о чему усамљена особа све не размишља. Понашам се попут птице у соби која не слуги омеђеност простора. Птица, која изнова удара главом у прозорско стакло све док не падне од изнемоглости.

Човек у осами, наравно, ћути. Неизговорене речи су, најмудрије речи. Као што најзрелије воћке прве отпадне са грана, тако и неизговорене речи прве с језика склизну у грло. Најбоље мисли и реченице заувек остаје у нама. Речи које изговоримо у афекту, самоодбрани, страсти, патњи ил' радости немају мудрост ни право значење. Људи склони платонској љубави, о љубави говоре чистољубиво, из дна душе. Страст, кад се *усијане главе* охладе, оставља ожилке. Одавно је знано: Страствена љубав је попут супе: врела, хладна и на крају блутова. Кад смо код супе, после њене смрти заборавио сам да и то јело постоји.

Поменух дуговечне: гаврана, сома и корњачу. И неким се људима посрећи да буду дуговечни. Требало би да је тако. Праву истину зна једино *дуговечник*.

Покојни деда, моје покојне супруге, би *дуговечник*. Његових деведесет осам година почело је да нервира његову децу и децу његове деце. Сећам се, како је он старио, тако су га укућани све мање примећивали. А деда, к'о за инат укућанима, никако да пригрли осаму, свуда се мува, увек је расположен да са

неким *заподене* разговор. Наравно, највише је волео да прича о рату, о томе како се човек из Босне обрео у топличком *Гвозде-ном пуку*. Ја из Топлице, он борац најславнијег пука у српској историји, и ту се ништа није могло.

Ех, би то давно али се добро сећам његовог лукавства. Деда Јово је био човек са великим животним искуством. То му је помогло да надмудри укућане. Наводно, негде је затурио дукате ал' никако да се сети где. Ко не воли *хлеба без мотике*; од тог дана ретко су га остављали самог. Једног дана, сасвим случајно, открих његову превару. Кад сам му то казао, мирно је одговорио:

– Паметна си ти глава, али поуздано знам, ниси тужибаба.

Нашу сам тајну умео да чувам. Нажалост, то деда Јована није могло да сачува од смрти. Бићу искрен, боље је живети у многољудној заједници него *сам к'о пањ*.

Дан мину. Ноћ полако пуни воћњак, двориште, собу. Мрак не игноришем, празнину свом снагом. Мрак и празнину истовремено не бих могао да поднесем.

Осама ми је у почетку годила. Данас? Није ми се згадила али све се теже подносимо.

Како ме је осама намамила у своју замку? Прилично лако, рекао бих, спонтано.

Замислите, било где да се нађем имао сам утисак да сам на једном те истом месту. Бивало је неподношљивих тренутака; око мене блештавило, весели и бучни људи, а ја, ја *до зла бога* сам. И тако, бежећи од себе и других, стигох до ћорсокака. Не мислим да сам победник у узмицању, још мање у инаћењу. Ко зна, можда покушавам сам себи да седнем у крило.

Господари осаме би требало да поштују снагу сећања. Ту се лако пронађу изгубљене љубави, лакше се човек помири са већ нанешеним увредама. Оним најцрњим сећањима треба отворити душе прозор; нека заувек излете ван.

Дефинитивно сам устао и затворио прозор. У кућама *бла-тушама* и дању има свежине, а ноћу буде и хладно... посебно *око срца*.

Бошко Томашевић

„ЈА, КОЈИ САМ УЗАЛУД БИО ТОЛИКИ ЉУДИ...”

(На једну тему Х. Л. Борхеса)

„Ја, који сам узалуд био толики људи,
желим бити један и ја сам.”¹

То, међутим, не бива тако.

Ја јесам Свако и Нико
понављам судбину људи
као што ће и моја бити
поновљена у другим људима
како бива

са точком који се окреће
са главчинама његовим
које сам гледао у детињству
опчињен кружним током
напредовања кола према празном
и пустом

у равници бескрајној
како се точкови удаљавају
гледао сам

како ће се мој живот
од мене удаљавати
живот мојих родитеља
и моје деце

не могу бити један једини
са својим путем

но мноштво које на мене
истреса

своје узроке и последице
чији сам ја узрок и последица
докле год прихватам да живим
у току

другачије не може да буде

„ни ја нисам”

дакле

¹ Horhe Luis Borhes: „Everything and Nothing”

могу само сањати себе
другачијим од других
но и тај сан је
садржај других
туђих снова
чији сневачи
попут мене
беху Свако и Нико²
не могу се отети од врсте
толико бих то желео
али не могу
узалуд сам се родио
да бих био неко Други
нисам био
био сам једно и исто
понављање
које понавља понављање
без зрнца разлике
зрнца због кога бих
био толико срећан
да бих разорио свет
и заувек га створио
новим
у разноврсју
с којим би се и Бог
поносио
у свом и
мом
бескрају.

„ОСВРТ НА ПРОШЛОСТ НАРАСЛУ ЗА ВРЕМЕ
ОДСУТНОСТИ”

Још више је времена
које пада на мене овде
када нисам овде
још више се залећу протекли дани
на дане сада

² Parafraza iz: H.L. Borhes: „Everything and Nothing”

који нису овде
још пада овде оно што је падало
само овде
увек.
Бог са којим живех тамо
сакупља ме
на овој утрини подно
вратница
са јабукама
у меду пчелињем
са водом у жедном грлу
у зову птица које певају увек
које певаху
у већ нараслом певу
за време одсутности
непрестане реке у мени
непрестане тежине памћења
које се усуђује да ме посећује
када нисам овде
која расте
са одсутношћу попут плиме
која доноси још много
наноса
рибе и шкољке радости
и горчине
пусти песак на коме лежим
са безброј могућих мојих животâ
који су требали бити живљени
тамо или свуда
свуда или само тамо
а нису
и сада се скупљају
где сам одувек могао бити
а нисам
рођен тамо
да бих био овде
пробдевен овде
да бих био тамо
терет
оног који мисли
да су ток и редослед

унапред убележени
само ипак нисмо били тамо
где се то догађало
а били смо
овде
где нисмо
што неће престати да буде имовина и оставштина
свега што јесте и није
што је сан и јава
пролажења и одлажења
тајанствена оданост данâ
току
памћењу
усудног трајања
истрошених овде

за време борављења
нараслих тамо
за време одсутности.

ВРЕМЕ ШТО ОСТАЈЕ

Био сам клијент својих
убеђења
својих трудова расејаних
по разним периодима свога
живота
у следству које као
да је било изграђено
од тучи и дијаманта
нигде никаквог прекида
у саставу није било
надовезивање је текло
беспрекорно
могао сам и умрети
а да не разликујем
ружу од звери
али упорност има
своје срећне случајеве
изненада се отворе
небеса

или амбис
 и горе и доле се
 огледају порази
 празна равнодушност догађаја
 флуидне пустиње Ничега
 „неко друго сунце
 кога нису осрамотили плоносни зраци”¹
 из састава се избацују
 велике и нежне идеје
 „труд наших руку
 и жива ватра наше вере”².

Време што остаје
 мора бити другачије!

Пустити да зора пада на постељу

бити равнодушан спрема светлости
 наставити гаранције ноћи у себи
 подупрети „кристал таме”
 који је наизменично и сан и огледало
 пустити да ружа пред летњиковцем
 цвета и умире
 – све то може бити твоје
 и могло је бити цео живот
 али ти си мислио другачије
 очекивао нешто друго
 све
 осим путељка изнад кога
 стоји ограда
 иза ограда колиба
 коју испуњава једноставност
 твоје суштине
 мирис летње кише озона у ваздуху
 и јабука
 на то сада мислиш
 то желиш

¹ Emil Sioran

² Horhe Luis Borhes

пустио си таштину да се умиљава
око ногу других људи
другачијих ћуди но што је твоја
пустио си пчеле
у кошницу
на језеру Инисфри
пустио си их сада
на испашу твојој души
сада влада мир
„материја губи мирис”³
велико дело градиш у ћутњи
у гађењу
које те као могући рај
увек очекује
тамо где си одувек могао бити
а ниси био
не питај зашто
не види ништа
не сумњај зато
сада.

³ Emil Sioran

Стеван Бошњак

НАД ТИМ ГОРАМА

Мирославу из Трешњевице

Путујем... пут тај под овим ногама под њима увија се
Под њима самује, и не пита како је над њим њима
нит пита њему под њима како је.

Тај пут застојно је стање моје свести,
Сигурна стаза за долазећа времена
Искочио бих ваљда, да тако није, у самство једног другог доба,
ал, како год несвиклост промени истински је дуготрајно стање
Оно, на брзину ту ново несвикло суштанство, да скокови су
У празнину незамисливи искораци

Тад сушт оне металне сржи чини да је лагодно кружење
по својој орбити, и мислиш: моћи ћу да поновим све још једном
Само ако моје мени самство приреди то сопство
Које, да л је твоје ил дељиво је у теби
Тобом самим свијено око тебе
у теби шареније од безазлене ситости летаргичне анаконде.
Негована је наивност твог духа тужна наивност
свирепом немилосрдношћу коначнице закована.
И зато сад ти кажем: поједи лењивца, вари га дуго и
Тешко ћеш ђипити тад, одскочити, одкрдити, одшаренити
Удаву боје помешати, исмејати парадигму стиска
стиском самим, зашаренити илузију као концепцију пропале моћи.
Кад тако сачиниш епоху, као мембрану својих нутрина
Над тобом тад је прав пут за катастрофу
Закључујеш празнина, као и испод да је, слутиш
Под тобом та тајна стаза тобом утабана.

Твој је он сад и око тебе
Тај пут, од првог до непревазиђеног дана,
да се посвуда шепури и шири, за себе самога – Тобом
а ти скочи, и скачи, и скачеш, понекад са, понекад над
Собом стање удова провераваш, њихове моћи
Као јо-јо неговано одскачеш, ламентиращ,
као у сну лебдиш, не будиш се пре краја ноћи,

Ни у чему: Ја
Замисли Пријатељу.

Све те мале ватре
потпирујеш из Оне мајушне на хоризонту
да не згасне у леденом насртају Тмине.
Па кажеш: – добро је: греје.
Илузија
Замисли Пријатељу.

Немаш очи: не виде оне потребну даљину.
Уши немаш; не чују уши стваралачке звуке
Мирис немаш: студен мирис развеје кроз себе целу
Додира немаш: нема Тебе,
нема у Тами чврстине драговољне за опип.
Студен је сила љута.
Замисли Пријатељу.

И тако не гледајући гледаш,
не слушајући слушаш,
не миришући миришеш,
без додира опипаваш,
горе и доле и напред и назад и лево и десно,
тако си немоћан а већ премераваш
и гле: то постаје моћ.
Замисли Пријатељу.

Све те ватре како по хоризонтима букте,
илузије над илузијама
беспоговорне моћи, студени и таме
Замисли Пријатељу.

Па се онда у тами издигнеш,
издизањем постанеш,
таму да схватиш,
сва да јој студена неба докинеш,
да дивне топле чегртаљке не згасну,
да метафизичку грају огрејеш
Замисли Пријатељу.

У Нишу, овог предвечерја 16. 2. 2014. Ст. Еван

ТВОРАЦ СВЕТЛА

Творац је светла у најдаљој тами.
Размисли о овоме: о Свету или телу твоме: исто је.
Зашто, кад се уморан о даску налактиш стола,
кад све је илузија, кроз ту даску рука ти
не пропадне цела, ил бар до пола!!!
А илузија чврстине истина је цела
рука кроз даску не пропада
због електрона са обе стране што додирују се, руке и даске,
одбијајућ оба потом... зато рука не пропада
чак и, да докаже чудо, кад би хтела.

А сад вратимо се Планкеону,
том чуду што из дубина таме, из најдаљих даљина мрака
чудо светлости ствара: рецимо то овако:
густина је наших тела грам по сантиметру кубном,
истина је цела. Узми чову од стотину кила ил, стотину хиљада
грама, кубатура му је онако, одока узев стотину хиљада
сантиметара кубних,
па је тако она рачуница тачна, ма како на поглед први била смела.

Ал, сад, ако је илузија тело наше, не баш неке достојанствене
густине,
исприповедаћу ти ово, жеља да обојицу мине:
оно што илузију ко уздама држи, је
погађаш већ, бит илузије, сушт њене сушти, атома језгро: срж
илузијине сржи.

Па сад види овако: густина је тог језгра и ватре што тамо
илузију тале,
десет на двадесет првих грама по сантиметру кубном.
Ово добијеш лако кад знаш да је запремина језгра
десет на минус четрдесет и пети сантима кубних, а тежина његова
десет на минус двадесет и четири грама... ето тако...

сад ми се чини да ти са Планкеоном, у бити твојој,
постаје некако јасније и лако: испод ових дубина језгра које
Ти малочас описах снује Он као Црно сунце и добро је што је тако
спремно да очас, то лично чудо, промени боју свачију и Твоју и Моју...
па као што унутар Тела, самују тихи, утихли виши принципи,
и унутар њих самује Он, највиши, најтиши.

Густина његова, ону из језгра атома, надмашује немерљиво,
рекох десет на деведесет четврти грама по сантиметру кубном, ни
више ни мање,
и шта је телу чинити са том густином погубном!!! Ништа.
То је, куцање на врата будућег неба...
у празној тами, ледној пустоши њеној једино бивање

И ето тако: прхко је и пролазно чудо тело наше
ал' испод њега је чудо што скоро да пролазно није
а испод чуда тога је опет чудо највеће, непролазно изнад свега,
Ово је чудо вечно као у нашим пролазним животима
бетон испод нападалог снега.

Бранко Станковић

ПУТ ЉУБАВИ

Испод планине Јавор, у кланцу тесном као бунар, сакрио се манастир Ковиље. Стенама заклоњен од погледа људи и удара ветрова, подигнут је у тој клисури негде с краја 12. века.

Прво што човеку пада у очи када уђе у порту манастира су драперије које је природа исклесала на стенама које са леве стране наткриљују манастир, заједно са крошњама цера, који је опстао на камену, борећи се ту за свој комад неба.

Испод те камене надстрешнице стоје две цркве: једна стара, мања, пећинска и испосничка, приљубљена уз стену као да је израсла из ње, и друга, новија и већа, коју је подигао патријарх Гаврило, онда када су потребе овдашњих људи за богом, постале веће.

– Помаже Бог, људи! – дочекује нас на вратима конака игуман Амвросије.

На стени приљубљеној уз сам конак, без поздрава, дочекује нас вучица. Одмерава нас начуљених ушију и испитивачким погледом, који траје дуго, а онда, наједном, тај поглед брзо усмерава ка Амвросију, као да од њега очекује неки тајни знак.

– Не бој се, девојчице – шапатам је храбри Амвросије. И тек тада, али не скидајући поглед са нас, вучица се спушта са стене и припија уз Амвросијеве ноге.

– Зове се Алфа. Имала је само петнаест дана када су је ловци донели код мене. У почетку сам је хранио млеком, на цуцлу, два пута на дан, а после млевеном пилетином. Првих месец дана била је врло обазрива, а након тога почео сам да задобијам њено поверење. Од ње сам много научио – тим речима уводи нас у конак игуман Амвросије, док Алфа остаје склупчана под клупом испред конака.

Уз манастирску ракију, која низ грло клизи као уље, тече прича.

– Био сам први монах који је после паузе од два века дошао да настави живот овом манастиру. Када сам стигао затекао сам само цркву и свештеничку кућу која је завршена негде између 1997. и 1998. године. После мене дошла су још три монаха. Заједно смо изградили овај конак, звонару, капију, шталу и овај нови пут до манастира – враћа успомене Амвросије, уз другу чашицу ракије, зачињене клеком.

„Шта је ово? Само хектар неба?”

Тако је Амвросију рекао његов млађи брат Александар када је први пут дошао у Ковиље да види где му брат живи.

– Он је видео само оно што је хтео и што се тада отворило пред њим. Тако сам и ја некада гледао, све док нисам схватио да су ми за многе ствари потребне неке друге очи, да би их видео на прави начин.

Тим другим очима Амвросије је гледао и монахе када су напуштали манастир Ковиље. Када више нису могли да поднесу тај хектар неба, ту тескобу, дивљину и самоћу монаси су отишли из манастира и оставили Амвросија самог.

– Не плашим се ја толико самоће, колико себе самог, јер постоји самоћа која спасава и самоћа која зна да смрви човека. Зато треба бити опрезан са самоћом. Треба препознати где су њене границе и проценити колико можеш да примиш самоће, оне која може да те оплемени и надогради, а чувати се од оне која може да те уништи и сломи, ако ниси довољно спреман за њу – теку из игумана Амвросија речи као из неког старца кога је река живота носила дуго.

А он је тек заборачио у двадесет девету годину. Двадесет му је било када је дошао у манастир да тражи исцељење од живота у граду. И после одласка монаха ту је остао и наставио да глође своју самоћу.

– Дуго сам био сам, а онда се једног дана у мом животу јавила она. Дао сам јој име Алфа јер је била једина у вучјем напуштеном гнезду. Тако су ми бар рекли ловци – преслишава се Амвросије док напуштамо конак и крећемо заједно са Алфом стазом уз речицу Нашницу.

Алфа му се успут савија око ногу, обиграва око њега, маше репом као пас, умиљава се и то траје све док се Амвросије на сагне и не приљуби своју главу уз њену и прошапће јој: „Љуби! Љуби!” И Алфа своју њушку прислања уз његово уво. Лизне га језиком једном, па други, па трећи пут. Научила је да љуби три пута. После тога измиче се и пропиње на задње ноге, као да шени, не скидајући поглед са Амвросија. Амвросије из цепа вади комад сланине, ставља га у уста, остављајући да један његов крај вири напољу. Сагиње се ка Алфи и каже: „Узми.” Она полако узима комад сланине који за трен нестаје у њеним чељустима.

– Њена љубав је искрена и безрезервна. Животиња не трпи лаж и превару. Она то одмах осети и препозна у твом срцу. Жи-

вотиња само поштује чиста и искрена осећања. И само тако можете срушити границе страха и неповерења и од вука направити питомото створење – сипа мудрости научене из живота монах Амвросије који се у манастир склонио од пулсирајућег ритма града.

Када је осетио да се не сналази у том лавиринту градског живота, да се у њему буде тескоба и немир, Амвросије је одлучио да потражи излаз из свега тога. Није га успео наћи ни у музици иако му је бог дао таленат и моћ да савлада неколико инструмената. Гледао је како његови вршњаци који су се изгубили у том лавиринту, полако тону у амбис. Схватио је на време да тај амбис има и дно, чију су празнину неки његови другови већ додирнули. Када је осетио да више не може да се бори са тим урбаним вртлогом, напустио је град и спас потражио у манастиру.

– Овде сам дошао пун сумњи, незадовољства, искушења. Временом сам се ослобађао нагомиланог гнева, самољубља, егоизма. Алфа ми је много помогла у томе. Она ме научила како да ослушкујем и себе и природу. Она ме научила и како се воли искрено и како се стиче поверење и како се прашта. Када сам дошао овде ништа од тога нисам знао. Алфа ме је научила и жртви. Уз њену помоћ схватио сам да се мораш жртвовати за оно што волиш, што градиш, што ствараш, за шта се бориш. Пре тога, као и већина мојих вршњака, хтео сам све да прескочим, без жртве. Чак и љубав. А ње никада није било без жртве и давања.

Данашњи човек је постао тамница из које љубав ретко када излази на слободу – простире пред мене, као тепих, своје мисли и осећања, монах Амвросије.

Са човеком се најбоље општи када му продреш у душу. Свестан сам да сам већ дубоко ушао у Амвросијеву душу и зато, да не бих у томе отишао предалеко, бираним речима формулишем следећа питања, али је свака реч у њима чиста и искрена. И он то препознаје и осећа.

Своју животну меницу потписао си сам. И на своју одговорност. Тако му и кажем, без околишања.

– Човек је данас згрчен и заробљен у своје ја. И ја сам доживео то ропство из кога сам хтео, по сваку цену, да се ишчупам. Да сам остао у граду, усахнуо бих као роса, са првим сунцем. Овде у природи сам поново пронашао себе. Ништа као природа не може у човеку да пробуди ону покретачку силу која му даје нову снагу, ветар у једра. Када осети њене дамаре, када

упије њене сокове, када препозна њене импULSE, човек добије нову енергију и тек тада схвати да је неодојиви део природе.

У почетку ме мучио тај човек града, а природа, која никада не задире у човека, пуштала ме да се сам ослободим тога и да задрем у њу. Требало је да прође време да је упознам и осетим. Овде сам први пут открио да исти ветар другачије мирише у пролеће, а другачије у јесен, да исте птице певају различите песме у јутро и у вече. Овде сам уз помоћ Алфе и других животиња са којима сам живео у љубави почео да срастам са природом. У почетку сам се рвао са њом, а ево после толико година успео сам да се накалемим на њу. И сад је упијам свим својим бићем – сабира своја искуства Амвросије који је већ постао човек природе.

Можда је то срастање са природом помогло Амвросију да у свој круг љубави осим вучице увуче и лисицу, и ласицу, и орла, и гаврана, и сокола, и сову, и зеца, и јежа, и поскока.

– Све су то животиње које су испале из гнезда, или су их ловци донели рањене и оставили код мене или су то животиње које се нису снашле у природи када су биле мале. Ја сам их хранио, неговао, чувао, превијао њихове ране и убоје, грејао их својим телом и својом љубављу. Ја их нисам припитомио. Оне су припитомиле мене. Био бих лажљив ако бих рекао другачије. Не могу ја да глумим свеца, као у оној причи о вуку који је хтео да постане светац па се примирио и никога није дирао у шуми. Трајао је тај мир и спокој у шуми једно време, а онда се сазнало да је неко једном псу откинуо главу. Питају вука: „Јеси ли ти то урадио?” „Јесам”, одговорио је вука. „А, зашто, када си обећао да ћеш бити светац и да никога нећеш дирати?” „Јесте”, каже вука, „али тај пас је лајао на свеца.” – кроз смех завршава причу Амвросије док се успињемо на стену одакле пуца поглед на околна брда која се из кланца, у коме је манастир Ковиље, не виде. Однекуд из шуме, кликтањем се огласи орао.

– Тако ме он дозива. Обично долети у зору или пред вече. Надлети овај комад неба и спусти се на пањ код конака. Нахраним га, помазим и он опет одлети. Понекад га нема по два, три дана, а онда га опет чујеш како радосно клиће и најављује свој долазак. И, ето га, опет код мене – изговара Амвросије очију упртих у небо, тоном као да чита молитву.

Горе на ведром јануарском небу кружи орао, али се не спушта. Види и са те даљине да монах није сам. Орловско око је то.

– Ономе кога волиш треба дати слободу. То је услов љубави. Онога кога волиш треба пустити, да би ти се вратио. Ако те воли он ће ти се сигурно вратити. Исто је и код људи и код животиња, само што људи често знају да уђу у ту замку постављену између љубави и слободе. Много је лакше волети животиње, јер оне дају увек више него што примају и оне увек воле без резерве и рачунице.

Много је теже волети човека и већа је храброст и подвиг волети људе – слушама и стидим се својих година и свог искуства који ме, до сада, нису довели до таквих сазнања.

Као да ми је прочитао мисао, а можда и јесте, Амвросије наставља да плете своје мисли у том смеру.

– И ја још увек учим лекције из живота. Учим их и од звери и од природе. Звери, за разлику од нас, увек живе у равнотежи са природом. Ми не умемо да учимо од њих. Много смо се одродили од природе, иако немамо ништа ближе од ње, јер она нам је како само њено име каже ПРИ РОДУ. Ако се сувише удаљимо од тог рода, удаљићемо се од себе и од своје суштине. Ако већ не можемо да се вратимо природи, онда бар научимо да живимо са њом – тако једноставним речима тумачи човекову алијенацију монах Амвросије коме су природа и звери били највећи учитељи.

– Људи се чуде када виде како кроз шуму заједно са мном ходају вучица, лисица и мој пас вучјак. Сви слободни. И нико никог не дира. И нико ником не смета. Људи говоре да сам их нечим омађијао.

А, да будем искрен ни ја то до краја не умем да објасним. Ја још увек тражим одговоре на многа питања. Човеку је, додуше дато да препозна креаторе свега што се дешава у природи, само што он треба да учи и осећа то. Ја то у великој мери осећам, али још увек учим – заокружује своје мисли о човеку и оном који му је при роду, монах Амвросије.

Сви Амвросијеви дани су, наизглед, исти. Јутарња па вечерња служба. Између њих молитве, часови веронауке у школама у Ковиљу и Братљеву, затим крштења, венчања и сахране, јер Амвросије је у Ковиљу све: и игуман, и монах, и парох, чија се парохија протеже 45 километара у пречнику.

– Има оних који мисле да сам овде сахранио себе и своју младост. Ја не мислим тако. Ја сам се овде поново родио. Овде сам научио шта је љубав, овде сам први пут почео да волим и ону животињу у човеку, коју свако од нас негде у себи носи – пресабира свој живот Амвросије.

Желим, а немам храбрости да га питам како је и да ли је уопште успео да савлада ону мушку звер у себи, како је успео да умртви телесна чула, жеље и страсти, јер из њега још увек кључа огромна снага и младост. Немам смелости ни да га питам ни да ли је само своју духовну лепоту ставио у службу богу или је њему подредио и ону физичку, свима видљиву лепоту. Амвросије је снажан, висок и витак младић, крупних црних очију, тамне косе и исто таквог тена.

– Овде сам научио да је једина мера човековог живота љубав. Често ми на памет падну речи светог Јована Богослова који је био уз Христа. Пред крај свог живота он је непрекидно својим ученицима говорио: „Љубите се, људи! Љубите се!” Њима је било чудно што то стално говори, поред толико других ствари и поука у животу. А, онда им је он рекао: „Ако то испуните, испунићете све заповести и све Божје законе, љубећи једни друге.”

Овде сам у својој самоћи и природи схватио да је пут љубави једини прави пут у животу. Не може се све у животу решавати математиком и логиком. За неке ствари потребна је и хемија. Ја те лекције из хемије још увек учим од Алфе и других звери – завршава своју лекцију из љубави монах Амвросије, док магла полако осваја Јавор планину.

Амвросије приљубљује дланове уз нос и уста и почиње да завија као вук. Алфа му, уздигнуте главе, одговара на тај зов. Човек и звер стапају своје гласове у једнолично завијање, које заједно са ехом путује кроз кланац.

Планина слуша, утапајући се у маглу.

Напомена: Документарни филм *Пут љубави* по коме је и настала ова прича добио је *Бронзаног витеза* на Међународном фестивалу документарног филма *Златни витез* у Москви. Уз то признање филм *Пут љубави* добио је и признање Удружења филмских уметника Русије које су потписали чувени руски редитељи Никита Михалков и Николај Бурљајев.

Добрашин Јелић

НИЈЕ СВЕ ЗБОГ НАС

Онај пој птице што чујемо
То није због нас
Ми га не разумијемо
И окрећемо као да је за нас

Та пјесма коју чујемо
Није пјесма увијек
То је понекад лелек
Само ми не разумијемо нијансе

Као што је код нас лелек
Пјесма са сузама
Тако има љубавних јадиковки
Од којих бисмо се најезили
Кад бисмо их разумјели.

МИ СМО СЛУГЕ

Ми смо слуге нашега живота
Живот наш кулучи нас
Ми смо као пчеле које скупљају мед
А други нам га узме
Ми једемо храну да се не поквари
Ми скупљамо воће да не иструне
Ми хранимо животиње
Да нам служе
Ми гнојимо собом земљу
Ми градимо споменике
У којима ништа не може да се сачува
Ми пишемо књиге да би у њима неко уживао
Ми правимо дјецу која нас не слушају
Заувијек умиремо кад им не оставимо насљеђе
Ми не можемо да се ослободимо живота
До судњег дана
А стално страхујемо
Ми рођене слуге
Кад ће смрт за нас да дође.

МАЈКА СРЕЋА

Цијели љетњи дан по Рудом брду
Брао сам дјетелине са четири струка
Мени то иде од руке
Набрао сам пуну капу

Журио сам низ Савићевац
Журио сам низ Орнице
Журио сам низ Дријенке
Журио сам низ Кољенице

Да што прије обрадујем мајку
Као и сви Слатињани
И ја мислим
Да дјетелина са четири струка
Доноси срећу

С врха Репешице
Видим кућу нашу
Око које је воћњак
Ноћ се већ била згуснула –
у кући угашено свјетло

Док сам стајао
Поред мајчиног одра
Коначно сам схватио
Срећа нас није хтјела.

ОПСТАНАК

Човјек је изгубио свемир
Или свемир човјека

Трајемо извјесно вријеме
Па дође дан
Да нас нема
Да нестане као трава

А ако нас има тамо
Значи ли то да смо
Пронашли свемир
Или да је свемир
пронашао нас
Или смо свемиру
коначно
Заметнули траг

Све је могуће рекао бих
Само није могуће
Да од нас ништа
Никада неће бити.

Ружица Петровић

САЊЕ

чемер лика низ друмове
зашто лугаш
мој Милоје
плаво небо
плаве зоре
плаве твоје несанице
зашто пропи
небесниче
славу крсну
и све росе ивањданске
разбокори
у одсјају ока свога
кад олујне ноћи прођу
неће бити више робља
од пелена до покрова
цареви ће сужњи бити
не умире никад Сунце
само Земља окрене се
од сумрака до свитања
распет си
као штит
сање сањаш
ситан везак
кроз шљивике
кроз шебоје
куд год прођеш
ти провучеш златне нити
до чокота орезаних
мој соколе
око моје
над сузицом
загледај се
ослушни сјаја пој
мој Милоје

САМОТНА КУЋА

пут којим пролазимо
хладан
к'о северна обала
у цвећњаку
цвеће умире
у прашини
тмурне дане
ледене кише
оплакују
слова расута
по сазвежђу
слажу
укрштени зраци
у недрима
сенке нам се уједају
хоће да нас направе
од пепела
као жижак
у самотној кући
горимо
у наше слепоочнице
куца
наредни век
невесели
као ветровима опустошен врт
склопимо очи
и
ћутимо

МОЖДА ПОСЛЕДЊИ ПУТ

и даље даљине
свици сјаје
крадеш руже
преносиш корење
у твоје баште
да и теби цветају
крадеш шкољки утробу
пресађујеш у своју

можда се роди
можда ку-ку кукавица
заувек одлети из тебе
настављаш да крадеш
крадеш славују песму
крадеш покрет ласти у лету
крадеш сунцу зраке
прносиш у собу
не боли те што си лопов
овај земаљски живот
као миг је
као најкраћи светлосни трен
родиш се
трепнеш
кад отвориш очи
већ те оплакују
са собом ништа не понесеш
земљи остаје двориште
по коме се деца играју
миришљава
светла соба
ту обитавају
потомци
у раскоши бистрих капи
довучених тешком муком
са издана и врела
опет неуморно крадеш
говорећи да је то
последњи пут
крадеш сјај прве детиње сузе
И смешташ у пупак
да га непрестано носиш
да га не заборавиш
да ти се нађе кад затреба

ЈОРГОВАН ИЗНАД БЛАТА

петлови
кад зором закукуруичу
спустим гудало виолине

низ жице
подигнем се
на прсте
љубим ране
као што се љубе цвеће и трава
грлим стојећи
као што се грли дрворед
плачући
једину сам младост
одживела
уз параде и ватромете
да останем овом свету
милосна птица
у крви
у грлу
молитву која прашта
дајем друмовима
пољупци јече
као трубе
испод прозора
везујем косу
дугом
док се магла згрушава
ја сам светионик
катастрофе јуришају
да ме смрве
решила сам
да будем добра до несвести
да будем најздравије корење
на овој планети
до срца боса
вечно
да цветам плаво
као јоргован
изнад блата

Мирослав Радовановић

КОМУНИСТИЧКА ПРОШЛОСТ

Желео сам да направим интервју са Јованом С. за магазин у који сам повремено слао прилоге. Учинио ми се занимљивим да завирим у комунистичку прошлост чији трагови су нестајали у новом времену које је будило национализме и шовинизме и полако гурало Југославију у сигурни верски рат и прекрајање граница, стварање нових државица, умирање нечега у чему смо дуго безбрижно трајали, а све у режији САД и НАТО. Јован ми се учинио идеалним ликом, савршеним примерком успешности, углађености, неког левичара који је надрастао свој свет, био дете комунизма, а истовремено пловио путевима гламура, сјаја, изобиља, припадао једној идеологији, а у ствари био тако далеко од ње. Прототип комунистичког вође Броза, који се заклињао у комунизам, а водио живот фараона и султана.

При првом сусрету, у његовом комфорном стану у близини Славије, разговор је започео препричавањем његовог необичног сна у коме се већ сусрео са мношвом у једном суморном пансиону на обали Нормандије где је море тако оловне боје и где увек дува непријатни ветар. Наводно сам у сну био неки одвратни енглески новинар који традиционално мрзи Србе и Русе и од њега је захтевао исповест о крађи уметнина по Европи, након Другог светског рата, за рачун комунистичког режима у Југославији. Јован је живео у огромном стану са ћерком, дизајнерком која много путује и ретко кад навраћа у Београд. Упао сам изненада у његов скривени свет у којем су готово све страсти у том тренутку биле погашене.

На комоди је стајала треножна лампа са зеленим абажуром коју је упалио, јер је мрак већ почео да надире у собу. Пригушено светло давало је неко тајанство предметима и стварима, а између нас настала је потпуна тишина. Седећи један наспрам другог упловили смо у своје светове и чинило се да нам ћутање прија. Освајао ме осећај празнине, неког недогађања које годи. Са неким људима и ћутање зна бити угодно.

– Необичне коинциденције су саставни део нашег живота – почињао је своје излагање мој саговорник. – Читав живот занимао сам се мистеријом коинциденција. Некада давно, прочитао сам књигу која је на мене јако деловала под насловом *Корени*

подударности. У њој сам сазнао много о истраживањима врхунских психолога, психијатара, биолога, хемичара о синхронизитету, случајним поклапањима, подударним појавама у природи и људским животима. Аутор књиге Кестлер је ушао у занимљиво набрајање мноштва синхронија и синхронизитета који су лишени било каквог каузализитета. Необјашњиве појаве подударности сигурно су некакав облик трансмисије психичке енергије. Човеков дух се необјашњиво и неприметно пуни импулсима са стране од прималаца који су често одсутни, али чији избори психичке енергије зраче. Натприродно и онострано, феномени окултних учења потврдили су у моме животу кроз случајност повремених и необичних збивања. Предвидео сам ваш долазак у мој стан и наше будуће дружење.

Брзо и неприметно пао сам под утицај његове несумњиве харизме и неке ствари несвесно почео тумачити на његов начин вештог опсенара. Поподневне кафе и разговори у његовом стану постали су незаобилазни ритуал после успелог и примећеног интервјуа.

Избацивао је најдубље мисли у току разговора без неког реда сагледавајући целокупна раздобља историје попут каквог генијалног бљеска који је у неколико реченица давало дијагнозу времена која је непорецива.

– Како залазим у старост – тихо је започињао Јован – у самоћи досадних вечери покушавам да у сећање призовем важне догађаје, судбоносне одлуке, али јављају се само неке давно покопане појединости. Крећем за чворишним и судбинским тачкама, а појављују се необични детаљи, исечци дана или годишњих доба, делови неке заборављене песме или мелодије, лице под кишом или осмех што је некада имао тежину.

Јован, сеоско дете, предратни студент београдског универзитета, ватрени комуниста, човек који ће у илегалу провести готово цео Други светски рат наћи ће се после рата у милости Ранковића, Ђиласа и добијати деликатне задатке ОЗНЕ и упознати Брозовог миљеника Анту Топића Мимару. Сликара, рестауратора, историчара уметности, ненадмашни трговац, страствени колекционар, непревазиђени отуђитељ вредних предмета и слика, Мимара, постаће Јованов блиски пријатељ, човек коме ће приводити „другарице” заносних облина и „завидне наобразбе” за дружење са човеком који ће из Геринговог табора претрчати Брозу и Крлежи. Јован је брзо савладао технике врхунског обавештајца, човека јегуље који исправно процењује ситуације, а настојао је да остане „независтан”. Вешто је набацивао маску

„човека са неограниченим овлашћењима”, бескрајног поверења својих претпостављених. Лако је савладавао технике „лепог и промишљеног понашања”. Мимару је придобио срдечношћу и отвореношћу, смислом за ласцивно који је привлачио човека на заласку. Много је путовао, имао истанчан смисао за занимљиве детаље које је вешто убацивао у своје приче. Његов начин опхођења, савршено монтирана прича о педигреу нису се уклапале у строге норме послератног партизанског морала и идеала. Његови блиски сарадници видели су у Јовану директан изданак омражене буржоазије који је поражен и бачен на ђубриште историје, а сада се као феникс диже пред њима. Међутим, он их је осмехом, манирима, речитошћу поражавао, имали су патолошки страх од партијских чистки, неподвижених обрта и мада су у затвореним круговима шапутали о хохштаплеру, преваранту, плаћенику страних обавештајних служби који ко зна за кога ради, никада нису отишли даље од прича у четири ока осврћући се са страхом око себе. Неуки, неотесани кадрови тајних служби, који су били у контакту са Јованом, осећали су нелагоду пред њим, били су фасцинирани и хипнотисани изгледом, лепотом, шармом човека који је све добијао и крчио пут ка неслућеним висинама. Успевао је да од претпостављених искамчи велики новац, уселио се у раскошни стан у центру Београда, пунио је ормаре најелегантнијим оделима и ципелама које је доносио са пословних путовања. За успомену и знак пажње претпостављенима и колегама даривао је ситнице одабране са рафинираним укусом и увек су наседали његовим подмићивањима.

Савршено је говорио немачки језик, обилазио логоре и затворе остварујући контакте са логорашима и проналазио ликове који могу послужити изградњи нове и успешне државе. У круг његових интересовања улазили су немачки инжењери, проналазачи, конструктори, сулуди фантасти. Вадио их је из нехиџијенских логора, омогућавао им живот достојан човека и извлачио из њих несагледиву добит. Убацивао их је у механизам земље која се обнављала и којој су стручњаци били неопходни. Највиши партијски врх у њему је видео чудесног мешетара коме све полази за руком и кога треба стимулисати свим средствима. Познанство са Мимаром отворило му је двери раја. Овај нацистички пљачкаш јеврејског блага тачно је знао где су Герингова, Хитлерова, Рибентропова збирка, шта се у њима налази, ко шта потражује, „где је празан простор” и ствари оних ко-

ји су побијени у логорима и чије благо нико не потражује. Мимари је био потребан човек, оперативац са манирима, неко ко ће му омогућити да дође до људи који могу стићи до различитих складишта, махинацијама и преварама, лажним папирима и печатима, преузети ствари непроцењиве вредности. Јован је био савршени фалсификатор, прикупио је најбољу екипу Немаца од графичке струке коју је ставио у погон.

Бануо сам ненајављен код Јована једне пријатне јесење вечери. Дочекао ме је са осмехом и започео необичну причу:

– Увек ме јесен заносила својим бојама и могућностима. Сунчано јесење поподне у коме правим планове за будућност изгледало ми је све на дохват руке и чинило ми се да све може да почне изнова. Замишљао сам нови састанак са Н., осећао сам се збуњено и помало гануто, а онда у свести удар неке прејакe светлости сећања од којег мора да се зажмури и успори.

Желео је да пронађе неки оријентир, сигурну тачку ослонаца, али му се живот све више чинио као брисани простор без путоказа, линије недогледа у којима се не сналази и које му ништа не значе.

Случајни сусрет са Н. замаглиће све, постаће кобан, безазлени флерт, продужена рука љубазности, који је био саставни део Јовановог свакодневног наступа са лепим женама, претвориће се у опсесију, смисао живота. У својим сећањима она ће постати оријентир, метеорски камен у Меки око кога се све врти. На неки начин замаглиће сва остала сећања.

– Сећам се заправо само те жене која ме је страшно обожавала. Са њом почиње смислено време, њеним кораком мере се раздаљине у мом животу - понављао је Јован. – Видим је и сад устрепталу, сјајних очију, правилних црта, са осмехом у углу усана. Осећам њен поглед саосећања, емпатију што се уквива у мене, заједничко сагоревање кроз живот. Тај њен поглед одаје читаво биће, носи нагомилану жудњу која ме покреће. Знала је да ме усрећи, поред ње осећао сам се слободан и храбар. Зрачила је сјајем који је био узвишен или се мени само чинило, поред ње био сам потентан и моћан.

– Зауоставила је живот упркос протицању времена и осетио сам равнодушност према свему што ме је дотицало – завршио је своје излагање Јован.

Мислио је да пропламсаје велике среће видимо само у ономе што је минуло несвесни смо их у тренутку док су трајали. Имао је моћ која је страст над страстима, али је стално издвајао тај сусрет који је био предодређен, можда неизбежан, случајан,

а тако судбоносан. Убедио сам је да ту ноћ останемо заједно. Негде у близини аутобуске станице налазио се запуштени хотел са пригушеном светлошћу. Гола сијалица осветљавала је стрмо дрвено степениште прекривено поцепаном црвеном стазом коју су на сваком степинку украшавале месингане шипке. Ноћни портир тражио је само новац и уз пристојну напојницу са осмехом пружио нам је гломазни кључ са великим дрвеним привеском уз шеретски осмех и објашњење да нам је соба на другом спрату и гледа на улицу. Соба је била непроветрена, срећом кревет је био поширок за нас двоје, оскудни намештај говорио је о својој старости. Купатило је било раритет и вероватно је памтило много времена. Отворили смо прозор и са улице допирала је музика и нечији смех.

– Требало би да заувек останемо овде – шапутала је Н. тихо на ухо.

– Потом смо се дуго љубили и свлачили. Осећао сам њено врело тело. Заувек је постала део мене.

Ничега више нема сем ружне старости и гашења страсти – причао ми је Јован за време једне седељке.– Недавно сам шетао и стао испред нове ексклузивне продавнице одевних предмета где је некада била кафана коју сам посећивао са Н. Прислонио сам главу на дебело стакло излога да бих осетио било какав мирис или траг прошлога. Осетио сам хладноћу која ме је прожела. Није било ни утвара. Зуби су почели да ми трну од хладноће стакла. У мени је живела радикална идеја религије без Бога – пливати у свету сањарења, свакодневних ритуала, отворених осмеха, нападне сензуалности која ничим није спутана, туђих и својих уверења која се не косе, изобиља који нуди свет у коме се снађеш. Била је то блажена лепота у којој сам вешто балансирао, али одласком Н. са овог света све се срушило.

Нереченог
Ишчекивања нарученог живота плаши Белу звер
Коначношћу

14. IX 1993.

III

Без питања удишем дим Духа Великог мага опсене речи
Зар збуњен стојим пред Тишином Смисла
Жубор ћутања пада на окрајке безгласја. Ја у Речи самујем
Иза врата речи; ослушкујем долазак Слонова са товаром
Речи
Узалудности
Изговорене дахом нестају у чељустима тишине
Окружен њима и Празнином падам у мрежу претпоставки
Храним се њиховом заблудом присутности у часу иза
Непостојећег одјека
Човек иза врата самује окован Неизговореним речима
Краткотрајности звука
Кријем своју залудну лобању Чекања истине
Неко ми се прикрада, мислим, сањам Обећање недодирно
Као залудност говорења
Ја го као део космоса са неподношљивом ерекцијом наде
Силујем своје снове, бајате као млако пиво
Сновиђења
Зар звук као излаз из рупе заборав

15. III 1994.

Слободан Тирић

ГОЛО ОДЕЛО

не требају ти џепови
слободним рукама
кријеш срећу
зраке скупљаш
у коси

стопама пређених дана
милозвучно
свираш Земљи
и ходаш
ходаш
ходаш
до најлепше песме
па све из почетка

обучен у голо одело
шобоћеш
као ветар
кроз гране живота

У СВЕМИРУ

пуцањ
одјекну
у мени
месец рањеник
свуче кошуљу
друмове
прекри
непроходом
ноћас
смеје се

У СВАКОЈ ЗВЕЗДИ ОМЕЂЕНА

муњином песмом
неухватна бесмртност
жижи ожилке
сенке сплићу трње
у извориште
бистросјајно
озвездан
тражим реч
сновидну
да раздани
кошмаре

бљесак
с твог чела
нагост
посрнулог света
љутито небо
у кавезу

Томислав Ђокић

СА УНИВЕРЗИТЕТА НАРОДА

КАЛУЂЕРСКА РУКА

Стајао сам у шалтерском реду у пошти. Испред мене је био седи перчин високог, мршаваг калуђера који је вирио испод камилавке. Дуга, црна мантија скоро да је додиривала под, а у десној руци држао је кожну ташну, такође црну. У левој руци био му је трапезаст пакетић.

Тај пакетић изненада спушта на пулт, испред плавокосе службенице, а ташна му из десне прелази у леву руку. Затим се бледуњава калуђерска рука пружа преко канапа који дели шалтер број 1 од шалтера број 2 и почиње да мази једну мушку главицу. То је тамнокоси дечак у пругастом шорцу и плавој мајици на којој крупним, црним словима пише DEL PIERO. Не верујем да калуђер навија за Италију, а још мање за *Јувентус*! Пре би се рекло да је у питању незадовољен родитељски мотив! Њих двојица, док калуђерска рука нежно клизи по косици, размењују топле осмехе. Дечакова сестрица, у истој ситуацији, стиди се пред изненадним изливом нежности непознатог.

А онда се дечак неочекивано окрену и на грудима му блесну сребрни крстић.

– Где си га купио?!

– Поклонио ми га ујак.

А пре него што стиже да му постави следеће питање, калуђеру изненада зазвони мобилни. Заборавивши дечака, он се повуче у страну и извади га из џепа мантије. Не знам да ли га је то звао његов претпостављени, то јест Свевишњи, или пак нека бледолика монахиња из манастира.

МАЦЕ И МУШКАТЛЕ

У некадашњој дрвеној бараци, где су годинама становали сиромашни пензионери бака и дека, после приватизације и реновирања отворен је луксузни супермаркет. Некада сивкаста и испуцала, барака је сада светложута као лимун, а са рекламног паноа на крову задовољно се смеши група лепих девојака и мо-

мака с корпама препуним пенушаве кока-коле, изазовних одре-зака чајне кобасице и друге луксузне робе. Испред супер-маркета црвенкасти квадратићи нових, мермерних плочица а на њима читав низ паркираних скупоцених аутомобила: „мерце-деса“, „пежо“, „кадилака“...

Док купци улазе и излазе из радње, кроз огромно стакло излога наслућују се крцати рафови и гондоле, те младе про-давачице у карираним кецељама. Но, ја не видим ни њих, ни лепе аутомобиле на паркингу! Ја још видим мршаву, болешљи-ву баку на клупици испред бараке и њеног ситног, бледуњавог деку с дотрајалим качкетом, загледаног некуд далеко: у одбегли завичајни крајолик који му је, истини за вољу, управо иза леђа, на опустелом југу Србије. Не, не видим ни бетон, ни мермер! На том месту ја још видим румене бакине мушкатле и њене жу-те, разигране маце које се врзмају између њих а потом ускачу у крило двоје старих, убогих али племенитих – да се до миле во-ље измазе.

„ДО ПОСЛЕДЊЕ ДРВЦЕ“

Милосави није било мило да под старе дане крене у Аус-тралију, али је морала! Прошле јесени умро јој муж, њена десна рука, а син јој је већ четири деценије у Сиднеју.

Стара и немоћна, најпре је у тишини оплакала кућни праг који напушта заувек, а затим је у град позвала сестрића из села:

– Ја идем! И кости ћу там` д` оставим! А ти побери ова мо`а дрва и вози дома. Мен` виш` не треб`у!

Сестрић је, гутајући кнедле туге, испратио тетку на авион за Сиднеј. А после је, наравно, поступио по аманету.

За шест месеци тетка се три пута јавила с „Петог кон-тинента“. Телефоном је кроз зубе цедила да јој је тамо „добро“. А потом се, на велико изненађење свих, у рано пролеће вратила пре првих ласта. Осванула је таксијем у Параћину!

– Не мог` ја там`, па Бог! Никога живог не разумем, па ни рођени унучићи!

Сам` ломоћу енгелески! Мен` не треб`у кенгури, мен` тре-б`у комши`е!

Затим, мало заћутавши, погледа сестрића право у очи:

– А ти, Милане, да ми врнеш она мо`а дрва! До последње дрвце!

ТРАМПА

На најзабитијем делу каменитог острва налазила се мала касарна без купатила. Зато је стигао мајстор-Винко, приватник с другог краја Виса, из Комиже, да га изгради за вечито прашњаве војнике.

Аца Новаковић, војник из околине Уба, док је помагао мајстроу, похвалио му се да је од шпер-плоче и шибица направио макету Ајфелове куле. Мајстор-Винко се одушевио већ на први поглед и затражио ју је на поклон.

– Може, али да средиш код поручника да ме пусти кући на десет дана!

Погодба је брзо склопљена! Већ сутрадан Винко се обратио поручнику Ловрићу. Овај се насмешио, потврдно климнуо главом, али је и сам поставио услов:

– Важи, али ти мени да даш оног лепог, препарираног фазана! За себе ћеш одстрелити другога!

Круг је, већ почетком следеће седмице, био затворен. Шарени фазан красио је поручников стан на риви, Ајфелова кула заузела је почасно место у ловчевој кући, а војник Новаковић с одушевљењем је крстарио завичајном Тамнавом.

ПРОФЕСОР ЖИВОТА

Пре две године сретнем у Нишкој Бањи Зарију Ристића, мајстора из Влахова код Сврљига. Случајно се упознајемо у осунчаном бањском парку, где је он мирно седео на клупи.

Лако ступамо у контакт, јер сељаци имају урођен смисао за комуникацију с људима. Њихова предност је у томе што никад нису оптерећени потребом да на саговорника оставе утисак. И ето, спонтано сазнајем да је Зарија зидар, да је цео век провео с фанглом, мистријом, виском и либелом у руци. Наравно, прокрстарио је толика села и упознао толике људе у нишком крају, па и даље!

На крају разговора, кроз који ми се веома допао због своје искрености и пронишљивости, устајем с клупе, пријатељски му пружам руку и од срца му пожелим:

– Да ми живиш сто једну годину!

– А ти двеста две! – узвраћа он као из пушке.

Нема шта! Човек ме најједноставније надмудрио! Јесте, ја сам професор књижевности, али он је професор живота, а то је много више! Уосталом, Народни универзитет у нашим паланкама отвара се тек после четрдесет пете, али „Универзитет народа“ је знатно старији! Он постоји вековима!

Марко Јовановић

СМИСАО ПЕСМЕ

Први сам,
можда први песник
који нема шта рећи.
Можда је песма
само слика песника
римама урамљена.
Дан и ноћ смењују се
свитањем,
сумраком,
препиру се ко је старији.
Можда обоје нису у праву.
Можда сам први песник
који нема шта рећи.

ЈЕДНА ОД МОГУЋИХ ПЕСАМА

У једном од могућих светова
у једном од могућих времена
осетио сам
једну од могућих љубави.
Мислио сам да је важна.

ЖРТВЕ ЉУБАВИ

Убрати цвет
значи убити.
Доказ сваке љубави
захтева жртву
небитну за нас.

Моја нежна стопала
не могу те пратити.
Тако широке руке,
тако уске улице.

ЈЕЗИК ЦВЕЋА

Препеваћу
песме цвећа
на језик нама разумљив.

Доказаћу
да су комете зарези
који непрестано
у песми васионе
своје место траже.
Није то никакво чудо:
правопис универзума
често се мења.

Моје ће песме
цвеће на свој језик препевати
и објавити их на
твоме длану
оне вечери
када комете буду означиле
вокативе љубави моје.

Милуника Митровић

ЗАМЕЊЕНА НОВЧАНИЦА

Нек мирују одсањани снови...

Сергеј Јесењин

Биле су то оне године, добро упамћене по злу тако високе инфлације, да се за целу месечну плату могла купити само кутија шибица, или ролна тоалет папира... Понекад и ништа, ако се муњевито не снађеш, да несрећне динарске новчанице у страну валуту код најближег уличног дилера замениш. Трошиле су се и последње залихе из тајних фондова танких новчаника, па се и ја досетих да имам још једну страну новчаницу пристојне динарске вредности. Додуше, оштећену таман толико да ми је пре коју годину нису хтели у банкама примити. Али, вредело је сад, у невољи, још једном покушати. На молбу, да ми је ипак уважи или некако другачије спасе, одазвала се љубазно познаница, шефица банке којој сам се обратила. Обећала је да ће је, првом приликом, понети на процену и замену у трезор њихове централе са седиштем у другом граду.

Збиља, после неколико дана, њен ведри глас ме обрадовао телефонским позивом да дођем по успешно замењену новчаницу. Кад сам стигла, пружајући ми је кроз шалтер, загонетно се смешкала, и казала:

– Захвали Радмили Р. она руководи нашим трезором. Ово је, за тебе, особито радо учинила...

Видећи мој зачуђени поглед, одмах настави:

– Пошто сам је, по службеној дужности обавестила о твоје имену, као и другим подацима као наше сталне клијенткиње и власнице ове оштећене новчанице, рекла је да те познаје, и да си у гимназији била прва, велика љубав њеног већ бившег супружника, па те сад и посебно поздравила!

Мало збуњено, захвалих усрдно предусретљивој службеници, на услузи и на поздраву, и изађох са новом новчаницом, као каквим незаслуженим небеским даром.

Као кроз маглу, почех да повезујем неке заборавом затрпане догађаје, ликове и детаље, везане за давне гимназијске дане. И за ову Радмилу Р., коју сам површно познавала, мада је и она била у неком од одељења наше бројне генерације, моје и Тасине. Од матуре, никада је више нисам видела, као ни њега.

И намах, присетих се најпре краја те наше кратке приче, када у њу улази она. Јер, заправо, он беше претходних месеци, све до зимус, мој момак. Али, након нашег, за њега кобног и трауматичног растанка, убрзо се нашао у њеном утешном загрљају. А потом и изненадном браку, у који су обоје тако млади улетели, због детета на путу, ваљда још истог лета.

Истина, о њиховој даљој судбини, нисам се наредних деценија никад посебно интересовала. Ипак, шкрте вести које су дошле до мене, казивале су да су некако уредили свој живот, добили децу, довршили школовање, остали у граду наше младости. Упркос томе, нисам сасвим поверовала да се он трајно ту зауставио, и да се једном неће осећати тако као да живи у тамници, без врата и прозора, заробљен калупом баналности свагдашњег породичног живота, мира устаљених навика. Његова бунтовна и врела природа, као и необично наглашена меланхолична осећајност, носила је још тада неки тајни жиг вечног боема и трагичара. Што се и потврдило, када је напустивши Радмилу и децу, отишао негде у свет, за својим новим почецима и губицима, трагајући за нечим другим и Друкчијим, никад до краја оствареним.

Да, лепушкасти гимназијалац Таса Р., познат као славни глумац наше позоришне дружине, био је таленат који обећава. Уз то, и сјајни рецитатор, и рођени поета... Незаслужено, морам признати, одавно беше потпуно у бунару мога заборављања. Ипак, присећам се многих детаља, можда и више него што то сад тражи мој дуг према овој новчаници, и неочекивано дирљива пажња његове бивше супруге. Или то велики Комедијант Случај, сад од мене очекује мали напор да праведно оживим остатке нечега тако неухватљиво поетичног и лепог, што је само као на час сањано, а не и стварно живљено?

Та, ондашња стварна садашњост везана чврсто за одређено место, најмање нас је привлачила у време нашег зближавања, тада, док смо спремали школску представу, глумећи улоге којих никако не могу да се сетим. Јер прави разлог наше блискости, заправо била је слобода дружења изван школе. Шетње су почеле спонтано, вођене његовом ватреном потребом за поезијом, за обожавањем надахнутог казивања, а и мојом. Убедљиво и страшно, он се заиста сав предавао магији стихова многих песника. Поистовећивао са њима и гласом, изгледом и понашањем, а нарочито са Јесењиним, који је његовој устрепалој души био најближи. Знао је и све о распусном, драматичном животу и крају славног рјезањског песника. Да ли само зато,

или због фасцинантне физичке сличности са младим Јесењиним ликом, тек, нежно разбарушени плавокоси Таса, са сјајем својих веома крупних водено зелених очију, био је и остао за мене, као нека невероватна инкарнација тог поете милосрдног и нежног срца, неизлечивог меланхолика и љубавног страдалника... Такође, и наш уклету Дис, и његова „Тамница“, био му је најмилији домаћи песнички узор, путоказ у неповрат мрачног боемства...

Заиста, беше према мени добар и нежан тај Таса, и када није рецитово Јесењина, све разнеженији... О чедности смерних загрљаја и пољубаца, како то већ бива, да и не говоримо, док се злато јесени већ неприметно претакало у црвене ватре лишћа, затим и начете бојом рђе, па смеђим тоновима... Тешко да би и он знао сад, шта је све био измаштани садржај и намера наших прича, заогрнутих стално ауром сновидних строфа и рима, без будућности...

Међутим, због свакодневне близине, ја сам последња приметила колико се, у међувремену, мој занети Јесењин страшно заљубљивао. Слутила сам то по његовим чудним уздисајима, а највише по задиркивању и смешкању наших другова, кад смо почели редовно да каснимо на пробе драмске секције, понекад и на часове... А ближио се и дан премијере, озбиљно и дуго припремане наше представе.

И, некако баш тада, ја сам се разболела, и због тога била принуђена да напустим пробе, чак завршила у болници, сасвим изгубљена за премијеру. Таса је био силно узнемирен, стално ме посећивао, слао писма у стиховима, пуна очаја. Изостављао пробе, говорећи да му се више не игра јер нема више мене... Бодрила сам га и наговарала да не посустаје, баш због мене, да обавезно одигра своју одлично припремљену улогу сада са новом партнерком, коју су силом прилика морали на брзину наћи. На крају, ипак је пристао, и тај комад је успешно одигран, највише заслугом његове импресивне глуме.

Ускоро сам оздравила, а зимски распуст беше већ почео. Он је већ отишао из града својим родитељима у село, а и ја својима. Моме Таси је и ово раздвајање још теже пало. Осећао се као прогнаник у сибирско пространство на неодређено време, писао је свакодневно све тужнија и безнаднија писма, као да је назирао стварни крај међу нама. А ја, престадох да му на писма одговарам... Намах, згаснуло је моје даље занимање за неумрле Јесењинове стихове, за љубав каква би то могла бити, да сам се

само могла препознати у Исидори Данкан, или бар у првим љубавима његове младости... Али, нисам.

На почетку другог полугодишта, пошто није више било мојих обавеза у нашој драмској групи, избегавала сам да га срећем. Никакве молбе и преклињања са његове стране, нису помогле да се она јесења поезија наших шетњи продужи. Нисам имала срца да му кажем, да ме је већ привлачило нешто сасвим друго, тачније – неко други.

А онда су до мене допрле узбудљиве школске вести. Таса је – кажу ми – покушао да се убије! Најближи његови другови су га спречили, и данима још здрушно убеђивали како су знали и умели, да то не чини, и да је глупо што толико пати због једне несталне девојке као што сам ја, или било које... Не знам колико су тачно детаља овој несвакидашњој скасци долили, а колико одузели, али, мене нису на помирење приволели. Ни изненадили, а ни превише потресли.

Ипак, и после много година, чула сам поново о овој, још увек урезаној анегдоти у главама наших гимназијалаца, управо овако.

И данас, док ову замењену новчаницу стављам у свој новчаник, мислим на Радмилу. Ону тиху, тајно заљубљену девојку, која је очито радосно заменила мене у његовом озлеђеном срцу, у нади да ће нашем неизлечивом Јесењину, својом љубављу полечити свеже ожилке, и за себе га задржати сав наредни живот. Вероватно, благосиљала је мој одлазак, и не слутећи ћудљиву вољу неког судбинског режисера, који свакога од нас избира за најразличитије улоге, понекад додељујући и оне најнеочекиваније.

А ето, кад јој се указала прилика, она ми после толико година, захвали на томе. Можда, и не марећи што је сва та прошлост, на тренутак јасно још једном ускрсла... Или, управо зато? Да се потом, тонући у нешто драго и далеко, опет врати под димну измаглицу нечег, за мене давно одсањаног, заувек изгорелог.

Дејан Ђорђевић

КУДЕ ЛИ СИ

Три године ја болујем
Ја ти с'њам медна уста
Па си мислим беле Борке
Кко да се виђујемо.

Ти да пуштиш твоје овце
Ја ћу пуштим моје краве
У утрину Најд'нову.
К'д се стадо запландује
Ти ће дођеш под ораче
Д'те цунем у обраче.

Цел ноћ Борке ја не спијем
С'н на очи не дооди
Све си мислим, кко ћемо.

Решија с'м бела Борке
Куде татка да ти дођем
За женидбу да угодим
С'д на јесен да те водим
Мушку децу да ми рађаш.

ОЈ ДЕВОЈКО

Чија ли је, каква ли је,
од куде је, од какви је,
намигује, поглеђује,
коло води подрипкује.
На груди јој ниска злато.
Мараму је забулила,
вутарче ву пасент стоји
на јелече вез од свилу,
снагу има, снагу носи,
на момци је ноћна мора.
Татко гу је обећаја

на Стојана казандију.
зимус ће ву праве свадбу.

РАНО НА МАЈКУ

Стојанке, рано на мајку
Куј ми ти ћерко учини
Куј ми те ћерко заврза.

Мужа си ћерко не усрећи
Мушко му чедо не подари
Па те свекрва напуди.

Татко се љути, Стојанке
За тебе нејће да чује
Дома немој доодиш.

Мајка те нејће прежали
С твоју ће муку, Стојанке
У црну земљу закопа.

Дијана Ухерек Стевановић

ШАХ

Писали су многи
о времену које нас чека,
а ја као свака честица у мраку
просута негде у Свемиру,
веровала сам у летеће објекте
мада и данас
урезана у дрво живота
радујем се јутру
и причам птицама
како је Земља једина
корачајућа јединица коју познајем.
Живим обична
јер не играм шах без свих фигура.

БЕТОВЕНОВА ДЕВЕТА

Живот нам нуди
хрпетину шарених лажи,
купује нас половичне
и са грешком...

Уваљује нам врачаре,
црно-беле магове
и трља нас излизане
као графите о зидове....

Трује нас рекламама,
опија коцкарским парама,
нуди нам компромисне
ђавоље смакове света....

Хеј, чујете ли је?

Да ли је ово у мојим ушима,
ипак поред свега
још увек очеличена
Бетовенова Девета?

ПУПЧАНА ВРПЦА

Криком из пепела пробуђена
рађам се на ничијој земљи
из самониклог семена.

Не цвилим
док ме из постељице
ваде килаве бабице.

Смешим се
нарикачама
које слуте побачај.

Жива сам,
утиснута путоказом
о властите јагодице.

А где је пупчана врпца?

ШАХ-МАТ

Трагали смо
за истином,
били смо
властита шаховска поља
где су пијуни померали

краља и краљицу,
намештали сплетку
и одређивали пат позиције...

Гурали смо се,
призивајући коња
и скоком у ел
покушавали
да дозовемо
топове...

Играли смо се...

Губећи време,
матирали смо властито ја,
додавајући зрна пиринча
на празна поља...

Калкулисали смо
математички,
откривајући игре живота.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in a light gray color. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the eyelids and the iris. The title 'Упознавања' is centered over the eye.

Упознавања

Павло Вољвач

ЧЕМУ, НИЈЕ ЛИ ЗАУВЕК

* * *

Не на листама Интернета,
ниски облаци свуд, насумице.
Жена с чизмама, с јакном, шета.
Михољско лето вапи сунце.

Опало лишће, скоро зима,
дрхти цвет посред влажне леје.
Парно грејање ко сад има,
ил љубавницу – нек се згреје.

Латински лишћа хрпа смеђа
зашушти. Трнци свуд, низ леђа.
Да се зажелиш звезде неке.
Шта задржати – све се распе.
Пратити возове с Крима, астре
беже на друге колосеке.

Киша. Време ће да се мења.
Смениће белина покров сиви.
Уз чар падања и топлјења,
преостало је – да се живи.

* * *

Судбини је суђено да буде баш таквом, далеком.
Управо одатле гледам не мноме смишљен свет слома.
Ја волим ову реку. И брегове за реком,
и маслине у врту где финским ножем боду у стомак.

Волим кад дим над предграђима небо слисти
и тад ко да се младост моја пробија кроз маглин мехур.
Пријатељи – које нисам имао – већ посташе министри,
а по гробовима и тамницама – они су који ми беху.

А ако погледам, ка главном тргу запућен,
тамо, у плавет, сличну реци коју већ видех,
где се туга спратова мрви на приватне куће,
неко по шуштавом језику улице иде.

Двадесет година иде унатраг, у спомен, у вече строго,
као стари тату – слика се шири меко.
Код Цигана по хашиш? Код неког по самогон?¹
И иде тај, до бола непрепознатљив, неко.

И нестаје, помало, кроз димни застор чврсти,
и све године дим прекрива као платном.
Негде је тамо она, због које су дрхтали прсти,
и блиста зуб њен, бојом златном...

Управо у том граду нечему је суђено бити,
у том времену, под тим сунцем, сред тих људи, да мине.
Тамо гутати ваздух и груди отровом пунити,
с њима што нису знали од рођења Јудејце, ни Јелине.

Волети те хоризонте који се у кајсије и акације селе,
траву у процепима између плоча, возова под ветром јек.
Три акорда провинције и, у ствари, судбине целе.
Само, чему све то – није ли заувек?

¹ Самогон – врста домаће вотке

* * *

Каткад се сетим оних времена давних
и жутог света детињства. Па жут је био
дом онај, који си напустио.

Жут је дом био. А црн – у њему чајник.

Још је у сећању – ходник лаштен ко двор,
на жутом фону – црна дебла акација.

Под њима – ми, синови једне од нација
која још увек „не сложила се до сих пор“².

Матере су на клупе у дворишту већ стигле.

Јевреји... Пијанци... Криминалци...

Миришу фризури и берберски сталци,
врх кровова – димњаци од цигле.

То је – почело. Одатле смо. Све то је
захваљујући зидовима, мутним и наксислим.

Иако је свет тај сив и незамислив
ко старомодни капут драпбоје.

Живимо. Дани у смрт одлазе немо.

Барке глуво лупкају у Лисабону, вани.

Палубама, у предрасвитни час. Слани
звижде ветрови, али ми одавде не чујемо.

Занавек ту следисмо бар плач што зрак испија.

Али свеједно. Показују „victory“

нама обома наше пагоде прозачне – то гори
ослонац електричних емисија.

* * *

Некада давно у мени

живела је, као у шпајзу.

Била је зима, вино је знало да се пени.

Писале су се песме, на мразу.

² не сложила се до сих пор – на руском, „која још увек није формирана“

Тако смо живели, различити,
тако се и даље живи.
А шта је то било – љубав? Скрити
знаци судбине? Привид?

И ко је мислио – опет ће снег,
шкрипнуће кревет јаче.
Да леђа опет згрбиће грех,
ко маче.

* * *

Мрак је дошао одасвуда,
под капцима ми стојиш сраслим.
Мрачни град ноћу гледам, чудан,
с густим окнима наранџастим.

Под плавим небом снег, тако бео,
свет у гвоздену плот упреда
а неко свет, и грех наш цео,
кроз сочиво са неба гледа.

Хладноћом свет се за нас мери.
Туђи подвизи, пут, реч реска.
Ал, веле – мења се то, трепери
звезда, и веле – витлејемска.

* * *

Сен твог дисања овде ваздух пуни,
сен твог корака дође.
У смеђе очи јурни, њих натруни,
смеђеока такође.

Оскудно време премазује плећа
кречом Беча.
Ал град, мостове – на себе подсећа
сан изнадсветски вечан.

Појави се! Удари
над масом блатних
коњаника и пешака: чијих?
тамо
на вратима³
на златним
најзлатнијим

* * *

Презирао сам суво вино, нисам пио ракију
Јеванђеље нисам читао,
цигарете „Херцеговина Флор” такође ретко сретао

одједном
уступа место на свету
топла ку
курузна плавет
цео орашаста свет цариградски
мирише ружиним маслом
ојачава арканопрозорљиве плесове
смеша се: „Турке ћемо тући.”
Лобањасту раван повукавши у „ала”⁴..

Исток је – Запад. Запад – Исток.
Управо тако треба.

* * *

Иза кута. Под арку. А потом
неуловљивим нијансама давним,
напророковаће лепљиви Подол⁵
минаретима бучних равни,

да су живели одавно, све пратећи,
под калдрисане шиљке скривши прилике.

³ Златна врата – историјски споменик из доба Кијевске Русије

⁴ Ала... – По песниковом објашњењу, прекинута реч „Алах“

⁵ Подол – кијевски квартал

...Под шљивама ћеш дебла затећи,
звезде су изашле над базилике...

И нека угаслих светова замор
јесењу храни агонију.
Ево храма. Замковаје⁶. Тамо
тражити пут за Македонију.

* * *

Далека туга зимина,
јецаји мујезина
намотавају се ко чалма
базилика и маслине
ракијски преливни шум
промакне: зашто сте постојали
раније, где нас нема?

мада је нелоше, опет:
у средини сан-Европе
шареноглави покров танак
и сред борова басови –
као хајдучки гласови
и смишља свети ваздух
бандитство или устанак

где ми је добро сад
камиони лете по траси
слама са запрежних кола гребе
мутно се август гаси
златним бесмрћем прожет
убројио бих међ Србе себе
и био Србин – да се може...

⁶ Замковаја – гора над Подолом.

* * *

Песници
као прилежни рачунопологачи-бројачи
пребрајају све ствари света
пале у њихове рибље погледе
док
вагоиске кровове
преливају таласи енергије
тракама пређашњих шина
завихорених у пољима
никако себе да сперу
с подова ћелија за стрељање
злате се косим зраком
у цркви села Кушлин недељом
и у провалији
између тројешчинских врхова
прирастају даљима
путеви на Југ.

* * *

Плавет лискунску мрва звезде мрежи
над висјем кула, кроз вечерњи замор.
То је – заувек. Ко ту да не тежи.
Ко да не јурца ту, амо и тамо.

Као сад, ево. Цигарете – људи.
Класјем светиљки снег уплиће вез.
Уз звезду нек се све и свуда буди.
И без да није Украјине без.

* * *

На ветру шумских обода степе, док месечина зелен ствара,
сва противречја су – против себе. И сан о горском вису
размрвљен је ранцима ко дуван поред „Кобзара”⁷,
доласци светаца и ровови – у књизи навешћени су.

⁷ Кобзар – Књига стихова великог украјинског песника Тараса Шевченка

Ти кроз слеђени очај узрастај спокојно, чето,
нека светови не чују. Само узрастај. Јер тако треба.
Изиђи за јануаром. Без ње у свету, шта има свето?
– Само равне земље с људима и стаблима испод неба.

По Замковој⁸ неко хода. Печорских⁹ шапата низ
нема моћи – причекај да их распознаш у тмици,
али уз ватру – као са Лете – појављују се редом из
гајдамацких¹⁰ чипака – махнити поручници.

* * *

Небо априлско омеђују птице,
тихо на лица слеђу сенке нујне
двојима – седе с помрчином кујне,
сред Кијева, сред тајне престонице.

Ко да врачају... А реалност – јача:
нит призна речи, нит напоре крили.
Њу не савлада тамница, зид плача,
смрт, ни строфица, ни неки Василиј¹¹.

Њој је свеједно... Ал тихо говоре,
и дише стварност за окнима, поред.
Је л` Бог на челу неког батаљона?
Мир милиона... Немост милиона.

* * *

Сунчано. Читко. Нигде сена.
Само латица свија пас.

⁸ Замковаја – планина над Кијевом где се налазио замак украјинских кнезова

⁹ Печорск – квартал у Кијеву где се налази Кијевско-печорска лавра

¹⁰ Гајдамаци – украјински устаници с краја осамнаестог и почетка деветнаестог века.

¹¹ Василиј – Василиј Стус, легендарни украјински песник, дисидент који је умро у совјетском логору 1985. године.

Свуда вибрира жена
као оперски глас.

Стварности лаке фолије,
слојеви самотништва,
другарице из Каталоније
електронска писма.

У равном небу линије,
свет су конопи ловили,
пао је фараон Либије,
док су мостови пловили.

Спокој слеће на city.
Део сам те мирноће.
Мира у свету неће бити,
али септембра – хоће.

Павло Вољвач рођен је 9. октобра 1963. године у Запорожју. После одслуженог војног рока променио је низ професија (бравар, ливац, медицински техничар, продавац, телевизијски новинар), да би на крају постао писац.

Аутор је 9 песничких збирки и два романа (*Класа*, 2009 и *Трг Плаза*, 2013). Роман *Класа* преведен је на руски, турски и македонски језик. Вољвачева проза и стихови превођени су још на енглески, пољски, словачки, белоруски.

Живи и ради у Кијеву.

Са украјинског,
уз ауторизацију П. Вољвача,
Владимир Јагличкић

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, dark gray outline for the eyelids.

Тумачења

Слађана Илић

ЗЛОСТАВЉАЧИ И ЗЛОСТАВЉАНИ У ДЕЛУ РАДОВАНА БЕЛОГ МАРКОВИЋА

Блаженство је, ако га има, у вечитој љубави према патњи

У неким делима Радована Белог Марковића јунаци приповедачи приповедају из перспективе бивших дечака служећи се ретроспекцијом. Основа њиховог сећања јесте детињство из које се разгранавају њихове судбине. Приповедање о тим јунацима психолошко је и метафизичко сведочење о вечитим истинама, мада је оно посве специфично, а у складу с поетичким обичајима писца Радована Белог Марковића. Разумевајући његова дела о јунацима приповедачима, бившим дечацима, уочавамо концентрисаност, синтетичност, тежину и одсудност утицаја догађаја из детињства на њихове судбине. Оне су увек тешке и страшне, а подношљиве само због лепоте приповедања. Услед несвакидашњости те лепоте, усуђујем се да тврдим, виђене једном у веку, остаје – увек – запитаност која човека поражава – зашто је човек човеку вук, зашто је душманин? Зашто је то готово увек ближњи, онај који би требало да нам пружи разумевање, утеху и заштиту? У страшне истине о томе проничемо зароновши у роман кратког метра *Паликућа и Тереза милости пуна* и у приче *Машински елементи* и *Повратак Лазара Дражића* настојећи да разумемо природу злостављача и злостављаних.

Јунаци који у прози Радована Белог Марковића постају типови јесу старатељи злостављачи – стриц Павле Аночић – Олуја (*Паликућа и Тереза милости пуна*), отац квазипроналазач – Владимир Шустер (*Машински елементи*), мајка Срчика (*Пов-*

ратак Лазара Дражића) и злостављани – дечаци Илија Аночић (Паликућа и Тереза милости пуна), главни јунак, неименовани приповедач приче *Машински елементи* и Лазар Дражић (Повратак Лазара Дражића).

Први у низу је злостављач Павле Аночић – Олуја, удбаш. Он систематски злоставља синовца Илију Аночића. У роману у којем је један од главних јунака, не увиђамо конкретан разлог за свирепости које чини своме синовцу, не увиђа га ни злостављени дечак.¹²

Други у низу злостављача је Владимир Шустер с чијом се личношћу у основним, али веома значајним цртама, као и с његовом филозофијом (не)бивања упознајемо на самом почетку приче помоћу каталога.¹³

На основу тог каталога, иако уочавамо изванредан пиронијски отклон приповедача у односу на подухвате залудног проналазача, не бисмо у потпуности могли тврдити да је намера писца, који је близак јунаку приповедача, била само да иронизује потребу злостављача *залудника* за изумевањем и (квази) проналазаштвом, већ пре да укаже на метафизички апсурд – да човек који стреми високом циљу, тешко остваривом, неуобичајеном, увек на неки начин постаје жртва сопственог стремљења

¹²За такву ме је гњиду држао да просто не би ни поверовао, макар да му ваздан доказују. Ал у то да ће ме, док се не обезнаим, шибати кашшем могао сам се поуздати сигурније него у дан што ће осванути, јер за нешто велико и страшно бејаш ми крив. За нешто по свему скупље и важније од паљевине смрдљиве појате, само: зашто и крошто – никада нисам дознао. (Паликућа и Тереза милости пуна у: Радован Бели Марковић, Сабрана дела, књ. 1, Градска библиотека Лајковац 2013, стр. 27-28)

Сви цитати из дела Радована Белог Марковића преузети су из његових Сабраних дела, Градска библиотека Лајковац 2013, приредили: Стојан Ђорђић, Слађана Илић, Радивоје Микић, Дарен Миливојевић, Марко Недић. У даљем тексту поред цитата наводиће се само број књиге и стране. (Прим. аут.)

¹³ трагалац, залудник, сушичави апостол нове вере у моћ технике, мали и мало растројени инквизитор, а у исто време великомученик, обележен трагиком поновних открића најважнијих закона који физики утемељују, љубавник глацнупуцерке Аспазије Пантацијевић, свесне жбирске заједљивости почасне именице госпожа уз персону обичне вешерке, с којом је шетао у предвечерја а сад не шета више. (књ. 4, стр. 149)

услед немогућности остварења коначног циља.¹⁴ У тој функцији је и симбол вешала с почетка приче чија се функционалност у потпуности реализује на њеном крају.¹⁵

С обзиром на природу јунака приче *Машински елементи* – који изузетно сурово злоставља свог сина¹⁶ и квазипроналазача Владимира Шустера – релативизујемо племените намере његових стремљења због начина на који им тежи, његовог психичког стања док склапа Машину, као и зато што не уочавамо сврху његових тежњи и коначног – потенцијаног – проналаска.

Трећа у низу злостављача је мајка Срчика која злоставља свог сина Лазара. За разлику од претходна два случаја немотивисаног злостављања, јер потенцијални разлози само су „спољни”¹⁷, мотивисаност њеног злостављања је конкретана – Лазар је украо школску торбу свог друга занесен њеном лепотом, а жељан је свега. Ипак, мајчина казна несразмерна је по-

¹⁴ ...осетих сву залудност његова рада око Машине која се, као сваки људски сан, разграђивала и рушила у ненадном часу, чему се врло радовало моје нетворачко биће – том, за неке, преболном сазнању: да нема трајања. (књ. 4, атр. 157)

¹⁵ *Остала је само незаборавна слика: доминира трешиња у цвету, у позадини; љупка као бањски сувенир, али утврдо и према мери саграђена вешала, и под њима преврнуто буре, до којих је отац мој, желећи да га што дуже боли оно што га боли, заобилазним путем дошао, кроз башту, полако, вукући ноге, не знајући да личи на сиромашка који се за вечеру како-тако обукао: црно одело, плачевне флеке, фантазмагорични шешир, жути ружа у запучку... Још само да стигне кочија.* (књ. 4, стр. 150–151)

¹⁶ *Дешавало се да међу њене зупчанике с орахове гране падне суви лист, а отац ми одвали страхан шамар: „Нисам мислио на то.”*

Увиђао сам да ми нема спаса. Ноге су ми биле привезане за огромни колски точак. Могао сам се кретати, уз велике напоре, само око Машине, у делу света одвојеном за радионицу, а добар посматрач одмах би приметио да је мој пут толико утабан да личи на некакав ров. (књ. 4, стр. 151)

¹⁷ нужно, невољко старатељство над синовцем Илијом чија је мајка умрла, а отац отишао у свет, дечакова хиперсензитивност и неуклапање у дух колектива, тј. гомиле, дечак као непожељни сведок чињења локалног политичког моћника, свога стрица, дечак као потенцијални починилац паљевина у Мислопољу. (*Паликућа и Тереза милости пуна*); нужно, невољко старатељство над сином чија је мајка умрла рађајући га, веровање да је дечак крив за мајчину смрт, дечакова непосвећеност градњи Машине, дечаков нетворачки дух итд. (*Машински елементи*).

чињеној грешци. На основу њене суровости закључујемо да је тај догађај повод, а не разлог злостављања које чини.¹⁸

Разматрајући наведене примере уочавамо заједничку одлику јунака злостављача – садизам. С обзиром на то да је реч о злостављачима појединцима, тј. да је у питању *децентрализовано зло*¹⁹, а узимајући у обзир њихов однос према бивању и људском предузимању, као и према пролазности – они својим бићем у целини, тј. празнином свог бића²⁰, осећају залудност било каквог људског предузимања, јер *нема трајања, а ни среће у остварењу циља*, закључујемо да имају проблем са сопственим идентитетом и смислом.

Стога, они своју жртву не перципирају као предмет, јер би онда и сам чин злостављања био бесмислен и нефункционалан, већ у самом чину злостављања и наношењу бола идентификују са са жртвом, тј. са обесмишљавањем жртвиног идентитета чином насиља. На тај начин свако од њих тражи сатисфакцију за неутемељеност сопственог идентитета.²¹

Одговор на питање зашто су јунаци у појединим делима Радована Белог Марковића злостављачи, а имајући у виду константност феномена досаде од које „болују” сви његови јунаци, можемо закључити да разлог може бити и то што бивање постаје мање досадно уколико се у њему врши насиље. У прози овог

¹⁸ *Код куће, мајка Срчика ми је притискала руке о врелу плотну шпорета и голог ме безовим прутем шибила, све док се нисам помокрио по старој асури...* (књ. 2, стр. 83)

¹⁹ Laš Fr. H.Svensen, *Filozofija zla*, Geopoetika, Beograd, 2006, стр. 19.

²⁰ *Машина се, очито, заметнула у празнини очеве душе...* (књ. 4, стр. 152)

²¹ *Veliki broj ubistava ne bi imao apsolutno nikakvog smisla ako bi počinilac jednostavno sveo drugo ljudsko biće na predmet. U tom slučaju bi isto tako mogao da šutira kamen, tj. Čin ne bi bio bitan za napadača. Ali postoji razlog zbog kog napadač šutira glavu radije nego kamen. Svest o tome da su žrtve svesna bića sa subjektivitetom uslov je za ostvarenje tog čina. Sadistički postupak pretpostavlja izvesnu identifikaciju sa žrtvom, inače bi bio potpuno besmislen.* (Up. Alford: *What Evil Means to Us*, 32, 126)

Verujem da se sadizam može najbolje razumeti preko hegelovskog modela spoznaje. Sadista želi da ga prihvate kao subjekt. U književnosti nalazimo jasno predstavljanje tog slučaja u romanu Breta Istone *Elisa Američki Psiho*, u kojem glavni junak, Patrik Bejmen, pokušava da nepostojanje sopstvenog identiteta nadoknadi tako što ubija ljude na najstrašnji mogući način. y: Laš Fr. H.Svensen, *Filozofija zla*, Geopoetika, Beograd, 2006, стр.102.

писца поједини јунаци, укључујући ту и децу,²² имају естетски однос према насиљу. То закључујемо на основу константности и „креативности” њиховог спровођења насиља, а поента појединих прича Радована Белог Марковића заснована је *на шоку и ужасу*.²³ Отуда у многим његовим причама заступљеност натуралистичких елемената, па и читавих натуралистичких слика.²⁴

На основу бројних примера спровођења насиља у роману кратког метра *Паликућа и Тереза милости пуна*, као и у причама *Машински елементи*, *Повратак Лазара Дражића* и др., закључујемо да је тачна констатација Лаша Хр. Свенсена да је *nasilje zanimljivo*.²⁵ Разматрајући феномен зла овај филозоф указује на повезаност досаде и зла, тј. на метафизички карактер те везе. На основу приповеданог о насиљу које отац константно спроводи над дечаком, као и о очевом „стваралачком подухвату” (*Машински елементи*), закључујемо да је само стварање, па и зостављање, повезано и са осећањем досаде.²⁶

²² *Туђи себи, гледали су како напољу, дечаџи-јарџи ланцем од бицикла придављују црну мачку, којој крв шприца из уста и очију. (...) Најрадије би га растргли на комаде и задавили ланцем; као у оних дечака-јараџа, који су однекуд доносили мачку за мачком, окружени девојчицама-злоочицама. Али Мислопољцима је, то с мачкама, унеколико, улетишавало дан; (...) На реду бејаше жута мачка и она се тешко растајала од седмог свог живота. У мутнини мартовског дана.* (књ. 1, стр. 49)

²³ *Mi imamo estetski odnos prema nasilju, a ta estetika se jasno pokazala u modernističkoj antiestetici, sa njenom težom na šoku i užasu.* У: Лаš Fr. H.Svensen, *Filozofija dosade*, Geopoetika, Beograd, 2004, стр.41.

²⁴ *Мелита, ковчези, остало; Маина; Беснило* итд. (књ. 4)

²⁵ Лаš Fr. H.Svensen, *Filozofija dosade*, Geopoetika, Beograd, 2004, стр.41

²⁶ Уопштено говорећи, реч је о такозваној *фрагментарној форми* коју намеће сам *садржај*, издвојен из *досаде проклетог живота*. (271) (Zlo se prikazuje kao nešto *drugo* i kao takvo treba da funkcioniše kao protivteža dosadnoj svakodnevi. (...) U krajnjoj instanci nema drugog objašnjenja do toga da smo upravo mi – normalni, inače pristojni i prijatni ljudi – odgovorni za većinu strahota. (Лаš Fr. H.Svensen, *Filozofija zla*, Geopoetika, Beograd, 2006, стр. 9, 11)

*

У вези с децентрализованим злом, као и у вези с константношћу и „креативношћу” поступака јунака злостављача, размотрићемо и ликове злостављених.

Како бисмо разумели њихову психологију, најпре би требало размотрити биолошке, породичне и друштвене услове настанка њихових страхова, као и проблеме раздвајања, разарања и стварања њиховог осећања кривице и стрепње, као и саму онтологију њихових бића.

Илија Аночић (*Тереза и паликућа милости пуна*) остао је без мајке као дечак, потом без оца који је отишао у свет и коначно без деде Танасија, док је дечак, приповедач приче *Машински елементи*, на самом рођењу остао без мајке, а потом, у предмладићском добу, и без оца (злостављача) који је извршио суицид и то су први, биолошки услови за настајање њихових страхова. Дечак Илија Аночић одраста у условима опште друштвене несигурности, у руралној средини. Дечак приповедач (*Машински елементи*) одраста у сличним условима као и Илија Аночић, под сличним околностима, у градској средини у којој порезници проверавају материјално стање грађана и, у складу с њиховим материјалним статусом, утврђују дуговања према држави.²⁷

Дечак Лазар Дражић одрастао је такође у оскудном добу, у поратно време (после Другог светског рата, за време формирања задруга, дакле, за време појачане репресије новоуспостављене власти према грађанима) у руралној средини (у Горњој Псачи), у сиромашној породици.²⁸

²⁷ Неоспорно је да градња Машине отпочиње у време велике оскудице у храни. Сви су се правили да глади заправо и нема, али се за глад знало, као што се знало и за оне женске које под бундама немају ништа. Мој луди отац ме привезује за кревет, пошто сам се истртљао пред људима из пореске управе. Он, затим, витла комадом гајтана: „Ниси смео казати да си доручковао велике комаде шигерице!” – урла ми право у уво. Онда, одлази да навуче фирангу и да закључа врата. „У овој кући једе се само прост пасуљ (*phaseolus vulgaris!*) и тако ће бити до даљег!” – закључује, предвостручујући гајтан. Отац је шибао не журећи, као да разматра рачуне с отпада, шкргућући зубима и вршитећи уместо мене. (књ. 4, стр. 158)

²⁸ Изврмени ми то пролеће пуну тугу што Дражићи нису као Сандарићи, него тињевина и цвилеж у чијим животима нема празника, ни белих кошуља. Оно, једосмо стрно и нова власт признаде оцу

То су друштвени услови за настајање његових страхова.

Поред биолошких, породичних и друштвених услова, у случају Лазара Дражића друштвено-политички, тј. социјални услови, имали су највише утицаја на формирање његове личности, тј. на формирање и учвршћивање његових страхова и несигурности. Једини он, од све тројице, потиче из сиромашне породице и једино је њему непрестано у фокусу комшијска породица Сандарића, по свему другачија од његове.²⁹ У вези с тим и другим разликама између Сандарића и Лазареве породице потичу све његове невоље. Припадник породице Сандарић – његов школски друг – Милош – јесте све што он није. Милош је леп, чист, лепо обучен, његови родитељи су богати јер су *и с новом влашћу згајтали везе*, он *прима пакете* од стрица из Америке, има лепу плаву школску торбу. У вези с тим веома је важно истакнути да су прва два изузетна естетска доживљаја Лазара Дражића – у вези с Милошем Сандарићем и његовом плавим торбом.

Лазар је хиперсензитивно биће, дете чија је природа, у ствари, уметничка, а који живи у породичним, друштвеним и социјалним условима који му уопште нису наклоњени и који су у супротности с његовим бићем. Он је естета и никада не превиђа лепоту. Заправо, према њој никада није равнодушан, она га узбуђује, и – уколико је недосежна – растужује. Тако он веома сугестивно, готово ашембаховски, опажа лепоту свог школског друга Милоша Сандарића. Такав доживљај лепоте нужно је и у вези с његовим предмладићским добом у којој је лепота *првина* и природно буди сензације, а Милош Сандарић је увек био пред Лазаревим очима.³⁰ Друга, веома јака и значајна естет-

Бајкули невалиду за ногу изгубљену с коњокрадицама, али нисам могао ни на какву ташну рачунати; нити на подмиру, за учитеља Гојка, у којој би се нашла макар пастрма, или стакленика комове, што би ми достало како за одлично учење, тако и за владање још одличније, него сам вечито од најгорих задњи био; једино први кад се пацке деле, на зрневљу клечи, у подрум затвара, а у последњој клупи бејаш просто незаменљив. (књ.2, стр.80)

²⁹ *Милошеви нису били само хектарићи него и лукави. Доста им узето, али оћутали, па и с новом влашћу згајтали везе. (књ.2, стр.82)*

³⁰ *Милошу никад да пронађу ваишке и никад га нису шибили због прљавих ноктију и жвалавих уста. Имао је и матроско одело, капу с плавим пантљикама и, к томе, плитке ципеле, а и сам бејаше некако*

ска сензација у вези је с Лазаревим доживљајем лепоте – Милошеве школске плаве ташне – за којом Лазар чезне и која постаје предмет његове велике патње.³¹ Лазарева склоност ка опажању и снажном доживљавању лепоте појачава и чињеница његовог великог сиромаштва и свега што сиромаштво носи – Лазар је често вашљив и прљав, лоше обучен, има школску торбу од кострети, отац му је инвалид (изгубио је ногу у обрачу с коњокрадицама) који сам себи деље дрвену ногу и који је алкохоличар. Они су изразито сиромашни, у немогућности да плате и трошкове лечења.

С обзиром на то да је Илија Аночић као дечак остао без мајке, а потом и без оца, па и без деде Танасија, дакле, без било какве блискости и заштите најближих, у њему се јавио страх најпре од прераног, силом прилика, одвајања од најблискијих, а потом страх од хладног и мрачног стрица, нужног старатеља, њему у потпуности страног бића. Тај страх најпре се манифестовао као страх од новине, тј. од неизвесности, а потом је то постао страх пред извесношћу константног насиља који се на крају претворио у равнодушност, а који је одувек праћен жељом, и потребом, злостављаног за осамљивањем и удаљавањем од извора злостављања.³²

Његова „историја” одвијала се одређеним стицајима околности чије су последице јасно уочљиве – смрт ближњих и кон-

осамит и спокојно леп, поготово кад му сунце обасја потиљак. Заборављао бих, тад, и на саму ташну, некмоли на мржњу, и сасвим сам се уносио у тај призор; уживајући у њему скоро грешно. (књ. 2, стр. 81)

³¹ Упазио сам ту ташну, још оног ветровитог поратног пролећа, у основној школи: блеснула је изненада, једног јутра, у нашој учионици, која до рата бејаше жандармеријска штала, и познати се могло да је начињена, од неког баи свиленог плавила, са жутиим ципом и шпазима састране; најлепша ташна коју сам могао видети у веку и уснути у сну. (...) Разболех се, навалице, од толике лепоте, и заиска ми се да ту ташну имам пред очима стално. Од школе ми, дотад, ништа теже није било, а од тада: брзао сам школи, само да бих гледао то свилено павило, то небесиље свилено, од којег, рекоше и цепелине праве; те поверовах да Милошева ташна и летети може, уз готово незнатне преправке.

Морао сам је имати: није ту могло бити пушта надања, ни дуга чекања: да се нешто у моју корист промени. (књ. 2, стр. 79 – 80)

³² Пожелех заиста, у некаквој обамрлости, да иза мене остане недогледна пртина која, одмах да буде јасно, на крај света води, те да ме не следи ниједан пас и ниједан човек. (књ. 1, стр. 40)

стантна, необјашњива стричева тортура – настављена под утицајем специфичних друштвених околности, у време учвршћивања новостворене ауторитарне власти и спровођења њених идеја (стварање задруга, увођење петогодишњих планова, доба обавезног откупа, обрачунавање с политичким неистомишљеницима, спровођење репресије над грађанима, која постаје свакодневица). У тим околностима Илија Аночић увиђа узроке и последице између онога што се у оквиру заједнице којој припада, чини, и увиђа последице таквог чињења (опструкција деловања локалне власти и диверзије, потреба за проналажањем кривца по сваку цену и кажњавање „окривљених”). Увиђа да се оно што се на његовом личном плану, као и на ширем, друштвеном, плану догодило, може поновити, и понавља се. Тако сваки „бивши” догађај постаје предмет његовог очекивања и стрепње.³³

С обзиром на то да највећи значај за дете има присуство ближњих и да њихово присуство дете чини безбрижним, вољеним и сигурним, уочавамо специфности њиховог одсуства у детињству Илије Аночића, као и последице тог одсуства. Једну од последица таквих околности увиђа и сам Илија Аночић, на почетку романа, из позиције бившег дечака, приповедајући о *збуњеном сведочењу* о свом детињству, ретроспективно, са одређене временске дистанце, као и о сопственом доживљају самога себе. Његово осећање *збуњености*, као и троструке појавности (приповедачке перспективе) – пас, човек и неко трећи – потиче од несигурности и од суштинског изостанка утемељеног идентитета који у таквим условима није могао нормално да се формира.

Осим што због неутемељеног идентитета мистификује самога себе, мистификује у Терезу, жену која га воли и којој прича о свом детињству. Из сопствене позиције, трајно обележен патњом и несигурношћу, он, након проживљених траума, није сигуран ни у идентитет оних који су у његовом животу добили статус ближњег. Поимајући свој живот као пасји, он као пасје доживљава и биће које му се *приволело*, јер из његове перспективе, осим што се приволело њему, приволело се и његовој

³³ *Ако се настрахујеш и настрепиш, у ишчекивању без краја, то је исто као да си бијен и све што је проосећано исто је као да се двапут догодило. Колико год да сам о томе знао пре и читао после, толико ме свирепо опоменути тад.* (књ. 1, стр. 36)

патњи, јер је он њоме трајно обележен, јер не може да из ње изађе, јер ју је заволео, јер је она за њега постала *сласна туга*.³⁴ У функцији истицања сугестивности доживљаја његове многу-струке појавности у самом тексту графички су издвојени, тј. штампани су курзивом сегменти којима је означено његово приповедање из пасје позиције.

О разарајућем деловању трајног раздвајања Илије Аночића од ближњих и одсуству људске тоpline, сведоче бројне натуралистичке слике на основу којих увиђамо развојни лук дечакове трауме. Она почиње опраштањем са дедом који умире, јединим својим каквим-таквим заштитником, тачније – једином утехом – јер га стриц злоставља и за време дедине болести, очајан је док се сећа смрти и сахрањивања мајке, као и очевог одласка и наслађује се сопственим болом, а та наслада – *вечна љубав према патњи* – у његовом животу постаје константа.

Спознајући насладу због сопственог бола, Илија Аночић успоставља естетски однос према патњи. О његовој естетској, тј. уметничкој осетљивости, јер је и он уметнички осетљив, закључујемо због начина на који о сопственој патњи приповеда. У функцији појачавања сугестивности његовог бола, приповедач је увео елементе фантастике, помоћу којих, на тренутак, сегменти приповеданог бивају преведени из сфере реалног у сферу фантастичног, да би потом опет били враћени у сферу реалистичног – Илија опажа како мртвачки ковчег његове мајке лебди над главама смежураних старца, а потом, увођењем ефектних поређења, описана је мртвачка поворка – главе старца јунаку приповедачу личе на *ужутеле смежуране крушке*; као и изглед мртве мајке – боја њеног лица пореди се са *испраним и жутиим кокошијим ногама које вине из кипућег лонца*. У такву слику, дакле, на сасвим неочекиваном месту, у функцији контраста и унутрашње карактеризације Илије Аночића, реализована је изузетна лиризација постигнута епитетима и персонификацијом.³⁵

³⁴ *О свему сам причао Терези; јединој жени која се приводела мом оскудном хлебу.* (књ. 1, стр. 80)

³⁵ : ... или дедице Танасија? – храпаво дисање и суви кашаљ – којим је и старац читаву последњу своју јесен кашљао, упирући очи к небу – и његово – мог доброг дедице? – срце које је, некоћ, под издрпаном памуклијом, одбијало последње сате дугог и тегобног жића док је, привијајући се уза се окрвављено ми и натечено лице, шптао: „ЗА СВЕ ЋЕ НЕКО МОРАТИ ДА ПЛАТИ“, једине благе речи под

Оно што закључујемо о естетској, тј. уметничкој осетљивости према његовој патњи и о уметничкој осетљивости, закључујемо на основу његовог естетског доживљаја непочинстава у Мислопољу. За овог јунака увек је карактеристична повезаност његовог сопственог бола и насладе, као и повезаност пролазности лепоте и бола. Увећање бола увећава његов осећај насладе, као што и неминовност нестајања несвакидашње лепоте у њему увећава бол. На основу тога закључујемо да су у њему, као и несвакидашњи осећај за лепо, онтолошки утемељени и да он без тих осећаја не би постојао, или се без њих не би осећао живим, јер је бол константа због протицања времена које нужно условљава и нестајање лепоте, чак и када је она несвакидашња. Такав однос бола и насладе, као и однос према пролазности лепоте и бола због тога, у њему узрокује осећање љубави према патњи.

На основу наведеног откривамо суштину бића Илије Аночића. Његове паљевине по Мислопољу примарно су инициране стричевим злостављањем, иако припадници гомиле, у складу с временом у којем живе, и страхом, виде у томе нешто политичко. Ипак, временом, у складу са уметничким бићем овог дечака, његове паљевине губе карактер имплицитног протеста, јер он у њима налази лепоту, као што у патњи налази насладу. Заправо, Илија Аночић се према свему што му се догађа, као и према свему што чини, односи естетски, у свему открива специфичну лепоту. О изузетним сензацијама изазваним откривањем несвакидашње лепоте сазнајемо на основу бројних метафора.³⁶

капом небеса, окако ме је оставила мајчица Стефанија, сахрањена плитко, по голомразици, кад сам узаман хтео, помоћу тронишца, да се успнем до прозора, еда бих угледао ковчег од необојених дасака како лебди над сувехлим главама старца које су личиле на ужутеле смежуране крушке. Штрчале су, тад, из кипућег лонца кокошије ноге, испране и жуте као и њено посно лице које су открили на трен, мени и оцу коме сам био до колена и који је, још с гробља, поново отишао по скитњи и печалби а да га честито нисам ни видео. Тог пролећа су, готово преконоћ, тек што се снег сјурио с брда, грунуде кроз прозор расцветале трешњеве гране и ја сам стао осећати неку сласну тугу због тога што ће све остати тајна над тајнама...(књ. 1. стр. 36–37),

³⁶ *Али горела је та масна чатмара, за нужду ковачница, а, осветљен тим чудесним пламеном, напуштени каменолом прхког крећњака претварао се, пред мојим очима, у мајдан жеженог злата!*

Откривајући њу, Илија Аночић открива нове светове. На основу тог сазнања закључујемо да и откривање тих светова за њега представља бег од сурове свакодневице која спрам њих постаје тривијална, готово нестварна. На основу слика несвакидашње лепоте, које су синоним за откривање нових светова, уочавамо да из перспективе Илије Аночића не постају фантазмагорични ти светови, већ да спрам њих постаје фантазмагоричан, али и ирелевантан, свет сурове свакодневице. Доживљај несвакидашње лепоте, као и несвакидашња патња због њене пролазности, на својеврстан начин постаје лепа и неупоредива с манифестацијама свакодневице и патњама које она доноси. То откриће велика је утеха и сатисфакција за Илију Аночића, на тај начин осмишљавају се његово бивање и страдање. Доживљај несвакидашње лепоте представљен је и бројним прилошким одредбама и поређењима.³⁷

Као у грозници, гледао сам приказ из сна: како се збива чиста лепота, док пуца видик на неизрециво загонетно пространство којем се из таме прикрадају сићушни створови, пртећи секуре и у премаленим судовима воду.

Лако сам, као месечар, приступио сену мог стрица Павла, црном и буђавом брду.

Све што сам припалио чинио сам вешто и лако, као да сам се још пре рођења томе научио. Ни тад нисам омануо.

Плануло је, то сено, пре него што сам и помислио да је палидрвце прихватило.

А пролажење времена и лепоте, која се открива једанпут у веку, никад нисам доживео тако јасно ни тако болно.

Тај кљук пламена увис и то, кад видех где у наранцастој светлости, као небески вртови, плове крошње црвено и бело расцвалих јабука, плове нечујно, док ми се по трепавицама слеже свуда присутни поленов прах, залога будућег цветања!

Биле су ми високо над главом, те крошње, и све док живим нећу умети да се покајем, због тог чуда и лепоте, макар ме у пакао и међу ђаволе гурнули. (књ. 1, стр. 54–55)

³⁷ *Бејаше ми као на крају неког другог света. Нисам ни опазио, у први мах, где се око мене, као корице књиге, склопила тама, у знак да је дојакошња лепота у себи сагорела, не познавши вишњега судију, нити унезверена лица оних што су, као без душе, трчали уз брод.*

А долазили су, познао сам то по крикању сувих грана, сићушни створови, пртећи секуре и лестве.

Гледао сам, као у грозници, како се збива чиста лепота.

Нисам веровао. (књ. 1, стр. 55)

Иако приповеда о естетском поимању сопствене патње, Илија Аночић ретроспективно наводи још низ конкретних ситуација које су се преклапале – умирање дедице Танасија и стрицево злостављање – које су усложњавале услове у којима је одрастао и које су, неминовно, трајно утицале на њега. На основу једног од њих потврђујемо чињеницу о нужној дезоријентацији злостављане деце због њиховог осећања немоћи, као и њихову потребу да се удаље од извора патње, али и чињеницу да то није лако учинити, заправо, да злостављени не знају како да то учине јер на различите начине зависе од старатеља злостављача.³⁸

О сопственој дезоријентисаности с позиције одраслог сведочи и приповедач приче *Машински елементи*, сећајући се свог детињства. И као одрастао, он је свестан утицаја очеве „амбиције” да сагради Машину, тј. да ужива у сопственом болу до постизања врхунца – у тренутку реализације суицида. Снагу тог очевог настојања, тј. снагу очеве *љубави према патњи*, он потврђује приповедајући о чињеници да је Машина *пореметила и само време*. Снага тог очевог осећања, тј. очеве *љубави према патњи*, узроковала је распад његовог детињства и немогућност утемељења његовог идентитета. Његов идентитет је фрагментаран, као што су и слике његовог детињства измешане, расуте или разбијене, о чему бивши дечак приповеда служећи се метафором. Његов осврт на сопствено детињство очигледно јесте везан за осећање патње, јер он на своје детињство гледа *мутним погледом*, кроз позор умашћеног стакла који је немогуће очистити умашћеним пуцволом. Дакле, све што има везе с његовим детињством је мутно, готово несагледиво. Та врста замућености карактеристика је његовог бивања. Како јунак припо-

³⁸ *Осећам, по нечем, да ће у Мислопољу још горети ... и осећам да ће се Павле Аночић из механе пијан вратити и зубе ми поломити, док му будем свлачио скореле чизме. Главу раскокати, као ја што сам ону лубеницу, кад се спотакох на прагу, док сам журио да дедица Танасије жељан не умре... Лубеницу, којом сам му уста квасио, док ми се лепљив сок низ прсте цедио, као низ бутину ми, у ћошку крај пећи, док сам клечао.*

Сећао сам се.

Био је потпуни мрак. Напољу је ишкрипала капија. Стриц долази, или то ветар?

Чекао сам.

На раздрумљу, ни тамо ни овамо. (књ. 1, стр. 53)

ведач констатује – сам садржај условљава фрагментарну причу о његовом детињству јер је, он, сав фрагментаран. Због те замућености слика, као и због фрагментарности форме, јер је само форма остала, он експлицира да је сам садржај *издвојен из досаде проклетог живота*. На основу такве његове констатације закључујемо да су досада и проклетство карактеристике и његовог и свега бивања, и по том осећању он, можда и несвесно, бива сличан свом оцу злостављачу.³⁹

Оно по чему такође уочавамо сличност између њега и оца злостављача, а сличност између овог дечака и његовог мучитеља је најексплицитнија, јесте и његова потенцијална суицидност. Одвојен, од рођења, од мајке, јер је при његовом рођењу умрла, дечак бива лишен тоpline коју никада није ни имао прилике да осети, па самим тим и примарне сигурности. Његова потреба за топлином, као и за сигурношћу, увећава се њиховим одсуством и константним очевим злостављањем. Осим што га његов потенцијални суицид чини сличним оцу злостављачу, чини га и његова наслада због патње.⁴⁰

Оно по чему је овај јунак сличан осталим јунацима који су злостављани јесте естетизација патње, тј. естетски однос према њој. То реализује употребом прилошких одредаба помоћу којих гради натуралистичке слике.⁴¹ За овог јунака приповедача карактеристично је и то што свакако изневерава очекивања читалаца духовито увиђајући предност суицида. Након грађења изузетних натуралистичких слика помоћу прилошких одредаба, естетизујући на тај начин патњу, он, служећи се поређењем,

³⁹ ... и слике једног детињства бејаху измешане и расуте, а неке и разбијене у посве ситну зрнац, попут светлаца пред очима, тако да сада може да се каже како је, од свега, остао само један мутан поглед – кроз прозор с прслим и умаићеним стаклом – који је немогуће било избрисати чишћењем самог стакла, помоћу такође масних дроњака и бући несразмерних конаца, помоћу радионичких крпа које се, понекад и понегде, називају: пуцвол. Уопштено говорећи, реч је о такозваној фрагментарној форми коју намеће сам садржај, издвојен из досаде проклетог живота. (књ. 4, стр. 150)

⁴⁰ Ниоткуд ми није било помоћи. Почео сам да све чешиће обухватам прстима свој врат, све јаче да га стежем, и да се тиме просто наслађујем. (књ. 4, стр. 151)

⁴¹ Понекад ми је преко усана излазила пена, као да је унутра нешто прекипело, док су ми пред очима изгревале чаробне слике које би утијала даљина, а понекад ми се чинило да се однекуд музика чује. (књ. 4, стр. 151)

свој однос према патњи преводи на хуморну раван, тј. уводи елементе хумора.⁴²

Да му потенцијално није мрска, ни страна, идеја о суициду, може се навестити већ на почетку приче. Он се, и тада приповедајући о вешалима, служи поређењем.⁴³

Идеја о суициду јавља се још два пута у причи – најпре када због константне очеве физичке, али и психичке тортуре, када га свакодневно тера да учествује на градњи машине, када и сам дечак, као имплицитну раелизацију сопственог суицида, предузима грозничави рад на градњи машине.⁴⁴ Грозничави рад на Машини који предузима сопственом вољом, дечак схвата као симболичко самоубиство и о њему приповеда служећи се прилошким одредбама.⁴⁵ Последњи пут идеја о суициду, тј. идеја о одустајању од њега јавља се по реализацији суицида његовог оца, тј. по рађању приповедачеве претпоставке у евентуалну могућност сопственог смирења и рехабилитације. Ипак, он у своје скице уцртава црквени торањ с ког је размишљао да се баци, што може имати симболички потенцијал. Уцртавањем тог торња он симболички оставља могућност и себи и онима који ће евентуално бити упућени у његове скице, да изврше суицид.⁴⁶

⁴² *Онда сам схватио: вешала су једна корисна направа за бескрвно иступање из живота и отац их је подигао очекујући спасење само за себе, као неко ко се после многих понижења домогне пасоша и у последњи час ORIENT-EXPRESS ухвати.* (књ. 4, стр. 151–152)

⁴³ *Остало је само незаборавна слика: доминира треиња у цвету, у позадини; љупка као бањски сувенир, али утврдо и према мери саграђена вешала...* (књ. 4, стр. 149)

⁴⁴ *И најзад, после нестварене намене да се бацим с црквеног торња, да, ноћној тмици предам своју душу, ишчупану из тела Машине, дакле: у часу највећег мог понижења, с очајничким осећањем подложности, бацам се не на посао, него у посао.* (књ. 4, стр. 168)

⁴⁵ *Осећам језу у трбуху, као пред скок у вир несавладиве дубине, а, потом: смирење – као да сам већ заронио и тонем ка муљевитом дну, док око мене промичу замајци, опруге и приручни алат, гвоздуљице и гвоздаци, мехурићи ваздуха и свеприсутне рибље очи Владимира* (књ. 4, стр. 168)

⁴⁶ *На скок с црквеног торња не помишљам више, али сам црквени торањ... крст и јабуку од сјајног метала – е, њих сам већ уртавао допуњавајући празнину скица над којима се могло дуго седети и ћутати...* (књ. 4, стр. 171)

Отворену могућност за потенцијалну реализацију суицида у будућности оставља зато што увиђа релативност свега, па и задовољења човековог циља. Његов циљ јесте био да се ослободи очеве тортуре. Ипак, када је она престала, са очевом смрћу, задовољење због коначног осећања слободе, први пут доживљеног, потрајало је кратко.⁴⁷ Управо скраћеницом *итд.* у цитату који је наведен у назначеној фусноти, јунак приповедач указује на привидност тог осећања и на небитност, и релативност, било чега.

Ипак, за разлику од осталих злостављаних јунака – Илије Аночића који жели да заувек оде, тј. да се удаљи од места злостављања и Лазара Дражића који одлазак с тог места схвата као нужност и морање, али у које жели да се врати, и коначно се враћа, јунак приповедач ове приче, не одлази из места у којем је био злостављан. Његови одласци, тј, удаљавање с места патње су тренутни, када он покушава да се бар тако заштити, јер је његов трајни бег и немогућ, он остаје и настоји да и у последњем призору којим заокружује тешку и страшну причу о свом детињству, естетизује извесност – тј. смрт својих родитеља. То му не полази за руком у целости, јер он ту слику жели да уврхуни музиком, као најсавршенијом уметношћу, али то његово хтење превазилази реалистичност приче коју је доживео. На крају увиђа и ирелевантност те своје жеље, јер се после, како констатује – *оинако све са свачим помешало*, мада о постојаности те помешаности, јер та помешаност је константа, сведочи већ на самом почетку приче, ретроспективно започињући приповедање о свом детињству и о сопственом фрагментаризованом, тј. помешаном, нејасном, неутемељеном идентитету.⁴⁸

⁴⁷ *Само сам накратко, стога и привидно, уживао у слободи иза смрти Владимира Шустера, мог оца, суицичног апостола нове вере у моћ технике, малог и мало растројеног инквизитора, а у исто време и великомученика обележеног трагиком поновних открића... итд.* (књ. 4, стр. 169)

⁴⁸ *Крст ћу само, месингани, ставити оцу понад главе и позлаћену јабуку, у којој ће се саживити сва земаљска светлост.*

На гробу мајчице Витаче нећу ништа мењати. Ту се одавно истурио један јаблан, као живац испод коже, и трепери, помало у алитерацијама, али врхом, канда, управљен ка просторима симболизма у српској поезији.

Слику допуњава месец који, учено и отмено, указује на неке спољашње појединости, али узалуд сам ишчекивао да се стари клав-

За разлику од друга два јунака – Илије Аночића и Лазара Дражића – јунак, приповедач приче *Машински елементи*, гаји осећање љубави само према патњи коју сам себи чини, када се самоповређује, али не и према патњи узрокованој поступцима других према њему, но, његова патња, као и патња друга два јунака, као и других јунака у прози Радована Белог Марковића, као што је већ напоменуто, онтолошке је природе. Јунак приче *Машински елементи* дубоко је проживљава и с позиције бившег дечака, приповедајући о догађајима из детињства који су му одредили живот.

У вези са суштинском потребом злостављаних дечака да оду, трајно (Илија Аночић) или на неко време (јунак приповедач у причи *Машински елементи*, Лазар Дражић), да се удаље од места свога страдања, а узимајући у обзир чињеницу да се дечји страхови често манифестују на начин сличан животињским, тј. да деца, као и животиње, имају потребу да су удаље, тј. да побегну од извора сопственог страха, јер је то једини начин одбране, уочићемо једну карактеристичну разлику – животиње јесу у могућности да побегну од извора свог страха, тј. од злостављача који је то услед природног нагона у борби за опстанак, и који не припада врсти којој припада прогоњена животиња, док деца нису у могућности да се удаље од извора свог страха, тј. од злостављача, који припада истој врсти, јер је и он човек, и који не злоставља услед природног нагона (борба за опстанак), о чему је већ било речи, јер је природа јунака злостављача већ појашњена.

Првенствено, дете је у немогућности да побегне од старатеља злостављача зато што је немоћно, јер је најпре биолошки и социјално од њега зависно. У тим околностима злостављано дете увиђа манифестације стварности у различитим сферама, од породице, па надаље, у различитим друштвеним односима који у њему изазивају (условљавају) нове бројне страхове и несигурности који га у различитим сферама живота креирају и инхибирају (осујећују). О суштинском неразумевању злостављаног дечака (Илије Аночића) и света, уколико узмемо у обзир сличност доживљаја страха и реакцију на опасност из-

сен, верно и занесено, одазове неком од толиких месечевих соната које су, понекад, неговештаване.

После се ионако све са свачим помешало. (књ. 4, стр. 171)

међу животиња и деце, уочићемо како баш то, интуитивно, сопственим бићем, и без претходних знања, дечак увиђа.⁴⁹

Констатујући да свет не схвата гласове животиња, имплицитно поручује да свет не схвата ни гласове деце – беспомоћне, без заштите, злостављане.

Услед таквих околности у којима су затечени дечади, јунаци наведених дела, уочавамо нужност њиховог „истраживања” света. Иако су суштински по својој природи неделатни, ови јунаци приморани су на неку врсту акције, с обзиром на то да су се невољно нашли у конкретним животним околностима. Дакле, њихово „истраживање” није условљено потребом да заиста истражују и спознају новине света, па да услед тога нужно напусте сигурност и изложе се опасностима. Јунаци наведених дела су због осећања несигурности, злостављања у сопственом дому, тј. у примарном окружењу, приморани на „истраживање”, тј. и на излагања другим, разноврсним опасностима, од којих су нека спознали и у сопственом дому, а која јесу услов формирања њихових личности која нужно постају специфична.

Тако дечак Илија Аночић „истражујући” заправо имплицитно изражава бунт због одсуства топлине и љубави, због занемарености и злостављања, и реализује различите паљевине у Мислопољу. Његово „истраживање” се усложњава, с обзиром на то да се одвија у друштвеној средини у врло осетљивом периоду, у време првих предузимања нове власти чији су основни механизми застрашивање и репресија над становништвом. У тим околностима његови поступци добијају сасвим друго значење и постају део погрешног контекста с којим дечак суштински нема ништа. Његови поступци, за које се не зна да су његови, тумаче се политички. У тим околностима дечак се нехатно заплиће у компликоване друштвене односе, па паљевине по Мислопољу више не чини из имплицитног бунта због наведених разлога, већ да би спасио лажно осумњичене. У тим околностима дечак долази до различитих, углавном потресних и болних, сазнања о свету, којем у својој бити уопште не припада, већ само појавно, лошим стицајем животних околности. Због друштвено-политичког тумачења паљевина, суочава се с феноменом гомиле, увиђа везе, тј. условљености између њених реакција и страха од репресије, механизме тоталитарне власти, њена правила и искључивости, судбину немоћног и недужног

⁴⁹ *Гласове животиња никако да схвати овдашњи свет.* (књ. 1, стр. 28)

човека у новоуспостављеном политичком систему, увиђа како функционише злостављање на макроплану, читаву филозофију односа као и место и судбину човека у свету, његова ограничења, немоћ, бесмиленост бивања итд. Увиђа тачку у којој све наведено више није условљено биолошким, породичним и друштвеним околностима, кривицом, већ законитостима које превазилазе човекове гносеолошке моћи.

Слично њему, приморан на „истраживање”, до сродних закључака долази дечак приповедач (*Машински елементи*). Увиђајући природу свог оца, у суштини суицидног, опсесивног садисте и садомазохисте, *уживаоца бола*, он се на свој начин супротставља узалудности његових предузимања и опире се очевој посвећености Машини за коју ни сам није, нити жели да буде, спреман. С обзиром на то да је још дечак, он то најпре чини само на начин на који то као немоћни дечак може. Најпре само бежи од куће,⁵⁰ а потом скида и баца поједине делове од којих је састављена машина, *разграђује наопаку, саможиву, претећу, исцрпљујућу* машину.⁵¹ У једном тренутку злостављање које овај дечак трпи такође добија и друштвено-политички контекст (када се избрбљао пред људима из пореске управе о томе шта доручкује) те он као дечак такође као и Илија Аночић сагледава комплексније односе у свету, у друштвено-политичким контекстима и увиђа функционисање злостављања на макроплану, у тоталитарном друштву, на основу појединачног, проживљеног случаја и логичних претпоставки. Отуда и низ његових ироничких коментара у вези с градитељством оца залудника, као и у вези с његовим шегртима (иронична алузија на дванаест апостола).⁵²

⁵⁰ *Сањао сам ту звожђурију и бежао од куће због ње. Далеко у поље одлазио. Куда? Свуда! Тешко је о томе дати писмено изјашњење, али пут ме је најчешће водио поред напуштеног каменолома: да крај пресахле реке слушам крике птица у ваздуху, или ми се то само чинило, јер сам гладовао и тонуо у дубоке снове, предајући се омамљујућој слабости.* (књ. 4, стр. 150–151)

⁵¹ *Покушавао сам да некако наудим тој баснословној Машини. Ноћу сам устајао, гушећи свој страх, да јој скидам поједине делове и да их бацам у баштенски коров, али то није помогло.* (књ. 4, стр. 152)

⁵² *Није претерано казати да је отац, све чешиће, разложност замењивао махнитошћу. У његовом приступу материји, која се тицала саме Машине, било је све мање истраживачког, а све више свештеничког. Горљиво је спроводио нарочите радње приликом призивања*

За разлику од два претходно наведена јунака о којима је било речи, Лазар Дражић „истражује” мотивисан узастопним злостављањима која су уследила након његовог дечачког преступа – крађе школске торбе свог друга. С обзиром на то да је природа јунака један од значајних чинилаца његових „делања” и одлазака, констатујемо да је у причи Повратак Лазара Дражића она у најјачем и најјаснијем фокусу. Када анализирамо злостављања почињена над Лазаром Дражићем, уочавамо да је он био жртва и централизованог и децентрализованог зла. А због природе нове власти, која у сваки преступ конструише елементе политичког, јер је то доба „истраге” народних непријатеља и свих оних који нису блиски са онима који су наклоњени власти, његов преступ, због потребе за том врстом конструкције у тоталитарном друштву, добија елементе политичког. Зато у школу долазе три члана месног одбора да истраже случај. Увод у његово злостављање представља најпре понашање одборника, о којима је приповедано са иронијске дистанце. Приповедајући иронијски о њима и уводећи елементе ситуацијске комике, приповедач, сада из перспективе бившег дечака, служећи се ретроспекцијом, на микроплану, на основу конкретног случаја, дочарава најпре понашање тоталитарне власти, њене примарне намере, да зато што се осећа јаком и важном, код других настоји да изазове осећање страха.⁵³ Реакција учитеља Гојка на Лазарево признање, о којој је такође приповедано из хуморне перспективе, јесте, заправо, реакција уплашеног човека, члана шире заједнице, који стрепи за сопствену судбину, тако да се стиче утисак да је учитељ Гојко на Лазара љут првенствено зато што је он потенцијално довео у опасност његов кредибилитет, ауторитет, а евентуално и његов положај, зато што је учинио нешто што није у складу, најпре с друштвено-политичким начелима колектива, па тек онда зато што је починио нешто што није морално и што не би требало чинити. Важно је напоменути да је иронијски отклон у приповедању о нареченим догађајима могућ

надахнућа. Својим иступима збуњивао је и саме шегрте, то јест: ученике којих је, у једном часу, у једном часу, било дванаест и сви су се један другог клонили. (књ. 4, стр. 154–155)

⁵³ *Један од њих, жутих очију и тавна лика, донео је виноградске маказе, па сам помислио да ће ми одсецати прсте. Други је изигравао некаквог записничара, док је трећи с уживањем затражио да редар одмах донесе прут, нестрпљиво добујући прстима по столу. (књ. 2, стр. 82)*

само због тога што се приповеда из позиције бившег дечака, са солидне временске дистанце. Због свих наведених околности и чврстих правила тоталитарне заједнице и гомиле, превиђа се оно што је примарно, а то је да је реч само о једном наивном, незлобивом преступу хиперсензитивног дечака, изразитог естете. То се, у складу с психологијом гомиле превиђа јер таква природа колектива у којој он живи не прихвата никакву, поготову не такву, врсту различитости у односу на себе саму.⁵⁴ При том првом чину злостављања, тј. јавног срамоћења, јер га је учитељ Гојко шишао пред разредом и пред одборницима и изложио га јавној, дуготрајнијој покуди, јер му је изрезао машиницом крст у коси, уочавамо потребу дечака да утекне далеко од извора злостављања.⁵⁵ Његов страх, инициран првом спроведеном казном увећава се даљим кажњавањем.⁵⁶

Континуитет злостављања Лазара Дражића огледа се у томе што након срамоћења и кажњавања у школи, натуралистички дочараног, мајка Срчика га кажњава код куће и то злостављање такође је приказано је натуралистички. Након мајчиног злостављања, наставља се даље злостављање, опет ван породице, у школи, где он бива изложен порузи другова, и појединачно и колективно (суровост деце), као и поновном учитељевом злостављању.⁵⁷ Његов дечачки преступ наишао је на осуду поро-

⁵⁴ *Учитељ Гојко донео је сјајну машину и њоме ми, у присуству власти, процоктао кроз косу, унакрст: да се наречи Горњој Псачи лопужа садашња и будућа (...) Председникову слику редар беше окренуо зиду, по наредби самог учитеља, и нигде спаса, никакве олакшице, никог да све то човечно оцени.* (књ. 2, стр. 82)

⁵⁵ *Гледао сам у олајисани патос, па у црну таблу, блудио по карти Европе, опраштајући се већ тада од свих који су ме познавали.* (књ. 2, стр. 82)

⁵⁶ *Закључали су ме, после, у подрум пун расходованих скамија и дечјих колевки; заосталих иза учитељских парова, који су псачанску школу добијали по казни. Те колевке су шкрипале аветно, као да их љуља неко скривен иза старе каце, док су из свих ћошкова зверали пацови ситним очима. Пустили су ме тек кад су се издужиле сенке дрвета којих сам се плашио; поготово једног бреста, чији су ступови шкрипали као зуби коњокрадица које су, некоћ, шибали под његовом крошњом.* (књ. 2, стр. 82–83)

⁵⁷ *Одем у школу тек трећи дан, после свега. Ташну ми Милош Сандарић, још на басамацима, потури под нос. Дочекала ме већ срочена ругалица и опите зачикивање, а на великом одмору нека се псина бејаше заврзла у школском пчелињаку и учитељ је Гојко два*

дице и колектива и условио његов одлазак – нужно одвајање од ближњих, које су они иницирали, а не дечак који је згрешио. Дакле, иако је имао свест о нужности одласка, као и о суштинској разлици између сопствене, хиперсензитивне природе и неемпатичности, и несензитивности припадника колектива, као и свест о неписаним, али изузетно утемељеним, па и суровим, правилима колектива којем је, по судбини припадао, али не и по сопственој онтологији.⁵⁸

За разлику од јунака о којима је било речи, од којих први неопозиво одлази заувек из колектива у којем се по судбини затекао, а други остаје у простору сопствене патње, једини Лазар Дражић одлази, али сања о повратку. То говори о тежини, комплексности и трагичности његовог одвајања, као и о трауми због сопственог престапа и злостављања које је на њега оставило трајне последице и унеколико одредило његов целокупан живот, али и о још једном значајном моменту, карактеристичном за већину јунака у прози Радована Белог Марковића, а о којем је у овој причи најексплицитније приповедано. Реч је о њиховој вечној љубави према патњи. Носећи у себи трајно сећање на немиле догађаје, Лазар Дражић заправо ужива у тим сећањима, могуће још на несвесном нивоу, и ту љубав касније освешћује и о њој приповеда, тј. на основу тог открића, тј. Закључка, тј. коначног признања себи самоме, резимира сопствени живот. Сећајући се и желећи да се врати на место патње, и допуштајући да та патња траје, он, заправо, ужива, иако то освешћује касније, по коначном повратку у своје родно место.⁵⁹

У вези с његовом жељом да се врати важно је поменути да једини он од до сада разматраних јунака има и мајку и оца и једини он, од разматраних јунака има бар једног родитеља који га је на свој начин, колико је могао, штитио.⁶⁰

Ипак, оно што је такође веома значајно уочити јесте да, прижељкујући било какав повод за повратак, па макар то била и

прута поломио док ме је нагнао да, онако голишав, кратких рукава и ногавица, улетим у манити рој и псето ослободим ланца. (књ. 2, стр. 83)

⁵⁸ *Преболех некако, а с јесени ме дадоше у град, у Ваљево, код мајстора Почека Мате, на занат кључарски и браварски. У Псачи рекоше: „Добро ће му доћи за лоповске руке и послове“.* (књ. 2, стр. 85)

⁵⁹ *Али сећање неће очас да промине. Памтио сам своју Горњу Псачу и људе у њој; надајући се макар депеши, ма у њој биле и две речи: отац умро, па да пођем старим траговима;* (књ. 2, стр. 86)

⁶⁰ *... а отац Бајкула ме је дошишао, снеруке и на прескок, кад је доцкан у ноћ доклипсао; колико оне крстаче да ме ратосиља.* (књ. 2, стр. 83)

депеша о смрти, оно на шта је прво помислио јесте да би то била депеша о очевој смрти, а не о мајчиној. Дакле, прижељкујући макар депешу о очевој смрти, дакле, о смрти јединог његовог каквог-таквог заштитника, а не депешу о смрти мајке која га је сурово злостављала, учавамо његову потребу за патњом, љубав према патњи. Иако је тешко поднео неминовност одвајања од ближњих, који су они иницирали због његовог преступа, мада је тај преступ био повод, због саме природе јунака злостављача, о чему је већ било речи, иако се он суштински ментално никада није одвојио од породице и колектива, иако јесте по својој природи различит од њих, он прижељкује, због љубави према патњи, коначно одвајање од јединог ближњег који га је штирио.

Његов однос према патњи је естетски, а потреба за њом је онтолошка, као што је естетски однос, а онтолошка потреба злостављача да неке чине зло. О вечитости његове патње, тј. о вечитости његове љубави према патњи, која му одређује живот, као и о нужности потребе да оде с места злостављања, али и о његовој невољности да то учини, сведочи психичко стање тог јунака и у његовом младићском добу. Он је без сопствене патње као без себе, без ње као да није жив.⁶¹

Осим што размишља о коначном повратку у место патње, због љубави према њој, Лазар Дражић непрестано размишља и о предмету који је ту патњу изазвао – о плавој ташни. Он и предмет своје патње, тј. „двојника” тог предмета не налази у свету, у месту бегу, заправо нужног одласка, јер све за чим пати и због чега пати, налази се у месту од кога се суштински, ментално, никада није одвојио. Трагање за „двојником” предмета његове патње заправо јесте компензација због потенцијалне, и за њега једино страшне могућности, да патња престане. Он трага за „двојником” предмета своје патње како би осигурао њену вечност, тј. вечност своје љубави према њој, па је стрепња да је не нађе, у ствари, његова једина и погубна стрепња.⁶²

61 Милош мора да је успешник, људи тако лепа стаса и потиљка никад не оману, мислио сам, желећи му, тајом, ако већ пакла има и нема, местацице у препуном возу за Немачку, у коју сам се, после војске, по морању упутио, пошто сам годинама премислијао куд да одем и где да се денем, сам са собом говорети као с покојником. (књ. 2, стр. 87)

62 Али, нешто, мал да сметнем с ума: у Минхену васцелом не видех такву ташну; плаву, са жутиим ципом и шпазима са стране. Ни у Минхену, ни у свеколикој Швапској, па реших: купићу је у Ваљеу, кад се вратим. Мучило ме је само то: хоће ли је бити и да л још

О вечитости, тј. о онтолошком статусу јунакове љубави према патњи, сведочи и чињеница да је, одмах по силаску с воза, по повратку у место страдања, прво похрлио ка малој сарачници, како би купио сањану ташну. Дакле, важно је учити да се јунак коначно враћа у свој завичај, тј. у место страдања и патње, са давним знањем о томе да су му умрли родитељи, најпре отац, једини заштитник, а потом и мајка, злостављач, на чијим сахранама није био. Он, дакле, не хрли најпре према гробљу, како би пронашао гробна места својих родитеља, за која не зна где су, већ хрли ка првом извору сопствене патње, ташни коју са олакшањем налази и купује, па се тек онда упућује према месту – Горњој Псачи – у којој жели да заокружи, а заправо да надгради, своју патњу, тј. да је учини категоријом.

По испуњењу своје последње наде – налажењу и куповини ташне – уочавамо онтологичност јунакове љубави према патњи. Његова ташна „умире”. На основу јунаковог персонификовања те ташне и његових грозничавих покушаја да је оживи, закључујемо о суштаствениости и комплексности његовог односа према патњи.⁶³ Остајући, онтолошки, без предмета своје патње – ташне која је „умрла”, он хрли ка остала два извора своје патње – ка родној кући и ка родном месту – замишљајући да му се неко радује, јер зна да му се не радује нико.

Хрљење кући, иако је она један од извора патње Лазара Дражића, указује на трауму његовог, по морању, одвајања, и још једном потврђује његову љубав према патњи. Једино ако се од ближњих нико не радује његовом повратку, а не радује се, његова патња има смисла и жива је.⁶⁴

такве производе. Према мојим прорачунима, нишанио сам празном пушком јер такве ташне одавно бејашу нека врста покојника, али да се надам нисам престао. (књ. 2, стр. 87)

⁶³ *Ташна ми се бејаше смрзла у рукама, укрутила се као мртва риба, али није се ту радило о мразу; посреди бејаше нешто друго; сама ташина је преминула, угасила се. Узалуд сам је турао на прса и својим дахом покушавао да је загрејем: оно свилено плаветнило њено, оно небесиље плаветно напросто је сагорело и нису више из ње изгревале све дугине боје. (књ. 2, стр. 88)*

⁶⁴ *Сумрачило се, а до Горње Псаче и Дражића кућа бејаше још три сата хода, осим ако човек не жури као без душе; замишљајући да му се радују сви умрли и живи, а и они који се нису родили – мада псачански суноврати брзо сваком подсеку крила, па се у Горњу Псачу може ући једино четворonoшке, с осећањем да ће ти преко леђа сваког часа пасти мртвачки покров.*

Хрљење према родном месту још једном потврђује суштинску разлику између њега, као дубоко мислене и хиперсензитивне особе и колектива, тј. централизованог извора зла – становника Горње Псаче који су овештали у колективној свести чији су извори најпре неписана и строга правила. Горња Псача је по своме духу, једно од митопоетских и фантазмагоричних приповеданих места у прози Радована Белог Марковића чија се фантазмагоричност заснива на овешталости припадника те заједнице општем и на немогућности издвајања некога који би се могао тумачити као индивидуа са сопственим ставовима и осећањима. Та врста уопштености нужно доводи до укидања било које људске димензије било кога из колектива, јер појединачност је у супротности с механизмом функционисања такве заједнице, која је ауторитарна самим тим што је у себе затворена. Такве заједнице опстају захваљујући недешавању и учмалости. Уколико неко то покуша да наруши, најпре бива кажњен, потом заувек изопштен и упамћен. Јунак приповедач, иако опчињен љубављу према патњи, иронијски приповеда о психологији гомиле.⁶⁵

Да се коначна „смрт” његовог предмета патње потврђује, тј. да ју је Лазар Дражић у потпуности прихватио, хрлећи изворима своје патње, увиђамо на основу тога што он, размишљајући о уласку у Горњу Псачу, несвесно предмет своје патње, тј. ташну – једини пут, готово нехатно, назива *смешном*. Та чи-

Оно, лепо је, мишљах, и крај свега лепо, после десет година до свог прага доћи, иако ми се отац Бајкула бејаше, скупа са липовом ногом, одавно престадио Богу, а мајка Срчика лани; на Михољдан. Нисам их ни испратио до олтара Јеремијске цркве, ни до Сакаркућског гробља. Газда ми оба пута одрече урлауб, а и моји захтеви бејашу изречени као да су ми покојници живи, мада сам и тада мислио да, тамо, неко мора да узвикне моје име, макар ишао мрким стричевима – који ми разнесе кров са потлеуше, разградише авлију, отеше имање, продаше кобилу Нону и поарчише новац – и наopakим стринама које би ми помешале са отровом вино, а у моје уво намамиле стрижибубу. (књ. 2, стр. 89)

⁶⁵ *Познадох, ипак, док су се снежне пахуље топиле у ваздуху, да не би ваљало у село да уђем с том смешном ташном под мишком. Могли би ме видети Милошеви. Он је, ко зна где, у свету, али свеједно сви ће се присетити, јер свет у Горњој Псачи ионако тешко заборава, пошто се у Псачи никад ништа не збива, а кад се збуде, онда се и памти: каоно за некаквог Јепура који је прогутао живог чешљугара. (књ. 2, стр. 89)*

њеница указује на његово делимично „излечење”, али и на даље проблематизовање његовог односа према патњи и на могућност да га „умирање” предмета патње, коначно сломи. До обесмишљености његове патње и његовог коначног слома, које личи на ослобађање, јер се он том приликом смеје, јесте тренутак када је он, увиђајући њену „смешност” и безначајност, без икаквог естетског односа према њој, прекрива трулим лишћем, као што је некада украдену ташну, која му беше *првина*, прекрио школским дрвима.⁶⁶

Ипак, у вези с наведеним изузетно је важно учити да је крађа плаве ташне заправо чин иницијације Лазара Дражића, тј. његов чин ступања у свет одраслих. Отуда, осим што он, угледавши ту ташну, доживљава изузетно естетско узнесење, он ту *првину*, баш зато што је *првина*, што закључује и сам на основу накнадног искуства, по повратку из Минхена, као одрастао човек, доживљава готово љубавно, због ње напушта дечје игре.⁶⁷

У вези с тим уочавамо и значајну чињеницу, да се он из Минхена, након много година, враћа у своје родно место без икаквог пртљага и сам, сломљен, јер је догађај који је значио његову иницијацију, обележио и инхибирао читав његов живот и одредио га као несигурну, одбачену и невољену особу, животно лимитирану, због неостварења његове прве љубави, заправо, због непоседовања толико жељене школске ташне. Стога, он сва своја хтења, све своје потребе занемарује и одбацује, желећи да добије вољено – предмет своје неостварене љубави.

(Сегменти из студије)

⁶⁶ Узмем некакав чапор, па разгрнем под једном буквом труло лишће и њиме сам ту ташну прекрио, као некоћ школским дрвима.

Нико ме није видео. Снег промицаше као у некој причи, а ја сам се смејао, сам, и лупао победоносно ногама, све док ме неко није потапао по леђима и назвао будалом. (књ. 2, стр. 89)

⁶⁷ Истинабог, није била, та плава ташна, једино што су ми очи упазиле и душа замиловала, али била је *првина*, а *првина* се заборавити не може,... (...) Оставих све дојакошње. Манух се шоркапе, амицајза, јелечкиња-барјачкиња и клиса. (књ. 2, стр. 79–80)

Љубомир Ђорилић

НЕПОРЕЦИВА СИМБИОЗА ПОЕЗИЈЕ И ПЕСНИКА

(Зоран Вучић: СВЕ ЈЕ ЗАПИСАНО, старе и нове изабране песме, *Босанска ријеч*, Тузла 2014)

Од прве књиге песама (*Пролази свет*, 1976) до првог прегледа тема, мотива, поетичких идеја и версификацијске остварености песника *Зорана Вучића* прошло је тридесет две године (*Старе и нове песме*, 2008). За разлику од оних који журе са изабраном понудом песама читаоцима и критичарима, Вучић је сачинио избор тек кад је то било оправдано, кад је посве било јасно да је непорециво досегао сфере песничке уметности. У том часу била је неспорна његова лирска скала тема и мотива – усредсређеност на епско-лирску судбину човека завичаја, отаџбине Србије и света, и на трагање за сопственим поетичким моделом који ће му обезбедити аутономан поетички исказ. Неке елементе освојеног исказа већ је уградио у форму класичног стиха и строфе, користећи најбоља искуства српског и европског (посебно, руског!) песништва, при чему је прешао пут од „следбеника и настављача миљковићевске и неосимболистичке оријентације” (С. Игњатовић) до „песника бола који збори из отворене ране постојања“ (Д. Стојковић).

Шест година касније (2014) после првог, не у Србији, већ у издању „Босанске ријечи“ (Федерација БиХ), у библиотеци „Савремена поезија“ (уредник Шимо Ешић), појавио се други Вучићев избор *старих и нових песама*, под усудним насловом *Све је записано*, и одмах нас везао за прву књигу песама *Пролази свет*. Не зато што из ње нема у овом избору ниједне песме, већ зато што нас је и првом књигом и овим избором упутио на своју пророчанску поруку да свет може, заиста, да „мине“ ако не обузда деструктивне нагоне човека.

Разлог што нема у овом избору ниједне песме из прве књиге ваљало би тражити у песниковој свести да је прва књига битно различита од осталих, иако ни у њој „нема грцавости, патетике и декоративности“ (С. И.) У компоновању целине репрезентативног избора књиге *Све је записано* очито да се руководио принципом склапања целине од песама које одликује тематска и свака друга сродност, да би могле да делују као ог-

ледало формираног поетичког модела. Посебно је дошла до изражаја Вучићева свест да у поезији није битно само надахнуће, већ, исто толико, и поетички систем: начин како се на темељу пређашњих поетичких домета српског и европског песништва гради сопствено поетичко мишљење – поглед и став.

У књизи „Пролази свет“ та свест није била сасвим изражена. Њеном организацијом и поетичком енергијом управљало је више срце и уклето песништво (Ујевић, Миљковић, Дис, Пастернак, Цветајева) него песникова одлука да буде другачији од осталих, чак и мимо тога што је у то време дозрела (мисао о потреби да се промени однос према поетичком поступку Србољуб Митић, Милутин Петровић, Александар Секулић, Вујица Решин Туцић, Иван Растегорац, Адам Пуслојић, Срба Игњатовић, Раша Ливада, Новица Тадић, Слободан Зубановић).

Тек у другој књизи (*То прошло*, 1980) конституише се поетички систем: песник смелије улази у плодотворну шуму поезије којој и сам може да допринесе. Кроз мисао о пролазности, досегао је мисао о вечном обнављању, усправио се зрелим исказом човекове и песникове судбине. Та ће мисао и исказ обележити све његове књиге, па и лични живот који увелико диктира песникову бунтовну природа, а покреће *тескоба бића*, као стање песниковог ега и једна од кључних тема његовог песништва.

Тескоба песникове душе и неспоразуми са протагонистима живота постаће Вучићева и поетичка и животна чињеница, оно што означава „знацима из тамнине“, а приказивачи знацима „из дубине, из утробе земље, неба и људске душе“, у којој „преовлађују тамне, предвечерње боје и све горчи гласови који се стапају у дубоку сенку сете и непомирениости са дослућеним и неизбежним“, знацима због којих „најчешћа и најбезнадежнија реч у иначе пребраном речнику овог песника јесте реч високо, висина, која несумњиво изражава незадовољство приземним и учмалим битисањем у полумрачју и блату родне домаје и притајену тежњу за нечим другачијим, супротним, постојећим али недостижним, чак и недосањаним“ (Д. Ерић, о књизи *Знаци из тамнине*, 1999).

Песник који је чинио све што може да се унапреди културолошко биће и судбина његовог рода (српског!), при чему је уређивао часописе „Расковник“ и „Бдење“; написао књигу дијалекатске поезије *Мисал и земља – 1986*; саставио антологију савремене дијалекатске поезије – *Матерњи језик*, 1998; припре-

дио неколико зборника и хрестоматија; преводио поезију са бугарског, македонског и руског језика; писао есеје и рецензије...), који је, живећи у Београду, Нишу, Сврљигу, Немачкој, сагледао „сав јад и беду друштвене лажи, лицемерје сумњивих великана, полтронство и слугерањство многих, плиткоумље народних перјаница, калкуланство и себичлук наводних добротвора“, осећао је неподношљиву мучнину.

Смучила му се и „обилато ижђикала књижевна лаж, опсе-нарство и глупост медија, испразност кафанских клуподера, наводних боема, бесомучна отимачина о признања и синекуре, испразност академских брбљарија и брљарија, на све стране раширено измеђарство уздигнуто до филозофије опстанка... у име и покрај леша епохе што трули и огавно заудара. Згађен до сржи, до болести“ (С. Игњатовић, према Вучићевим коментари-ма), одбегао је „од свега, па и од људи“, вратио се у завичај (село Бучум на Тресибаци) да се „лечи дружењем са животињама и биљем“. „Лечио се и писањем“, па испишује (1986) и гротескну поему *Досада*, једно „горко и узбудљиво штиво“, које се актуелношћу разликује од свега што је исписао осталим песничким књигама. Био је то не само одговор притворствима промашених људи и „идеолошком систему“, него и „црна набрајалица, негативни инвентар, попис недела, па индиректно, и песничко *Оптужујем* (С. Игњатовић). Након интригантне, истините и особене поеме, из „директног обрачуна“ вратио се у астралне сфере поезије и у том домену остварио значајно песничко дело.

У завичајном окружењу складао је аутентичну и проживљену поезију, у класичном версу: савремену и трајну, као драгоцен прилог наслеђу српског песништва.

Вучић је у непрестаном дијалогу са собом и другима. Мајсторски уграђује у песнички верс свој и наш поглед на живот прошли и садашњи, правећи с подједнаком вештином сензибилне и врло опорне (чак, горке!) слике очаја, унутарње патње и бола, у којима нема китњастих украса. Стихове најчешће своди на основну знаковност језика, директно усмерену ка читалачкој свести. Пева о катастрофично болном стању света у коме живимо: *Читаву вечност кроз мрак бауљамо,/тама је постала суштина трајања/У мраку наша коначна сазнања/да од тамнине лечимо се тамом („У мраку“), или, Из ове тмуше, магле, невидела,/кроз вечне шиکارе, гудуре, урвине/да се бар мисао у висине вине,/и најзад изађе из тескобе тела („Да сан буде“),*

или, *Црни су дани, а ноћи још црње, твоје су очи очи болне срне, /свуда се само згаришта црне, црни се земља, семење и зрње („Црно“).*

И поред тога што нуди „црно“ као превасходно симболичко означање човекове судбине, изабране песме из књиге *Све је записано* одликује и светлост коју песник „види у тунелу“, нарочито песме љубавне, медитативно–мисаоне о речима, смислу поезије, о нади, завичају, нпр. песме *Тамо где постојим, Страшан век, Све је било, Негде у нутрини, Висока тишина, Високо, Самац сред Балкана, Тресibaба, Песма о речи...* Има наде, без обзира што је скоро све пало у дисовски очај. Али!

Нимало није случајна песникова одлука да из новог рукописа (*Знаци из нутрине*) у овај избор уврсти само песму „Моја адреса негде затурена“: *Страшне судбине, помор и поплава; /године, дани, месечева мена./Нове гробове обузела трава, /а моја адреса негде затурена...*

Ова песма заокружује целину књиге у којој преовлађује певање о безнадежном, песимистичном стању стварности у којој човек (и песник!) живи. Ретко је да неки избор песама тако чврсто заокружује поетички систем певања и мишљења, као што је случај са овим Вучићевим. Можда баш зато што је, по његовом уверењу, метафизички *све записано*, па и то да овај избор има кохерентност јединствене (нове!) књиге.

Слободно упијајући енергију коју исијавају наведени стихови, може се рећи да песников его није оптерећен само својим удесом, већ и удесом човека, далеког и блиског, свакога чија је судбина неминовно везана за природне и друштвене појаве, које се комешају и стварају тамни хаос у души. Песниково поистовећење са судбином таквог човека је логично, јер, то је Вучићев усуд, а и по природи улоге коју поезија има, песник везује своју судбину за удес човека. Између поезије и песника одувек постоји узрочно-последична веза, а у Вучићевом случају, непосредна симбиоза.

Још је Драгиша Витошевић, пишући о другој књизи (*То прошло*, 1980) најавио овај судбински заплет коментаришући Вучићев тематски повратак завичају: „У овој збирци Вучић је сав у завичају, али не надахнут његовом природом или лепотом већ обузет оним што чини драму и удес завичаја. Међутим... тема завичаја није само песниково полазиште, нити тугованка повратника, већ се шири до свеопште метафоре судбине песника и судбине света.“

Добривоје Јевтић је, поводом књиге песама *Слутње и спознаје* (1998) забележио да је њоме синтетисао све своје дарове:

„Зоран Вучић је дугим и плодним песничким развојем синтетисао брижну мисаоност, истанчано осећање за чари језика и дар за класичну песничку форму, чиме се сврстао у песнике који једнако задовољавају избирљиве читаоце и оне којима је довољна сама песничка усплахиреност.“

Поводом књиге *Знаци из тескобе* (2010), Срба Игњатовић уочава да је у Вучићевој поезији „све самерено, дозирано, али на један *убитачно дејствен начин*. Једноставност његовог поетског дискурса промишљена је и *умна*, хотимице одабрана и пажљиво грађена“, као што је, додајмо, и његов живот самерен поезији коју пише: бунтовно – смерној, изнедреној из дубине постојања.

Поезија Зорана Вучића драгоцен је прилог српском песништву краја двадесетог и почетка овог века. Ред је на диспониране тумаче и антологичаре.

Фебруар 2015.

Гордана Влаховић

У СФЕРИ СИМБОЛА

(Јованка Стојчиновић Николић: ТРИНАЕСТИ СТЕПЕНИК, *Завод за уџбенике и наставна средства*, Сарајево, 2014)

Јованка Стојчиновић Николић нову књигу песама насловила је *Тринаести степеник*, чиме је читалац на почетку упозорен да би се бројевима могло дати значење (по ономе Платоновом) високог ступња спознаје, те ући у бит космичког и унутрашњег склада. Да би реч могла бити објашњење знака а да је број скривени корен, састављен од звука и од знака. Да даље у томе правцу треба читати пет циклуса ове књиге (*Насупрот огледалу, Рам за портрет, Између двије ријечи, С друге стране улице, Тринаест степеника*), те покушати са одгонетањем важности симбола, затим и бројева као таквих.

У песникиње спољашње манифестације само су исказ унутрашњих немира. Тело је физички присутно а у њему је скривеност трагова духовног бића. Често песма почиње стихом који означава слику реалног света:

*Улазим у болничку собу,
Гледам с балкона моје куће,
Сједели су за кафанским столом...*

да би се у току певања стигло до унутрашњег гласа из дубине тела. Предметне појавности само пружају подлогу за симболичке продукте. Отуда мноштво визуелних утисака. Збијен живот у иглом избодене прсте: сви напори, крпеж и трпеж, тајне тела и унутрашњи дамари. Рам у који стају муке рађања слога, скривено недохватно и недефинисано *ЈА* које гледа изнутра, сећања на очев дом, мајчини погледи иза облака, потрошени живот ноћних лептирица око лампе. Шта је друго унутрашње биће до галерија, таложење слика свести и подсвести, одживљено *ЈА*, или одсањано, или недосањано. Изглед душе могу бити сви погледи са унутрашњих зидова неизрецивог, колико год се чинило да оно што је појавно јесте јасно и конкретно, уобличено у води, измештено у биљци бонсаи, теглици јутарње креме за лице. Унутарње *ЈА* опире се конкретизацији, те ствари надрастају профаност и залазе у сферу симбола. Немари у вожњи, у ходу, у

гесту, трагика тренутног злог удеса, мамурлук пијаног јутра, невесели удес сеоске уседелице, само су могућност да се проговори о сопственом немиру.

Воде су спољашњи многи трагови (места на којима се седи, снег под ногама), али су и у нама, у трагу живота. Зар није плодова води најдубља постојбина рођених? Око воде суседи се гложе. Вода не воли мрак. Кретање у чаши воде подстиче асоцијације: текуће воде, живе воде, чудотворне, здраве, исцелитељске. Стихом се пева:

*У мом срци мијешају се воде
пристигле дуж једног живота.*

У песникиње мотив светлости преплиће се са светошћу успомена, те се интимне реминисценције уобличавају у естетику казаног. Као и та назначена тринаестица која код неких старих народа означава сунце у зениту и дванаест звезда, и код песникиње звезде, светло споља, озаравају унутрашње биће. У лирског субјекта, у радној соби *сунце успиње виолинске жице*. Додир светлости и мрака у присећању су дрвеће младости, кућа која се у сновима гради. Обасјава светлост озарене успомене, без патетике, чак уз отржењујуће поенте. Месечина тече кроз тренерку окаљану на очевој тек узораној њиви. Рат светлости и мрака води се у разрованој очевој кући на брегу са кућом у сновима, у одсјају огледала и промени одраза у њему. (Јер треба пребродити јутарње суочавање са собом у обзорју свитања и заронити у светлост дана.) Скривена светлост замире са очевим издисајем: *сломљена зрака јутра*. Светлост зна да замре кад смрт почне да преслишава, неочекивано. А она је најчешће таква, незвана, и нечекана, и неочекивана. У песникиње стално је присутна потреба раздвајања светлости од таме, и светлошћу разгањање страха. Сунце и звезде симболи су духа неизрецивих размера, наслућивана тајанства иза изреченог.

Последњи циклус са магичним бројем, чија предисторија залази у антику, бави се њиме као средством спознаје и покушај је постизања складности и са небеским законима. Свака од тринаест песама почиње исказом: *Прво уђем у мрак...*, којим песникиња означава особеност пута ка *врху видног поља*. Кораком у мрак прво је гледала у звезду покушавајући

*да јој украдем тајну
како се долази до светлости.*

Пут дуг, и кад стигне у *врх видног поља* није извесно остајање на њему, колико год се деценија потрошило у пењању. Са врха се може слетети. Да ли се бројем дванаест затвара циклус? Је ли тринаест поновно почињање, или је отрежњујућа назнака да је више реч о понављању нечега него о поновном рођењу. Је ли то непрекидно гурање Сизифовог камена? Песникиња нуди решење.

*Ко би вјеровао да ће случајан пад
постати свјетионик у којем се
састајем с поезијом.*

Крај није коначност, и без обзира на привид кружне вртешке, постоји процес обнављања. Мрак се код Јованке Стојчиновић Николић преображава у светлост поезије.

Баш као што је у својој супериорности Зевс разгањао тамнину, кад му се прохте, у пратњи својих дванаест богова, тако Јованка Стојчиновић Николић броју тринаест приписује творачку моћ. Завршним стиховима, било повременим залажењем у наративност или вештим коришћењем лапидарности песникиња својој поезији настоји да дода и космичко значење.

Стана Смиљковић

ИГЛИЧЕ ВЕНЧЕ НАД ВОДУ ЦВЕТА

(Момчило Златановић: НАРОДНЕ ПЕСМЕ ИЗ ВРАЊА И ОКОЛИНЕ, Народни универзитет Врање, Врање 2014)

О песмама дијалекта постоје многе студије, не само на српском, већ и страним језицима. Много је различитих приступа, али иза реченог стоје тајновите странице које нас уводе у посао њиховог откривања. Таква је ова збирка о чијем звуку, редукцији сувишног, потреби за згуснутошћу певања, има доста недореченог. Ипак, како каже једна стара јеврејска изрека: „Имај времена за размишљање – то је извор моћи, имај времена за читање – то је извор мудрости“, ми из перспективе садашњег, рекло би се, савременог читаоца, освајамо, наизглед заборављено благо језика, његове трептаје и мелодију. Баш нас мелодија садржана у наслову збирке, узете из песме од само три стиха, као три стуба поетске стварности, уводи у сложену мисао, која је универзална у вербалним и невербалним језицима човечанства, у релацију која чини тројство: рођење-живот-смрт. Природа није само декор, већ и симболична слика из које бије живот у свој својој раскоши представљеној кроз воду, цвеће, водено огледало, цветање, сусрет са лепотом, привиђење, мелодијом изазваном вокалима и сонантима. Све тече, трансформише се у низове, видљиве и невидљиве, одлази, али и остаје, тугује, вене и пада. Пад је симболичан нестанак, преобликовање природе кроз одразе човековог битисања забележеног као ред микрокосмоса у макрокосмосу. Таква је нешто дужа песма *Ластавица по небо лети* коју наводимо:

*Ластавица по небо лети,
по небо лети, облаци збија,
облаци збија, роса да роси,
роса да роси, трава да расне,
трава да расне, паун да пасе,
паун да пасе, крила да шири,
крила да шири, перје да рони,
перје да рони, мому да кити,
мому да кити, мому Бисерку.*

Величанствена поетска поставка опчињава ведрином, духовном светлошћу која произилази из васионске. Снажна хиперболично-симболична слика шири лепоту која се вертикалном линијом спушта од неба до земље.

Фантастично-поетске слике садржане у збирци о којој говоримо служе да се на неки други, посебан начин исказе дубока, тајновита и недоречена стварност коју је свет саткао. На тај начин откривамо јединственост визуелно-акустичке димензије коју је народни стваралац осетио, рекао. Уочавамо језик симбола и језичких слика које казују и више од изреченог, трансформишу мисао, дају јој живот какав је опеван у лазаричким и љубавним песмама. Уочава се кретање у стварању, разгрће се тајна како би се открило и оно што се наслућује, што живот чини универзалним у својој појавности, као што је мистично сједињење човека, природе и предмета у њој. Песма под бројем седамдесет *Ој, девојко, злато моје* синтетише и појачава емоционално-мисаону основу песме:

*Ој, девојко, злато моје,
куде синоћ, душо, бемо,
изгубисмо остру сабљу,
остру сабљу и мараму,
у мараму огледало.
Ајде, душо, да тражимо,
што нађемо да делимо.
Мене сабља и марама,
тебе, злато, огледало,
да си гледаш бело лице,
бело лице, црне веће,
црне веће, очи смеће.*

Песник дарује реч, звучну и ритмичну, у којој има асоцијације и игре. Неочекиваност у низовима стихова изненађује у посебној језичкој и структурној организацији. Народни стваралац, речи дијалекта, дарује онима који се у њих удубе, сегменте прошлих времена: веру, смех и страх. Читалац, прошли или садашњи, преобликује ове вредности својим духом у нешто што ће бити само његово, његов свет тајне или открића. Појава огледала у песмама указује на привид који оптерећује човека и указује му путеве да својим стварањем дође до сопственог света.

Разговори (дијалози) у песмама теку као река. Из њих навиру разлике у схватањима којима народни песник боји психологију лирског субјекта. Уочава се да многа питања, нарочито у лирским песмама, буду и одговори, само другачије исказани, или одговори који се наслућују. Мајка разговара са ћерком, девојка са момком, гора са водом, камен са каменом. И све неживо је живо, јер језик као знак и звук на својеврстан начин гради нешто ново. Споразумевање између живе и неживе природе омогућава успостављање реда у универзуму. Различитост казивања и размишљања упућује читаоце на стварност у којој они обитавају, на емоционалност бића и фигуративност значења природе. Добар пример је песма под бројем деветнаест *Црноока девојка, лазаре*:

*Црноока девојка, лазаре,
црно гројзе садила,
на чардак се качила,
чардак ву се белеје,
грло ву се лелеје,
како чаша бекрија,
што гу тије кадија,
по кадију спаија,
по спаију сејмени,
по сејмени сељани,
по сељани лазари.*

Дело настало у народу, проф. Златановић је забележио како би дочарао пулсирање времена и зауставио нестајање народног стваралаштва. Иза забележеног, изабраног, избрушеног стоји човек сâм, професор који је овај шаролики свет уобличен песмом, преживео, унео себе, уз жељу која је одухотворена поновним штампањем збирке. Тиме се обнавља памћење и призива сећање, језиком и имагинацијом, култура дијалекта уплиће се у укупну културу народа чији је дијалекат њен саставни део.

Јованка Стојчиновић Николић

ПОЕТСКИ ПРОСТОР НЕБА И ПОЉА

(Радомир Стојановић: НЕБЕСКА ТРПЕЗА, НИЈП „Панорама – Јединство“, Приштина, 2013)

Књига пјесама Радомира Стојановића *Небеска трпеца*, састављена из шест циклуса: *Кожа земље*, *Саналика земља*, *Дом од слова*, *Обновљена ватра*, *Плетиво грла*, *Коначишта* и уводном пјесмом *Певам земљу*, својом тематиком, временским и просторним одређењем доживљеног, уводи нас у „чисту“ непатворену поетику.

Пјесников лирски субјекат наставља свједочење времена окренутом себи, природи, завичају и свијету, заокружујући једну пјесничку цјелину трилогијом: *Другачији говор* (2004), *Похвала ватри* (2008) и *Небеска трпеца* (2013).

У првом циклусу *Кожа земље* асоцира нас, како и сам пјесник рече, на разапето сликарско платно. Кожа трпи све наносе радости, бола, доброте, среће, несреће, људских потреба и стварних промјена „набоље“ и „нагоре“. Исто као и сликарско платно наносе боја распоређених тако да су боје једна са другом у дослуху, наслањајући се на њихов говор и покрет сликарске руке. Није случајно на првој корици *Небеске трпезе* слика Мила Стојковића (уље на платну) *Небески слав*, и сама настала у „авантури“ између земље и неба, баш као што се и Стојановићев пјеснички опус креће по вертикали али освјетљавујући и хоризонталне појавне облике.

Ријечи „Поље“ и „поље“ су најдоминантније у књизи, посебно у првом циклусу. Поље не означава само простор, предио у који се лако крочи, у којем се небо огледа као у води, у којем се сије, зрије и рађа ријеч... Из Поља се освјетљава живот, у пољу је „разапето стабло“, животно стабло које нас обавјештава о стању и развоју породичне лозе „што дише надом унука и оца“ („Шапат времена“).

Поље чувају и оживљавају гласови птица... Шева га носи у свом грлу, као што поље носи шеву у годишња доба, скрива међу лишће да је сачува од свих опасности, учини невидљивом за оне који немају пријатељски однос према њој, како са земље, тако и са неба. Овдје је сачуван интерактивни однос у природи,

јер радња у Пољу (пољу), одвија се скоро у свим пјесмама првог циклуса у својој вишедимензионалности: („Кожа земље“, „Прозор поља“, Поље“, „Мрља“, „Обновљени говор“, „Ожиљци“, „Са литице“, „Шапат времена“, „Зебња“, „Прах“, „Излазак из поља“). Једноставније би било споменути пјесме у којима се Поље (поље) појављује као наговјештај чина који слиједи у „напрслини земље“ или њеним костима, јер ко би земљу одржао да се не раздвоји под налетом олује и невремена, да Она, земља, нема своје коријење и кости... Да нема „јединство свих елемената који круже васионом“.

У другом циклусу, *Саналика земља*, доминирају ријечи: Земља, (косовска земља), завичај, дом, стабла, небо, пепео, звук, преци...

Пјесник се обраћа косовској земљи; она му је увијек на „језику“. Ни један залогај од ријечи, ваздуха и земље не може у тијело другим путем, него преко језика. Пјесник је стално у корелацији са два неба: Косовским (позавичајеним), јер је пјесник рођен у Трешњеву код Андријевице у Црној Гори, а на Косову и Метохији, у Приштини, провео је најљепши дио свога живота, гдје је радио и умјетнички дјеловао, те се 1976. године огласио са првом књигом пјесама: *Ћутање трава*. Друго небо, је „небо завичаја“, везано за „сунчеву јабуку“, која се котрља низ падину, зрела и снивана баш као и сам пишчев живот, који нико не може да „замрачи“, из којег у све даљине путује пјесничка ријеч...

Завичај се рађа из „пепела“, чува „над понором“, у небеској птици, жубору...

Свеприсутно је пјесниково интересовање за: Воду, ватру, земљу, тишину, плодност, звук... Врело које „сакупља звукове“, само је једно од могућности да се „поправи слика дана“. А шта бисмо друго очекивали од ријечи него Говор који отвара сва врата и прозоре, освјетљава плодност земље... Мјесто гдје пјесник јасно уобличава свој став према животу. Да ли је довољно имати „мало ватре на језику“ да се питање опстанка језика успјешно ријеша, да се умножи свитање? „Сан земље“, „будућа лица од земље“, „трпеза од земље“... увијек су тамо гдје су преци. Они поспјешују пјесникове унутрашње доживљаје и јачају вјеру у његов непресушни извор тематике.. Зато је завичај и највјерније и најврједније лирски доживљен. *Кад изговорим завичај/ умноже се трешње његовог имена... Срна од свјетлости*

пали боровину/ бреза цијена одјећу... Једна жена у прозору ноћи/ свлачи пјесму зрикаваца...

Заиста, сјајне и самосвојне пјесничке слике. Негдје дубоко отиснуте у пјесникова чула. Тај осјећај сам себе издиже и вјечно ће трајати на свом мјесту, у освијетљености пјесничке слике.

Тишина, коју често сусрећемо у пјесмама је „закопчана у грлу дома“, али никако остављена на милост и немилост самој себи, него увијек у нади, да ће из „блата пропламсати звијезда“, као што ће „витки звуци проминути словом“... Доћи ће до преображаја, али, круг се не затвара, него остаје да доврши мисао о непознатим друмовима и „сну по којем хода“.

Лирски субјекат не бјежи од стварности него се увијек носи мишљу да се једино преко ње стиже до циља. Његов пут, та стаза од Неба, су трешње које крваре, трешње од крви које једино трају у „ватри од говора“. Дакле, нема одустајања, како од пјесме, тако и језика у њој. Послије свега, зиме и сњегови. Двије љубичице не одустају од свог раста и жудње да од неба пресликају модру боју на своје латице („Поништена тескоба“).

Природа је незаобилазни елеменат у градњи пјесме, па међусобно, скоро долази до артикулације љубичица са Небом... Поља са Небом, како би се „одагнала“ олуја.

У циклусу *Дом од слова*, Стојановић наставља да исписује најављено, са тежиштем на Дом који отвара капке, и распореду ствари у њему као некад са мајком на кућном прагу и „грађом од снова“. Опет су слике природе и радња у пјесмама тијесно повезане. *Изникле биљке/ постају плућа пјесме* („У башти“). Пјесник се најчешће дружи са ријечима: Биљке, снови, свитања, тишине, небо, праг, завежљај, клијање, мајка, сјенка, осмијех, ноћ, преци, птице, тврђаве, ране – Дом од слова, Творац, кандило, огњиште... У пјесмама се назире бол испреплетан са надом; птица „умакне“ смакнућу, опет захваљујући природи (па чак и драчи и литици). Значајније је дружење са њима, јер отуда би мајка, као „проходали грумен“, однекуд могла банути, иако је већ одавно *Поље постало рам/ са ликом мајке* („Проходали грумен“). Пјесник је потпуно јасан и убједљив, у истоименој пјесми дочаравајући слику храма „пресељеног на небо“, димњаке, синолику порту, похаране тврђаве, отворене ране, али и „тек рођене ријечи“ које шаље на „пут око свијета“.

Тиме улива снагу и самопоуздање: *Није све пропало/ кад пропало све је*, као што рече Рајко Петров Ного.

Стојановић, благодарећи поезији скоро у свакој ситуацији успијева „узрости“ до наде и *надом о дому и кад веје/ све је пахуља и пупољак све је* („Сан“).

Али ноћ, непрестано шаље глас: *Ноћас негдје пјени море/ негдје ноћас чезну пјесме/ твоје име сричу зоре/ твој глас је у срцу чесме* („Глас ноћи“). Овдје пјесник истовремено сучељава таму и свјетлост. Ноћ је та која је по природи оличење тамноће и црнила, или природна посљедица која живот доводи у стање мировања (јер је лишена свјетлости), али је на другој страни супротно томе море, које не престаје да пјени, а она, пјена, изазвана је покретом таласа. Сваки покрет је као догађај у пјесми са гласом „у срцу чесме“, непрекидно цурење воде, која даје сигнал да „све тече и све се мијења“.

Иначе, феномен воде, је веома чест у пјесничком казивању. Она је незамјењива као извор живота у стварању свијета. Стојановић понекад види воду као „размјену“ са ватром, јер четири су основна елемента, без којих је живот немогућ: Вода, ватра, земља, сунце. О томе нас обавјештава у првој пјесми, која је уједно и пролошка. *Ватри поново враћам говор/ пепелу поново враћам пламен/ са истом зебњом љубим земљу/ са истим заносом клешем камен* („Певам земљу“). Дакле, у најави пјесничке књиге, Стојановић издваја неколико ријечи које ће „прошетати“ цијелом књигом: Ватра, говор, пламен, земља, камен, приближавајући „ватру“ Миљковићевој, увјеравајући нас да је без ње „живот лишен смисла“, и да „ватра“ у себи носи готово судбинску мисао.

Говорећи о ватри, пјесник говори о слутњи или пак спознаји о себи. Ватра је вишезначна, јер она сама може стићи ода свуд, како из природе и живота, тако и из унутрашњег бића човјека и ту је према свом субјекту најодговорнија. Ту најјаче гори и врло често само у смрти догори... Или остаје за покољења разватрена.

Унутрашња ватра долази из спољашњег окружења, доживљаја средине и свијета. Тако у пјесми, „Обновљена ватра“ из истоименог циклуса, пјесник се обраћа стиховима: *Постајеш зелени шапат говора/ преко непостојећег моста/ прелазииш на другу обалу/ истинитију од дана и од ове пјесме...*

Пјесник је у сусрету са собом, али захваљујући себи и са свијетом, јер прелазак на „другу обалу“ значи пјесничково ослобађање од самог себе. Пјесма постаје „кључни појам“ за свој и живот пјесника. Постаје мост спајајући двије обале у „шапату

говора“ у дослуху са дахом и „обновљеном ватром“ у звуку звона у пољу. Отуда је и „прозор Неба“ симбол спајања са свеколиким простором. У њему су све „овоземаљске ријеке - ране“, а долазе из пјесникових плућа и „потпаљују“ тај простор истовремено освјетљавајући небо у ријечима, живот у свим димензијама.

Пјесник се стално враћа завичају, Трешњевачким ливадама, косовским потоцима и прецима. Завичај „откључава капије љета“, расте из метафоре у метафору... *Птица излетела из цвркута... Дојке младе жене украли су брегови... Јутра се облаче у гласове...* („Капија завичаја“). Избављење је превазићи пукотине враћањем у сјећање и жељу да се цијели живот освјежи и сачува у снази која га покреће. Завичај је заштићен „сребрнастим покривачем“ „оком љета“, „праском младих усана“, „златоносном невјестом“ „недопјеваним огледалима“ („О води и жени“).

Свјезину и промјену ритма збирци поезије „Небеска трпеза“ дају и неколике пјесме писане везаним стихом („Крилата ноћ“, „Глас ноћи“, „Сан“, „Огрнут трајањем“, „Након свега“, „Путовање“, „Шапат биља“, „Дом од чекања“...). Скоро да нема пјесме у збирци у којој се не сусрећемо са изузетним синтагмама и пјесничким сликама: „Планинска здјела“, „Вјешала к'о шума“ „на звезданом ату“ („Крилата ноћ“), „санолике стопе“, „вјетровита појава“ („Трг“), „постројавају се цветови“, „марама од неба“, „кад затрудни планина“ („Постројени цветови“), *тишина што звук извага/ плетиво што заноћи у грлу* („Плетиво грла“), „корице земље“, „омлађени снови“, „изубијани дан“ („Омлађени снови“), „крик од меса“, „Поље пјесме“ („На обали“).

Стојановић постаје сапутник са својим пјесмама: *Преносим ријечи преко понора/ невјесту преко прага* („Трг“). Радња се одвија некако са лакоћом и блиском комуникативношћу, поспјешујући пишчев нагон и снагу за писање.

Исписујући стихове, лирски субјекат „чисти“ своју унутрашњост, која доживљава истинску катарзу душе и тијела. Иако је „плетиво у грлу“, завјет се преноси од потомка до претка“. Час под крилом птице, у „крошњи неба“, час у корице земље. Дакле од земље до неба, чује се пјесников жубор који се диви води „што будна тече испод зидина“. Вода га опомиње да се чува опасности, које вребају из талог многих судбина, јер жубор оживљава сјећања, час тужна, час радосна: „Дан је зубијан“ („Омлађени снови“) и „распјеван“ („Брежуљци“)... „Ватра је за-

паљена књига“ (*Исто*), као судбинско мјесто осуђено да гори, а не изгори...

Поље је заштитни знак и вјечити повод пјеснику да увијек тражи Оно што је привремено остављено: *Прије сутона берем парче југа/ њиме одијевам узнемирене браве* („Прије сутона“).

Стојановић као да пише извјештај како о стварним збивањима крајем деведесетих година у Србији, чија је „катастрофа“ видљива деценијама, посебно од момента бомбардовања 1999. године, тако поткрепљује лични, унутрашњи извјештај свом „лирском хоризонту“ бдијући „на обали“, како је насловио једну од пјесама из циклуса *Плетиво грла. Понеко ноћно завијање пробуди тане/ зајуборише избјегличке колоне/ скаменише се зидови/ кровови склопљени у молитву На вратима тишине/ зелени говор љуби замишљене јабланове/ Јесен је. Промиче дан претворен у селицу... Магле опкољавају Поље пјесме* („На обали“). Пјесник је посредник догађаја, које сада „смјешта“ у пјесме, па нас не чуди пјесникова повезаност и саосјећање са птицама (или обрнуто), јер многе су од њих избјегле пад са висине и остале свједоци времена на усијаној земљи, пресељавајући „ноћно гакање“ у пјесму.

У пјесми „Крстолики говор“, пјесник прибјегава молитви као чину за спасење: *Поље ово којим ходим/ рука је склопљена у три прста/ и ватра ова што ме рађа/ парче је земље с ликом крста. Ти који учини да грлим ватру /звер да се на мојим сновима гости/ учини да буде места у том Пољу/ за моје пјесме и моје кости*. Понесен својом искреном и исконском љубави и патриотизмом, наслијеђеним од предака, лирски субјекат црпи снагу чак и у знаку молитве, да сачува везу са животом Поља, мислећи на Косово Поље, довољно храбар, јер „грли ватру“, као остварење моралног чина који њему и сународницима припада.

Гдје год да законачи, „упорна киша“ не оставља мир у плућима и души. Поље увијек у њему трепери саткано од „остатка говора“.

Поново се уздижу коначишта/ срећна што су рођена/ из мојих очију („Коначишта“). Колико год да се све мијења, страда и нестаје, колико год да остају трауме, последице свега увијек остаје скривена нада, која ће му послужити и у највећој невољи одбранити „снагу доживљаја“.

Колико су у висинама снаге неба стабло и птице, толика су снаге на земљи вода и извори. *Чекам да надођеш/ преуредиш*

свијет/ избациши угинуле рибе тијела/ сувишан говор... („Вода, извор“).

*Порушени домови су збјегови ријечи/ поскитани народи за-
паљене реченице („Коначишта“). Пјесник у себи поново подиже
Коначишта, дозивајући „Крстоносно јутро“, свдећи све дугове
на наплату, да заштити Поље, конаке, путељке, чесме, цркве,
сан у човјеку, гроб и колијевку, Дамјанову руку... *Онај што
умаче ка шуми и лазу/ Сви ће наћи мјеста у овоме сказу („Нага-
ђање о могућем“).**

Пјеснички глас Р. Стојановића је мјера доживљеног и ис-
куственог, освијетљена пуноћом животног пламена.

Сасвим сам сигурна да Стојановићево лирско и мисаоно
самосвојно пјесничко остварење, не оставља читаоца равно-
душним и као такво, заузима значајно мјесто у српској књи-
жевности.

Маријан Мишић

ЕРОС У ЛОВУ НА ДУШЕ

(Слађана Илић: ЖЕНСКИ У СТО ТЕХНИКА, *Дерета*, Београд 2014)

*Заседа онима који су леви и онима који су добри,
храбар је и дрзак, искусан ловац који
вазда снује неке замке...*
(Платон, *Гозба*)

И он заиста лови. Нема ту места ни за какве метафоре или метонимије. Он лови као и његова вршњакиња Киприда, по чијем је рођењу и он сам зачет на гозби богова. И као што се несрећни Ибик прибојава махните богиње и њених мрежа, тако и Архилох љутом чежњом згођен лежи и као рањени херој трпи љуте болове. Јер Ерос је ловац. *Искусан ловац који вазда снује неке замке.* Он лови мамећи обиљем очинске природе у које је и сам вечно загледан, а рањава варком мајчинске оскудице, када у замци разоткрије празнину и недохват жељене чежње. И тако до у вечност. И тако све до и после, од љубавника до љубимца, од мушкарца до жене, од стране до стране, од приче до приче, од „Док се све не истопи” до „Руку”, и натраг. Јер Првом ништа не почиње, а Последњом се ништа не завршава. Па зашто онда *Женски у сто техника*? Зашто толико бруталности, реалности, вулгарности, мудрости и страсти у једној књизи која јасно својим насловом каже да је у питању приручник? Приручник за шта?! Готов сам да поставим хиљаду и једно питање: „Чему нас Ви то, госпођице, учите?”; „Варате ли Ви то нас окренувши нам леђа на корици као да тобоже нешто важно кријете или желите да нам нешто саопштите насамом?”; „Постављате ли и Ви лукаве замке као онај *довитљивац, бајало и софист који је вазда сиромаш, далеко од тога да буде нежан и леп, него је тврд, и сув, и без обуће, и без куће, вазда без покривача, на голој земљи, пред вратима и на путевима под ведрим небом, а жељан разборитости и пријатељ мудрости кроз цео свој живот?*”;* „Позивате ли и Ви нас тако кокетно, драга госпођице, на гозбу на којој ћете нас само напити чежњом, па да жеђамо и ми као тај Ваш *довитљивац* вечно за мудрошћу и истином; или ћете нас истин-

* Платон, *Гозба*.

ски нахранити и напојити, па да после Вас никада више не жеднимо и не гладнимо?” Шта ће, дакле, бити?

Утом, и ја већ осећам топли облик њених груди и замишљама како су те две лепљиве шаке, које се топе на њеним грудима, моје. *Миришем већ тај дубоки снег и видим пахуље које немирно лете као пчеле.* Давно сам већ упио погледом њену нагост и схватам да сам уловљен. Док се полако све топи, ја халапљиво урањам у *технике*, убеђен да је ауторка баш тако хтела. Зато је на сам почетак и ставила ову ингениозно ласцивну цртицу, без истинског почетка и краја, бележећи управо тај тренутак када страст обећава обиље, а оскудица коначно изгледа бескрајно далеко. Али само то... Већ иза тога, прича за причом разоткрива варку искусног ловца, приказујући чежњиве, несигурне и дрске, али никада до краја испуњене ликове. Иако понекад вулгаран тон и огољена свакидашњица која се безобзирно простире кроз приче, прете да изместе ову збирку у домен јефтине публицистике кратког даха, прави читалац зна да се иза таквих кулиса крије истинска мудрост. У савременом свету, који ауторка зналачки сецира у *сто техника*, нема места за моралистички естетичизам нити за баршунасте просторе сентименталности. То није свет *најлепшег, најмлађег и најнежнијег међу боговима, који не ходи по земљи, ни по лобањама, које нису баш мекане, већ по најмекшим стварима што их има.** Зато у овој збирци нема лажно моралистичке цензуре; она је експлицитна, брутално искрена и перверзно допадљива. Она отворено проглашава прекорачење граница и превредновање традиционалних књижевних канона малограђанске културе. Ипак, све то не треба посматрати као некакав инфантилни бунт или очајнички ударац на свет који се не да победити. Ове приче представљају прецизан и промишљен захват у саму суштину савремености, захват у један свет који се више не може зауздати, те због тога ауторка и не покушава да заузда *језик* својих прича. Такав језик, раскалашан, бруталан, вулгаран, свакодневан, а опет аутентично поетски и осећајан, којим се истовремено приповедају оргазмичке екстазе, разорне фрустрације на ивици нерава, трагичне судбине, загушене љубави и потиснуте страсти, представља једини медијум савременог сензибилитета. Све друго био би узалудан, преварантски покушај да се Ерос одене у *свиљу и злато*, а да се свет сакрије иза баршунастих завеса.

* Исто.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, dark outline for the eyelids. The word "Сусретања" is centered over the eye.

Сусретања

Владимир Конечни

ТРИ РЕКЕ

Божихна пијаца на Рајни

Пецароши су на уском кеју поред замашног стуба моста на левој обали Рајне, вратова увучених у јакне, шћућурени као голубови у зимско време, што ово и јесте. Жена међу њима нема, јер жене, кад могу да бирају, желе топло. Навлачим капуљачу, ходам преко моста и застајем после неких петсто корака на његовој средини. Рајна је жућкастозелена. Сликам воду тако да се само она види, без оквира, без дубине. У води видим рајнске девојке облих груди, видим и Кримхилду и Зигфрида змајеубицу. Јер Вормс је град митских Нибелунга. Сага се бесконачно приповеда на аудио-траци у музеју угнежђеном у градски зид из крсташких времена.

Гледам на север и југ, низводно и узводно. Француска није далеко, до ње би се могло препешачити за дан и ноћ. И без форсираног марша. Рајна је једно од рањивих срца Европе. Неке се старе ране отворе. Нови јади понекад ненадано ижђикљају из праожиљака. Полако прелазим на десну страну реке. На обали испод моста нема никога. Месташце Бензхајм је сат хода. Испод моста је нешто блата и травуљине. Сликам да бих доказао да Немачка није уређена земља. Хе хе. Сликам и небо. Оно је уређено, јер изнад питоме Рајне видим правилне, а паперјасте, бразде два НАТО авиона.

Радни је дан средином децембра. Лутам пустим, северним делом Вормса – некада, и помало сада, јеврејским. Гето је био

збијен уз градски зид. Од једанаестог века ту су живели Јевреји, а погроми су почели већ од Крсташа, па до Црне куге, за коју су Јевреји наравно били криви, па до средњовековних времена кад су калфе и шегрти батинама истеривали Јевреје из града: еснафи су им дуговали много новца. Ако не желиш да вратиш дуг, протераш оног коме дугујеш. Хе хе. На немачком наравно постоје речи попут „лихвар” и „зеленаш” којима се и сама помисао на своју нехришћанску кривицу може искоренити. Да, искоренити – и усадити својој деци мржњу према својој жртви. Да су ми на ногама војничке цокуле или бар кожни ђоновци на обући, кораци би ми одзвањали пустом уличицом Hintere Judengasse, али овако сам тих и невидљив као црни мачор. Поред старе синагоге, у башти, је улаз у *микве*. Ту се каменим степеницама спуштало седам метара до нивоа подземне воде где су се и жене и мушкарци ритуално купали. Шта ли се о томе причало у средњовековном Вормсу?

Док ово пишем, пред очима су ми београдска Маркова црква и нежноплави звоник руске црквице, видљив кроз огољене децембарске крошње. А у свести ми лелујају и обриси Петрове катедрале у Вормсу и строго лице Мартина Лутера у предворју протестантске цркве у том граду. Вере, цркве, земље, људи – као да су у свестраном убилачком загрљају од памтивека. Лек томе требало је да буде Исусово рођење, али шта иде уз прославу тог дана у Вормсу и другим немачким и аустријским градовима него накинђурена божићна пијаца: вашарска трговина, отужна музика, кувано вино и вурст који се дими и чији мирис, чини се, допире све до некадашњег јеврејског гета.

Педесетак километара од Вормса низ Рајну је лепи град Мајнц, који је важан свим људима за које је Гутенберг библија. Но писац је у том граду пре четврт века изгубио своју младу супругу, рођену тамо и одатле однешену у рај – у који се мора веровати.

Вормс–Мајнц–Београд 14–18. XII 2014.

Божић на Бранковом мосту

Будим се без потребе, а да ме нико и ништа не тера. Гледам: сат показује 2.30. Слушам: потпуна, баш потпуна тишина. Ослушкујем: једва чујно, равномерно дисање моје Мирјане. Спокојна је и срећна. Мислим: ово су први часови Божића.

Устајем и нечујно се облачим. На прстима се шуњам по стану. Пишем поруку и остављам је на јастуку. Желим да супругу пољубим у заспало око, али се не усуђујем, нећу да је пробудим и већ сада јој пожелим, „Мир Божји...” На цедуљи пише: „Добро јутро, злато! Не брини. Отишао сам на Саву, у шетњу. Вратићу се кроз сат-два. Волим те душо. Твој В.” У џеп стављам малецку киселкасту јабуку сорте „шифра” (85 динара за килограм код наше пуначке Наде с руменим образима на Палилулској пијаци).

Благи мраз у мом заспалом вољеном граду. Силазим са Теразија ка Бранковом мосту. Код Зеленог венца понеки пијанац и понеко без наде у спас на Божић. На почетку моста, човек с кучетом. Човек гледа у воду, а куче у мене, пријатељски. Помилујем га, а човек не обраћа пажњу, мори своју бригу. „Христос се роди...”, изустим, искрено. Човек се окреће од ограда, а очи су му светле и здраве. Како је то лепо, у три ујутро. „Ваистину...”, вели он. Ходамо преко моста двадесетак корака и пас с нама. Стајем, рукујемо се, прелазим реку много брже. На другом крају моста се окрећем. На њему никога нема. Враћам се и мислим да ли на коловозу још има трагова младе крви – ту негде је човека који је тек почео да живи колима убио бахатник баш у ово време. Сећам се Рајне и налазим средину Саве. Полако жваћем јабуку. Њен остатак дуго путује до бућ!, тако је тихо. Вода је тако тамна и страшна. Боже! А у тој реци, мало узводно, сам се неустрашиво, испод сплавова, играо шуге, жмурке, шта ли већ, као тринаестогодишњак, а већ ватерполиста Партизана. Но каква је сад ово ужас од воде. Висина од ње ме не плаши, нити сама вода, јер ме је свака вода, речна и морска, увек волела и грлила. И ја њих. Оно од чега ме је страх, страх од кога се не може побећи без помоћи другог људског бића, без жене, без моје Мирјане, је идеја да се скочи. Да се може скочити. Чак – да треба скочити! Колико је људи стајало баш овде, баш овако размишљајући?

Гледам према старом Београду. Однекуд су се поново појавили онај човек и његов пас. Семјуел Бекет и његова најбоља глумица Били Вајтлоу би ми прошапутали, као што већ јесу, „још једна људска душа...”

Светионик на средини Дунава

Ходао је опрезно, корак по корак, дуж врха лукобрана – валобрана довољно уског да улије ако не зебњу, а оно повремено снебивање, и дугог, знао је, читава два километра. Мада није вијугала, нити ишла горе-доле, та чудна стаза као да је била литица, усек у боку планине намењен дивокозама. Камење на њој било је разбијено, неправилно и оштро, а ивице су се одроњавале. И море и планине су му увек били другари, али на овој стази као да је вребала опасност, некаква нељудска заседа. С леве стране врха лукобрана, нека два метра ниже, биле су огромне стене, набацане ту као санте на руским рекама у чичу зиму, да учврсте лукобран и штите бродовље пред Ираклионом. О те су се стене разбијали таласи довољно велики да му на усне повремено пошаљу коју нежну слану кап, коју би он с милином лизнуо. С десне стране, четири-пет метара ниже, налазило се моло. Пад у том правцу би вероватно преживео, али би поломио бар коју кост. Наравно да је био свестан да може да се безбедно, без ризичног скакања, спусти на моло обесивши се који трен врховима прстију о ивицу стазе. Знао је и да може да се окрене и врати до стрмих камених степеница којима се попео на врх лукобрана. Но то би био неприхватљив пораз. И мада пливајући сам далеко од жала многих мора и пењући се по високим горама никад није дрско изазивао природу, овде је одлучио да се како-тако домогне светионика удаљеног бар пола часа хода, тамо на самом крају лукобрана. А овај светионик, иако црвен, није био попут оног питомог ферала у старој Далмацији, погодан за састанке с девојком кад би старији брат заборавио да мотри на њу.

Но он није заборављао да помно мотри на камење на стази, на њихов међусобни положај и готово живу жељу за одроњавањем. Осећао је бригу, а није знао зашто. Ипак је настављао да хода. Нешто није било у реду. Био је у недоумици несвојственој себи. Помислио је да се у магновењу нешто лоше може десити. Силовит вихор? Или постепено дизање ветра, који се као какво осветничко људско биће са тла уздиже у гневу, најпре режући, па урлајући. Некаква сумаглица је већ над морем, те се пусто, голо острво Деа више не види. На Криту је, али је крај јануара и снег је недавно забелео и висораван Ласити на само осамсто метара, а одавно већ блиста на врховима од две и по хиљаде. Најближи и највиши је Псилоритис, митолошка Ида, у једној од чијих пећина се родио Зевс. Па ето одакле Гро-

мовников вихор може да се стушти, као што се старозаветни Бог у вихору јављао Јову. Ветар, магла, да ли их већ осећа? Корак по корак па стој! Камење, чини му се, дуже него раније пада на моло. Је ли могуће да се стаза постепено пење, јер сигурно је да се моло не спушта? Ледени зној на врату... Из ранца вади црну вунену капу и дебеле рукавице које могу бити од користи ако дође у коштац с камењем. Гутљај воде из флашице. И то је све што је у ранцу. У граду је, насмејао се, на крају краје... кад се још камења одрони под њим јер је закорачио неопрезно.

Да, у граду је, али овде, у рано вече, сасвим је сам. Нова мисао: да ли је заиста сам? Пусти, уски врх лукобрана у магли и полумраку не би био најпријатније место за сусрет ни са неким безазленим омађијаним путником какав је он, а камоли с неким локалцем с лошим намерама. Или неким „поремећеним”. Додуше, добро је схватао да би многи рекли да је поремећен управо он – који упорно хода по оштром камењу на високом, уском врху лукобрана само да би на крају загрлио светионик слушајући таласе. И учинио то само зато што је тај удаљени светионик и физички изазов и естетски циљ, ма колико скроман тај циљ био. Убрзао је ход те опет постао неопрезан размишљајући да би мимоход са било којим незнамцем на овом месту, у ово несварно време, био доживљај за памћење.

Корак по корак, несигуран, подозрив. „Откуд та стрепња, шта ми је?”, питао се љутито наглас. А затим је нагло схватио да се није радило о предосећању да ће му се на врху ираклионског лукобрана нешто лоше десити, него о *сећању на предосећање* које је доживео пре много, петнаест, година, на једном веома далеком, а драгом му месту, предосећање о катастрофи која ће се догодити управо тамо где је у том тренутку стајао загрљен са супругом. Наставио је да хода, неопрезно, више гледајући тај стари филм у својој свести. На филму у колору видео је утиснут датум, 23. март 1999. И локацију: Варадински мост, Нови Сад. Мирјана и он су полако, у то пријатно послеподне, ходали преко моста и застали негде на његовој средини. Понеки камион би повремено затресао мост. Дуго су гледали узводно у ранопролећни Дунав и у тамну воду испод њих, нагнутих. Чудесно, филм се пред његовим унутрашњим оком трансформисао у црно-бели. „Хоће ли нас бомбардовати?”, шапнула је Мирјана. „Хоће”, промуцао је, „баш овде где стојимо на средини Дунава бомба ће пасти”. „И разориће мост?”. „Разориће мост.” Тако је и било, десет дана касније, првог априла. Филмска трака се ту

прекинула, на образима је осетио слане капи суза, а на тридесетак корака пред собом му се указао светионик у свој својој висини. Загрлио је масивну структуру, прибио се уз њу, затворио очи и дуго слушао.

Спустио се на мало спиралним клизавим степеницама и полако се упутио назад према далекој мркој силуети млетачке тврђаве где су моло и лукобран почињали. У поређењу са стазом на врху, моло је било пространо, безбедно и помало досадно. Али сад је могао на миру да размишља, а да се не плаши да ће се стрмоглавити. Зашто му се подсвесно сећање на предосећање које је имао пред онај злочиначки првоаприлски виц у Новом Саду јавило тако моћно вечерас на Криту? Шта је за неког с планинарским искуством полчасовно ходање по шкриљцу, без икаквог успона, поред смешне провалијице од четири метра, с вечерњом измаглицом која лоше глуми густу маглу и уз мало морског поветарца? У већој опасности био је као дете од пет година кад се са родитељима пео на Триглав! Каква нелагодност, какве глупости. Није ваљда морао да се мимоилази са неким јетијем на лукобрану? И тако се опет наљутио на себе. Ходао је брже, па опет успорио, а онда је, после стотинак корака, себи опростио. Испоставило се да му је само толико времена било потребно да схвати да више није младић спреман да оберучке прихвати сваки ризик. Да га је искуство научило да није пријатно наћи се у болници у страниј земљи чак и кад се сломи само чланак. Да отворен прелом често води до инфекције кости.

Нелагодност и зебња на врху лукобрана послате су биле од некога ко пази на њега, можда посредством Мирјанине молитве. Опомена му је однекуд стигла, веровао је, да не изазива судбину, да безбедно предвечерје на Криту може да буде привид. Као што је бомбардовање могло да почне дан раније, 23. марта, слеподне, а средина Варадинског моста могла је да буде први милосрдни циљ.

У Београду, 10. II 2015.

Бошко Ломовић

НИ МАЊЕГ ГРАДА, НИ ВИШЕ ИСТОРИЈЕ

(Путовали смо до Баесе триста километара, кроз Кастиљу Ла Манђу и Хаен, и сликали се са песником Антонијом Мањадом. „Лако ћете га препознати на фотографији, његове ципеле су најпрљавије“, смешила се водич Кармен)

Из Балдемора, љупке вароши надомак Мадрида, излазимо на Јужни аутопут (*Autovia de sur*) и грабимо пространом равницом покрајине Кастиља Ла Манђа. Са обе стране, у недоглед, зелена пшеничишта. На два места сусрећемо поља „засађена“ соларним панелима који се, попут сунцокретових главица, крећу за сунцем. Понегде из равнице израстају каменити брегови на којима се, на врху високих стубова, окрећу трокраке елисе. На три таква брежуљкаста венца избројали смо 56 ветрењача које ветар претварају у електричну енергију. Поучно и за нас: бар брегова и ветрова имамо.

На 244. километару од Мадрида, силазимо са аутопута у *La Casa Pepe*. Цела Шпанија зна за Пепеову кућу, у ствари велики ресторан који је управо навршио 90. годину. Седам конобара за шанком једва успевају да одговоре свим наруџбинама јела и пића.

– Хосе Наваро Ванко је отворио ресторан 1923. године. Надимак му је био Пепе, а то је надимак сваког Шпанца чије је име Хосе. Био је велики шпански националиста, а угоститељску и идеолошку традицију настављају наследници, син и унуци – прича нам један од конобара.

Заиста! Фасада велике зграде је у црвено-жуто-црвеној боји шпанског стега. Пет-шест буради пред рестораном, усправљених да послуже као столови за служење „с ногу“, у истим бојама. Унутар, о зиду виси стара шпанска застава на којој пише: „Једина, велика, слободна“, око ње урамљени портрети каудиља Франка и фалангисте Прима де ла Ривере. Над шанком и по зидовима паролe: *A España servir hasta morir* (Служити Шпанији до смрти); *No es europeo, es español* (Није европско, шпанско је). У Пепеовој кући све је домаће, шпанско: и шунка, и сир, и изврсна тортиља, и маслиново уље, и вино, и пиво...

Од *La Casa Pepe*, кроз три тунела укупне дужине 2 500 метара, улазимо у северну андалузијску провинцију Хаен. Упловљавамо у Маслиново море кроз које ћемо „пловити“ неколико десетина километара, и нећемо допловити до краја пошто је наш циљ Баеса, стари град усред огромног маслиништа. Ускоро ћемо дознати да је овде 550 хиљада хектара (као наш Срем) под маслином; да ту рађа 60 милиона стабала; да се 50 одсто шпанске и 20 одсто светске производње маслиновог уља добија из провинције Хаен.

У Музеју маслине (*Museo de la Cultura del Olivo*), десетак километара од Баесе, кустос Габријела Годој нас најпре води у музејски врт и помаже нам да разликујемо сваку од 30 врста маслине које ту расту. Из Сирије су, Грчке, Чилеа, Италије, Аргентине, Туниса...

– У XVII веку овде су производњу уља држали језуити и тада засадили сто хиљада стабала. Највише је засађено у XIX веку и све направе за цеђење уља у Музеју потичу из тог времена. То су велики камени жрвњеви за мљење плодова, пресе за цеђење, керамичке амфоре великих запремине за чување уља. Сачуване су и корпе од маслинових грана у које су плодови брани. Млинове и пресе су покретали људи, али овде видите и балзамованог магарца упрегнутог да покреће један жрвањ, што говори да су коришћене и теглеће животиње – прича и показује Габријела.

Потом нам открива да је фабрику уља, пре скоро двеста година, градио Пољак Томаш Франтишек, да је она радила све до осамдесетих година прошлог века, а онда претворена у музеј. У повратку пролазимо поред савремене фабрике уља (у Хаену је таквих много) од које читава Баеса мирише, али нико због тога не протестује – оливино уље је заштитни знак читавог краја, производ за дичење и извор егзистенције.

Баеса је, рекосмо, стари и невелик град (17 000 становника). Ни мањег града, ни више историје! Заправо, њен стари део испуњен је здањима од XIII до XVIII века и читав је под заштитом УНЕСКА. Та здања, грађена тако да вечно трају, служе на понос својим неимарима, а нас подсећају на људску крхкост и пролазност. И свако здање има своју причу.

Крећемо са Лављег трга, од чесме из XVI века где вода истиче из уста два лава и два коња између којих се издиже камена статуа Ханибалове жене „са којом се није често сусретао“, напомиње наш водич Кармен. Ту је и зграда у којој је данас смештен суд, а натпис на њој подсећа да је, пре четири и по ве-

ка, била месара (*Antigua Carniceria, año 1548*). Одмах до старе месаре је импозантно камено здање из XIV stoleћа. Прича каже да га је подигао неки племић који је био толико ружан да ниједна није хтела да за њега пође. Сазидао га је и објавио да ће га поклонити оној која пристане да му буде жена. Прича даље каже да је, упркос обећаном скупом поклону, умро не успевши да се ожени.

Пролазимо кроз Врата Хаена (*Puerta de Jaen*) из 1526. године да бисмо се обрели у Старом универзитету (*Antigua Universidad*) који је, по одобрењу папе, у XVI веку имао катедре права, филозофије, логике, латинског језика. Инквизиција је често вршила пресију над универзитетом, сматрајући га бунтовним местом. Данас је то центар за средње образовање. У другој деценији прошлог века, овде је седам година предавао француски језик познати шпански песник Антонио Мањадо (1875–1939). Од рођења његовог је 140, а од смрти 76 година, али успомене на песника су веома живе у Баеси. Обележена је кућа у којој је становао, једна улица се зове Шеталиште Антонија Мањада, а песничково име носи и *Universidad internacional de Andaluza*, смештен у здању из XVIII века, на Тргу Светог Крста, прекопута цркве из XIII века. У учионици Старог универзитета је скупна фотографија наставничког колектива од пре 95 година.

– Мањада ћете лако препознати, његове ципеле су најпрљавије. Запамћен је као човек који није радо чистио своје ципеле, а то се види и на фотографији. У шали, ми то повезујемо са његовим презименом којем кад уметнемо слово „н“ добијемо реч *manchado*, што значи упрљан, флекав – смешила се наш водич Кармен са много поштовања и симпатија за великог поету.

Бронзаног Мањада смо затекли у Улици Сан Пабло: седео је на металној клупи загладан у књигу, крај њега су почивали штап и шешир. Натпис на зиду изнад њега обавештава да му је град подигао овај споменик поводом 70. годишњице смрти. Шта би друго него да се фотографишемо са песником дивних збирки „Самоће“ и „Кастиљске ноћи“. Присећамо се, том приликом, да је у грађанском рату стао на страну Републике, а после њеног пораза, 1939. године, пешке прешао Пиринеје и, исте године, умро у француском селу Колиур.

Катедра у Баеси је велика прича за себе. Била је богомоља и Арапа (владали су овде од XIV до XVIII века) и хришћана. Поседује бројне портрете овдашњих племића-добротвора, биб-

лиотеку са старим књигама, тешким по неколико килограма, у којима су, знацима пре проналска нота, уписане музичке арије. Показали су нам врата кроз која су муслимани преобраћани у хришћане тако што су кроз њих пролазили на коленима. Попели смо се на црквени торањ савладавши 173 степеника.

А после два и по часа ходања за говорљивом Кармен, обре-ли смо се у Кући зејтина (*La Casa de Aseite*) где нам је приређена дегустација маслиновог уља, уз предавање двојице стручњака, и показано шта се све од дрвета, грана, лишћа и плодова маслине може направити (уље, чај, сапун, креме, корпе, асуре, делови намештаја...).

Комадић хлеба, попут нафоре, умочен у уље је било недо-вољно за вучју глад, па смо пожурили у један ресторан у Улици Сан Пабло. Са понуђеног јеловника смо одабрали најскупље је-ло (12 евра): *Cadillo de cerdo iberiko*. Привукло нас је оно „*de cerdo iberico*“ (од иберијског прасета). Нисмо се покајали, нај-сличније је нашој свињској коленици.

Недељко Терзић

СВЕТИ ЦАРСКИ ГРАД

Пре седамнаест векова када је званично и признато веома брзо се ширило хришћанство и у свим крајевима наше земље, односно ондашњег источног Римског царства

Археолошки докази о постојању насеља из времена Римске империје, посебно архитектура раних богомоља – базилика, поздани су путоказ да су на тим просторима почињали, развијали се и ширили путеви хришћанства. Јер, ако је ова вера дуго забрањивана од стране римских императора и ако је од њих управо званично и призната, значи да је постојала у својим коренима на подручју велике низије Паноније из које се нагло и сигурно ширила и развијала. Велики посвећеник античкој археологији др Владислав Поповић, преминули професор и сарадник Археолошког института Српске академије наука и уметности, своју каријеру изузетног археолога посветио је истраживањима античког града Сирмијума, данашње Сремске Митровице а тиме и свеопштег живота овог града, што је подразумевало и религију.

„Овај многољудни и надалеко чувени град, како га називају римски историчари, био је за хришћански свет *глава Илирика (caput Illyrici)* (акта Аквилејског концила из 381. године, Migne, *Patrologia Graeca* 16, col. 913 и д.). По броју мученика или Христових сведока, Сирмијум заузима изузетно место у време прогона тетрахијског периода у првој деценији IV века. Свака његова стопа заливена је крвљу верника који, ни под најсвирепијом тортуром, нису хтели да се одрекну свог Учитеља. Сремска Митровица је заиста света земља, заборављена или занемарена, али предодређена да буде негде при врху хришћанске заједнице. У време паганских царева хришћани су долазили под удар закона због непослушности према устаљеним нормама понашања. Високи државни службеници спроводили су истрагу и суђење, а ток правног поступка био је брижљиво регистрован. Међу веродостојне судске записе из касноантичке прошлости убрајају се, поред неколико других, и они који се односе на процес вођен против Иринеја (*Iraeneus*), првог историјски потврђеног епископа Сирмијума. Његова акта сачувана су у

многим латинским рукописима и само у неколико грчких рукописа. Аутентичност Иринејеве личности и других сирмијумских мученика потврђена је псеудо-Јеронимовим мартирологијем (*Acta Sanctorum, Novembris*, 1894, 40 и д.) или универзалним календаром мученика, састављеним пред крај антике на основу локалних извора. По њему, блажени Иринеј страдао је 6. априла 304. године, на дан Васкрса Господњег, по новом календару. Три дана касније или 9. априла исте године, живот је изгубио његов ђакон Димитрије, за кога се, без већег основа, понекад сматра да је пренесен у Солун и да се налази у зачетку култа грчког великомученика. Иринејево страдање, у оном облику које је сачувано, представља прворазредан историјски документ. На основу његовог имена, као и неколицине других мученика из тог времена (Димитрије, Синерот, Анастасија, Хермагора или Хермоген) могућно је закључити да су основно хришћанско језгро у Сирмијуму сачињавали Грци. Ако је Иринеј први историјски посведочен епископ Сирмијума, он свакако није последњи – забележио је у свом научном тексту „Sirmium – град царева и мученика“ др Владислав Поповић.

Неколике назнаке по годинама говоре да је Римски цар Диоклецијан био све до 292. године веома толерантан према хришћанима на шта су много утицале његова супруга Приска и ћерка Валерија, а до промене мишљења је дошло одмах након што је његовом зету Галерију поверен град Сирмијум као престоница, јер овај баш и није био ни мало толерантан као његов таст. У фебруару 303. године бива од стране римске власти издат први едикт о општем прогону хришћана. После њега уследила су још три, а четврти едикт био је издат у марту 304. године управо од стране Галерија у Сирмијуму у Доњој Панонији, и то је био исукан мач за велики прогон и отворену борбу против хришћана. На Артемидином мосту на реци Сави, у Сирмијуму, где је тајно постојала читава хришћанска хијерархија, одсечене су главе многим хришћанима, прво Иринеју епископу цркве у Сирмијуму, а три дана касније и ђакону Димитрију, као и још пет девојака. Охоли цар Галерије наредио је да се, након мучног испитивања од стране Проба, гувернера Доње Паноније, и након одбијања Иринеја да се одрекне своје вере, овом одсече глава и тело баци у реку Саву. Верни следбеници, хришћани подигоше у Иринејево име богомољу у северозападном делу града. Данас је на месту погубљења Иринеја, првог познатог епископа Сирмијума, изграђен највећи у Европи висећи пешачки мост између Сремске и Мачванске Митровице назван – Мост

Светог Иринеја. Свети Димитрије, тада ђакон, погубљен је 9. априла три дана након смрти епископа Иринеја. Култ овог свеца развијао се у Доњој Панонији и Солуну и различита су тумачења његовог житија. Но, без обзира на историјска двоумљења Сремска Митровица је добила назив по његовом имену, у раном средњем веку је у грбу града око 1371. године имала исписано *Civitas sancti Demetrii* – Грађани светог Димитрија, што после добија скраћени облик назива Митровица – Митровица. Град Солун га сматра за свог заштитника, а у Русији слови за заштитника Сибира. Дан Светог Димитрија обележава Сремска Митровица сваке године као градску славу која траје током целог новембра. Млада хришћанка Анастасија, доживела је велику несрећу и по пријави свог супруга Полибија, а по налогу Диоклецијана била је жива спаљена 25. децембра 304. године. Хришћани су се тајно домогли њеног пепела који је склоњен пред најездом Хуна и њиховог вође Атиле, у Константинополис, а касније у Рим, па после читавих пет векова, у тада византијски град Задар 804. године, да би се данас чувао у том граду и у Сремској Митровици у Римокатоличкој цркви Светог Димитрија. Међу хришћанским великомученицима је и Синерот који је страдао, те исте кржаве 304. године, тако што се замерио једној суграђанки, а она га је пријавила, односно потказала властима као хришћанина. Погубљен је и његови следбеници хришћани подигли су му базилику у северозападном делу античког града Сирмијума. Занимљива је и прича о Четири фрушкогорска мученика (*quattuor coronati*), четири надалеко чувена клесара и каменоресца који су радили камене кипове по налогу цара Диоклецијана. Били су то каменоресци који су радили на *Almi Mons*, односно Фрушкој гори: Клаудије, Симпронијан, Касторије и Никострат, касније им се придружује и младић по имену Симплиције, који су одбили да израде кип бога Ескулапа и зато су страдали мученичком смрћу, а хришћански свет их је прогласио за заштитнике каменорезаца и скулптора. Један од података који говори о страдању хришћана у време римског царства су и „биљешка и таблица“ коју је 1884. године сачинио жупник Павле Милер, предао је касније свом наследнику, жупнику у Митровици Ивану Рончевићу, а овај је уступио Музеју Срема у Сремској Митровици као драгоцен документ из којег се види да су погубљења мученика, касније великомученика и светаца и њихових значајних следбеника почела 6. априла 304. и трајала до 18. августа 306. године. За то време погубљена су

42 свеца и 149 великомученика и мученика. Неки каснији, нови подаци говоре да „ова биљешка“ није и коначна, што значи да су жртве у царском граду у име хришћанства изузетно велике.

Миланским едиктом издатим 313. године од римских царева Константина Лицинија о слободном исповедању хришћанства, 412. године, епарх Леонтије гради у Сирмијуму храм посвећен култу Светог Димитрија. Настају још тежа времена и 441. године вођа Хуна Атила „Бич Божји“ у свом крвавом походу на Римску империју сравнио је са земљом царски град Сирмијум и у њему све хришћанске базилике али ни то није уништило хришћанску веру. Казивање о његовом походу је веома страшно. Јер након неког времена, око уништеног Сирмијума кости људске и животињске су се толико белеле да је све то из далека личило на сметове снега. У Сремској Митровици је пронађена, од стране археолога откривена и постоји као заштићени, затворени – покривени археолошки локалитет Базилика светог Димитрија. Сирмијум је уистину био велико ратиште и стратиште за живот раног Хришћанства на просторима Паноније, али право и сигурно доказано заслужено место у званичној историји Хришћанства и светској религијској литератури још није обезбедио што време које одмиче све више и чешће доказује као неправду. Јер, Сирмијум је називан и као „Славна, многољудна мајка градова...“ У време Римске империје, као једна од изузетно значајних престоница и раскрсница, Сирмијум је то и био, а у каснијем животу због својих бројних хришћанских великомученика и великих римских царева, постајао је још и већи, и значајнији.

Више владара римске империје је столovalo у Сирмијуму, али овај свети град има и епитет царског јер су у њему рођена шесторица римских царева. Деције Трајан (Caius Messius Quintus Traianus Decius) владао од 249. до 251. године, богате војничке каријере, изабран за цара највероватније вољом римских легионара. Аурелијан (Lucius Domitius Aurelianus) владар од 270. до 275. године, водио тешке ратове, војска га изабрала за цара. Проб (Marcus Aurelis Probus) на престолу од 276. до 282. године, потомак војника, угушио велике побуне, донео винову лозу на Фрушку гору. Максимијан Херкулије (M. Aurelius Valerius Maximianus) ратовао против германских племена, као политичког противника Константин Велики га бацио у тамницу где је и умро. Констанције II (Flavius Lulius Valerius Contantius) син Константина Великог, владао од 337. до 361. године и Грацијан (Flavius Gratianus) син цара Валентијана I, владао је од

375. до 383. године. Занимљиво је да се ни за једног од ових владара не везује тешки прогон хришћана, као што се по томе помиње Галерије који је на Сирмијумски престо постављен и заувек забележен по својој окупности и охолости.

О томе колики је био значај Сирмијума као царског града и једног од центара развоја хришћанства говори и казивање из 579. године. Цар Тиберије се одмарао у Константинополису, на Босфору, кад му изненада пристиглоше аварски посланици из Доње Паноније, послати од њиховог аварског кнеза да пренесу поруку римском владару. Рекоше да их шаље њихов вођа Бајан који је окупирао области између Саве и Дунава, али да му се не предаје царски град Сирмијум. Бајан је тражио да му се отворе капије града нудећи сумњиво пријатељство, али је тај захтев одбијен те је тим поводом послао своје изасланике у далеки Константинополис да то исто издејствују преговорима. Тиберије им је одговорио: „Идите и реците своме кнезу да бих му радије дао једну од кћери, којих имам две, него што ћу му својевољно предати Сирмијум.“ Било која од његових кћери могла је само да се замисли и упита где је тај, какав је и колико вреди Сирмијум кад би отац жртвовао своју кћер за њега?

Оно што је требало бити забележено у уводном делу овог текста, намеће се као закључак и сазнање које је неминовно; 33. године разапет је Исус Христ, а само седам година после тога односно 40. његови следбеници, апостоли Тадеј и Вартоломеј стигли су у малу планинску државу Јерменију ширећи хришћанство. Већ 301. године јерменски светац Григорије Просветитељ крстио је Јерменског краља Трдата и те године Јерменија је примила хришћанство као своју званичну веру. Две године касније 303. почела је у овој држави градња Ечмијадзинске саборне цркве, великог хришћанског храма. Кад се сви ови подаци упореде са временом прогона и непризнавања хришћанства, уочава се да је једна мала држава имала велику храброст коју је испољила према огромној и још тада увек снажној Римској империји, декларишући се јавно и званично као хришћанска.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, dark gray outline for the eyelids. The overall effect is a modern, abstract representation of a human eye.

Промишљања

Петар Ђуза

ДИГИТАЛНИ ХРОНОЦИД

Сведоци смо посткултурног доба. Досад невиђене експанзије нових технологија. Наука нас храни невероватним достигнућима. У средишту посткултурног глобалног система, умрежени преко интернета, поново се, као у прошлом веку, налазимо у средишту глобалног хроноцида. Кажу да се ово чудо, у историји цивилизације, никад пре није догодило. Међутим, у пропорционалном смислу јесте. Овакве ствари налик недостижној фантастици дешавале су се у свим преломним епохама, али их ми, заокпљени култом садашњости, не препознајемо.

Медијски изазови

Никада раније, каже, Оливар Грау (Изаов медијских уметности у нашем веку), свет слике није се мењао таквом брзином као последњих деценија. Слике су некада биле изузетна ствар и ретке и углавном су служиле за религијске обреде; касније су постале део уметности, ушле су у музеје и галерије. Данас, у доба филмова, телевизије и интернета нашли смо се у амбијенту нових слика. Оне улазе у све нове домене: нове приватне платформе.(...) У 21. веку историјски развој слика преко иновација, рефлексивности и иконокластије достиже нов ниво глобалне сложености. Друштво је у великој мери било неприпремљено за те промене. Ипак, морамо прихватити да нећемо моћи да се носимо са експлозијом знања у нашем добу ако не развијемо нове облике визуализације и „режима видљивости“. Дигиталне слике постају свеприсутна и кључна средства у оквиру глобалне реорганизације рада. „Гугл“ нам омогућава поглед у до

сада недоступним размерама: можемо видети чак и своје просторије.

Правимо селфије. „паметни“ мобилни показују стање организма, мере пулс, рад срца, контролишу количину унетих калорија, броје кораке у току дана. Обавештавају о најважнијим културним и политичким догађајима. И ту се неће зауставити. Што дубље продиремо у сферу слике, тим пре схватамо да је бескрајна. Погледајмо глобалну популарност селфија. Еуфорија самофотографисања мобилним слична је оној која је почетком прошлог века захватила свет кад је изумљена комерцијална фотографија. Да ли смо у самом средишту утопијског футуристичког пројекта? Дигиталне и медијске револуције сличне оној којом су уметници били заслепљени почетком прошлог века?

Грау каже да нови медији *гуле кожу* са бившег, старовремског сликовног простора на чијем месту не остаје – ништа. Најновије технологије мењају прошлост света изнутра и споља. Измењене нове слике примамо кроз диоптрију сугестије медија. Слика ствара другу визуелну слику која покрива стварност и замењује је у нашем сећању. Мало-помало, панорамски колаж сликовних делића у *кожи света* брише се, нестаје. Ова тврдња колико год да је тачна и парадоксална је. И забрињавајућа. Нове технологије увек доносе, али и узимају. Дају, али и отимају. Стварају, али и уништавају. Хоћемо ли наш свет ускоро препознати? Дају сигурност, али и угрожавају-угрожена приватност!

Медији врше утицај на облике перцепирања простора, предмета и времена и нераздвојиво су повезани с развојем чулних способности људи. Јер како људи гледају и шта виде није само физиолошко питање; то су сложени културни процеси – каже. Штавише, тиме се може објаснити лагани нестанак старих, али и настанак нових медија на које се често први пут наилази у уметничким делима у виду утопијских или визионарских модела. Отуда кључни проблем актуелне културне политике потиче од великог недостатка знања о пореклу аудиовизуелних медија. А то је у потпуном противречју са актуелним захтевима за већи делокруг медија и слика – каже Грау.

Налазећи се у средишту виртуелног света, важно је да боље разумемо и схватимо како се кроз историју понављају неки догађаји. Увек на другачији начин, у другој форми и облику, али,

у промењеном, препознатљиве су сличности. Због чега, када и на који начин, се мења систем. Како упливавши, мењајући стварност померајући границе виђења, смењују истрошене системе. Стварају нове какве дотад нисмо познавали.

Постоје три основна облика **хроноцида**: 1) *утопијска опседнутост будућношћу*, 2) *носталгична опседнутост прошлости* (велика традиција), 3) *опседнутост садашњошћу* (нестанак *клатна времена* у синхроничној игри означитеља). Три основна модуса *клатна времена* – **прошlost**, **садашњост**, **будућност** – претварају се у три начина времеубиства, којим се један од ових модуса апсолутизује на рачун друга два. (Михаил Епштејн, *Блуд рада*)

Овде се суочавамо са дивергентним корелацијама: феноменом који се може означити као сукоб две крајности, две супротности. Танатос и ерос, смрт на супрот животу преплићу се: *капацитет успореног времена* супротстављен је *капацитету убрзаног времена*. И обрнуто. Да ли је *капацитет времена* као фундамент, као оквир унутар којег се изводе промене, способан за њихово супротстављено прихватање и интегрисање? Могло би се рећи да је та могућност достигнута у посткултурном „формату“ неограниченог манипулисање џојстиком и интернетом, ширења виртуелних слика које нас доводе у позицију свемогућег. Али, намећу и потребу за сумњом. За преиспитивањем (не)могућности виртуелног система.

Слични феномени су се догађали у прошлости. У минулим вековима и епохама уметност, као претеча савремености, имала је улогу и функцију коју данас имају електронски медији. Модерни/постмодерни импулс: динамика и брзина обележили су цео прошли век. Пулс је био све бржи. Захуктао се темпо. То давно прошло време (безмало као и данас дигитално) било је неспремно да својим капацитетом обухвати све већу брзину *клатна* – попут, пре више од једног века, аутомобила који, у оно време, „урла“, јури незамисливом брзином од 100 км на час, првог фотографског апарата, филмске камере, првог телеграфа телефона, радио-апарата и телевизора.

Смрт времена

Поимање убрзаног *хроноса* у претходним, „успореним раздобљима“ (до друге половине 19. века), било је непојмљиво и

најгенијалнијим футуристичким умовима. Време је годинама и вековима дуго и споро протицало уједначеним темпом. У „разумним” границама. Животне амплитуде, проток времена, дуго су се заснивале на спором, предвидивом, контролисаном помицању клатна. На спорим казаљкама. Све док се, од предугог стања спорости, клатно није смирило до тишине. Док није стало. Док од таквог бесмисла то клатно није престало да се тамо-амо помера. Напред-назад, било у ком смеру. Време је стало = живот се не креће. Све је застало. Уметност, као ни заустављени живот, не ствара нове плодове. У овој „смрти времена“ промена као и да није ни било. Нису се запажале. Биле су једва приметне. Безначајне да би биле регистроване. Овде су могуће извесне препознатљиве компаративне методе у смислу: што је било јесте. Што јесте – биће. Препознатљив је систем репетиције: историја се увек понавља, али на другачији начин. Цикличност понављања не претпоставља дословно копирање. Комбиновање ове триангулације: **носталгична прошлост > опсесивна садашњост > утопијска будућност** не одвија се у равнотежено, синхроно. Садашњост пориче прошлост. Без прошлости и садашњости нема будућности. Прошлост настоји у да садашњост здржи у ропском статусу...

Време информатичког инжењеринга

Почетком прошлог века, *модерна/ авангарда* била је заснована на асинхроној триангулацији: **прошлост-садашњост-будућност**. **Садашњост је**, као нови техницистички иконодул, била у идеолошкој акцији непријатељска према појмовању – „спорости” као реликту **прошлости**. Садашњост се оснажила као револуционарна НОВА енергија. Спрам прошлости – нетолерантна, реваншистичка, агресивна, милитантна. Да би П. Франкастел, шездесетих прошлог века написао: *...Оног дана када за бављење уметношћу буде требало прибегавати материјалу прошлости, више неће бити уметности; биће једино произвођење псеудо-фигуративних предмета који ће брзо ишчезнути пред очима инжењера...* Посткултурно друштво, на сличан начин, креира информатички инжењеринг. Уметник је, уместо пред штафелајем и сликарским платном, за компјутером. Видимо да се тај приступ може хронолошки пратити од прошлости, надаље, до нашег дигиталног доба. Енди Ворхол је предвидео брзу смену поетика: „свако ће бити познат 15 минута“. По карактеру извођења акције оновремена „**садашњост**“ **прошлог века** била је бескомпромисна и динамична. Опчи-

њена новим технологијама. Данас имамо сличну ситуацију: постмодерна (компјутер, интернет, виртуелни свет, мобилни...) даје нови, досад у историји цивилизације, невиђени, технолошко-научни адреналин. Али, да бисмо разумели суштину процеса, вратимо се прошлости. Када је, исто тако, опијена адреналином новина и опседнута великим открићима, модерна одлучила да игнорише „старе“ конвенције (култ прошлости). Потребе за променама су се наметнуле саме по себи. Стога, треба скренути пажњу на психолошки и акциони профил модернизма који је испољаван кроз антагонизам, деструкцију, акцију. Био је приоритет – промене, промене и само промене. Уместо умртвљене спорости – покретачка акција, брзина. *Одавно су уметници покушавали да прикажу то ново поимање соматопсихичке вредности-брзине. Не само да се наше тело привикло да процењује кретање кола која јуре брзином од 100 км. (данас достижу фантастичне брзине), него и на дух који се успоставља, између чињеница и догађаја, односе које некадашњи човек није могао ни да замисли* (П. Франкастел). Најбитније: **присност с последицама брзине, коју је савремени човек стекао, изменила је све области уметности** (П. Франкастел). Брзина је, међутим, изнела и негативне консеквенце: више је није било могуће зауставити, ни контролисати. Свет је ушао у епоху несигурности и непредвидљивости.

Аналогно томе, посткултурно друштво може говорити о транспозицији авангардног синонима „аута који урла“, тог новог божанства модерног света почетком прошлог века у данашњем смислу на брзину електронске мреже, на дигитални систем – глобалне мреже, интернет, мобилни.

Видимо да је аксиом био, не само промена сама по себи, него – **брзина промена (нема времена за чекање)**. Фактор убрзања утицао је и на важну, веома важну релевантност која слови као **капацитет времена**. Овде је реч о корелацији: прошлост = успорена / *успорено време*; садашњост = убрзана / *убрзано време*. Убрзање извођења, не било каквих, *изненадних промена* био је још један нови фактор. Ову терминологију препознајемо из стратегије добро познатог војног вокабулара („изазивање и управљање кризом“), према чему ће се неки план или нека акција спроводити брзо и изненада. Како се сужава капацитет времена тако се, реципрочно, повећава брзина извођења акције. Ове подударности су веома симптоматичне.

Изненадне акције су, међутим, убрзано и нестајале, потрошене и застареле. Песник и идеолог авангарде инсистира на активизму и култу динамизма како Мајаковски (почетком про-

шлог века) с висине искреног месијанства ламентира: *Наш Бог је трка, наше срце је добош*. Физичка заслепљеност није се односила само на идолатријску опчињеност машином, јер декларативно поетско симулирање брзине није било довољно. Смисао брзине садржан је кроз брзину извођења акције и брзину извођења промена. Маринетијева метафора – о лепоти *ауто који урла...* брзо је превазиђена у корист темпа кретања ка незамисливој брзини мењања. Тиме је на крајње једноставан начин дефинисана палтформа модерне идеологије: ново божанство је брзина, машине. Нема више прошлости. Прошлост се „ресетује”.

Појам који означава ову радњу на компјутеру разрешава се једноставним кликом на тастатури. Али и оно време, тај клик – „ресетовање“ је обављено авангардним програмима и манифестима.

Клатно времена

Међутим, ни историја ни животи нису подешени на „клик” компјутерским мишем. Чини се да ни сам Бог стварајући свет није имао на уму да ће људи доспети до свемогућег рачунара и цојстика којим ће довести у питање и само његово постојање. Да ће доспети до оне девијантне трансформације када ће, не само Бога него и читаву прошлост подвргнути „ресетовању”. Да ће заборавити на егзистенцијалну и суштинску спрегу прошлости и садашњости. Ондашња *Садашњост* (крај 19. почетак 20. века) је пак алиби налазила у бојазни да *прошлост* не загосподари, да је не задржи у вечитом ропству. Али, не треба сметнути с ума да су према *прошлости* људи имали рационалан приступ: били су господари *клатна времена*. Нису више. Брзина је господар.

Све до модерне, однос према култу брзине био је сажет у уверењу да је рационалан приступ: историја > прошлост > традиција > спорост. То је значило: бити господар. Бити сигуран, предвидљив, Управљати догађајима. *Спорост* је вековима била пожељна. Имамо ли, притом, у виду да ни у овим корелацијама није било слепих за промене постаје још јасније колико је рационалистички приступ био јак. Смисао тих промена, међутим, био је ограничен: требало је да се одвијају пужељевим коракком. Тако је Франкастел сматрао да промене захтевају дуг временски период. Залагао се за метод поступности. Заговорници промена и активисти, међутим, први пут у историји, револуционарним методама гериле и брзог напада, укључују фактор

брзине, изненађења, као важну одредницу у свом деловању, која ће обележити цео 20. али и почетак 21. века. П. Франкастел наводи да се непосредни утицај технике на уметничко дело запажа око 1860. године.⁶⁸

Ово Франкастелово тумачење утицаја науке на уметност, када се историјски развој уметности променио услед упада науке, машине и технике, мада се односи на раздобље од пре једног и по века, ваља узети у обзир – слично је данашњем на шта упозорава и Оливер Грау кад указује на изазове визуелних уметности у нашем веку. Између пионира модерне и публике настала је дубока провалија. Шта се заправо догодило?

Када је дошло до радикалне промене на релацији уметност-знак-релеј у односу на „стари“ систем – језик уметности, дошло је до апорије, до неразумевања. До сукоба две поларизоване стране. Ни једни ни други нису узели у обзир фактор нове ситуације о којој говоримо као о два хроноцида-успореног и убрзаног времена. Публика и традиционалистичка, „конзервативна“ критика, били су затечени и неспремни да одједном, преко ноћи, прихвате „револуционаре“ као ново и *нормално стање*. Какав је био резултат? Негативан. Нису се испоштовала правила поступности. Нови знак-релеј био је одговоран за прекид комуникације. До поновног успостављања комуникације, продора и преокрета, дошло је када су промене у уметности, као форму нове визуелности, пропратили теоретичари-истомишљеници. Све док *скандалозна малограђанштина ока није савладана навалом формула које се тичу продора сликарством које се доживљава ухом*. Тек када је критика уметности изокренула *пређашње искуство*; уместо да начела изводи из онога што види, она сада подучава око да *“види” начела* – каже Х. Роземберг.

Узмемо ли као нулту тачку модерне Кандинског, Сезана, они су сматрани више револуционаром него уметником. Маркирамо ли било коју авангардну тачку, кад је реч о извођењу промена, суштина је иста. Промењен визуелни систем. Импресионистичке или апстрактне флеке и мрље већини су биле неразумљиве. Већина назива модерних покрета прошлог века била је с негативном – подругљивом конотацијом. Услед брзина промена, само после деценије, импресионизам, фовизам, поентилизам, кубизам, сви ти „изми“ били су старомодни. Анахрони. Одавно превазиђени. Као уметнички правци сматрани

⁶⁸ Пјер Франкастел, *Уметност и техника*, Нолит, Београд, 1964.

мртвим. Убрзани хронос промена како их је донео тако их је брзо прегазео. Шездесетих прошлог века... Уметност од Сезана наовамо сматрана је нереалном, вампирском, утопијском... Амерички поп-артисти се одушевљавају градском буком, грозничаво веселом урбаном средином, ноћним проводима, богатством и боемијом, потрошачким култом, боцом кока-коле. Људи су убрзо свикли на брзе смене уметничких праваца (ветар новина како доноси-тако их и односи).

Истини за вољу, уметнички покрети 20. века изнедрили су и пројектовали дух брзих промена. Али платили су и цену: брзо су настајали, али још брже нестајали. Имали су ону интенцију која се прелила у посткултурно глобално друштво.

Проблем сукцесије система

Међутим, није све тако једноставно убрзати. Овде се сусрећемо с још једним озбиљним проблемом: брза, поготово ако је исувише насилна, замене система – језика комуникације изазива последице. Сваки нови систем комуникације (и културне-уметничке) намеће проблеме сукцесије. Да корелације прошлост-садашњост не би бивствовале у порицању, да прошлост не би била у контрадикцији, у праксу су уведени механизми који омогућавају двосмерни проток, симултану транспозицију комуникационих система, помажући нам да „прошлост“ поново „читамо“ – асирску, египатску, античку, ренесансну уметност као и Модријанову, Пикасову, Полокову.

Да су и данас у мултимедијалном посткултурном свету – медијске револуције – присутни исти проблеми сукцесије система казује и следећа констатација: *еволуција медијске уметности има дугу историју а данас се јавља и мноштво нових технологија. Но, ова уметност (мисли се на виртуелну) се не може у потпуности разумети без увида у њену историју те зато подржавамо недавно објављени пледоаје Рудолфа Арнхајма за интегрисање нових, интерактивних и процесних светова слика у искуства и знање које смо наследили од уметности прошлости. Његове речи звуче као пледоаје за једну интердисциплинарну науку о сликама и то је управо што је он предложио. „Дубинска“ анализа слика може имати значајну улогу у омогућавању наших данашњих политичких и естетских анализа (О. Грау).*

Будући да се сви понашају по истим или сличном правилима изложићемо, укратко, компарацију бивших, прошлих, комуникацијских структура које су упоредиве са данашњим.

Као што речи **дугорочно** егзистирају унутар одговарајућег језичког подручја, према јединственим лексичким правилима, тако и уметност интенционално функционише **дугорочно** према својим принципима, правилима и законитостима. Уметност као облик комуникације заузима и поседује своје подручје деловања вишеслојног уплива: антрополошко, историјско-хронолошко, етно-културолошко, цивилизацијско, колективно, појединачно... Неспорно је да је уметност посебан феномен духовне и визуелне комуникације да је морала да дефинише „свој“ систем визуелног говора, своја семантичка правила, свој језик. *Уметничко дело је знак - релеј једнако као и сви други језици* – каже Пиер Франкастел. С друге стране, поставља се и питање под којим условима и докле сеже подручје утицаја знака-релеја и на који начин може да се мења?

Семантички систем међутим, у визуелним уметностима, као и у конвенционалним, захтева, насупрот брзим променама, доста времена. Спорост, поступност, дугорочност. Неопходан је *филтер времена*. Зашто прва импресионистичка, прва апстрактна дела нису била ни схваћена ни прихваћена. Зато што није испоштован фактор времена. Тако се дошло до ситуације када нова семантика (техника, стил и метод више нису одраз „старог“ успореног времена) није желела да чека. А нова семантичка матрица се још није „прилепила“. На овом месту препознајемо аналогije између модерности прошлог века и актуелног система посткултурализма.

Дешифровање поруке

У токовима епоха, цивилизација, култура, народа уметничко дело било је средство комуникације. Оно се свима или некоме обраћало с неком поруком. Због тога се поставља питање: према којим правилима и методологији у систему комуникације говор дела може бити препознат као систем (и у односу на посткултурализам!)? Да ли се успостављајући комуникацију с делом исправно примају и тумаче, дешифрују, односно, читају његове поруке. Да ли су се могле прочитати визуелне поруке, на пример, једног апстрактног дела без система? У неким ситуацијама такве поруке биле су очигледно нечитљиве. Навешћемо као, добро познат, пример: све док је комуникација „ока“ бескомпромисно била миметичка, са препознавањем конкретног садржаја у предметном слоју, апстракција је таквом „оку“ била страна. Стога се комуникација с првим делима која се обраћају апстрактним језиком показује немогућом.

Овде се испољава проблем који доводи у питање сам смисао уметности као система, као средства комуникације. Јер ако је нова визуелна порука *исклизнула* у другом правцу као нечитљива и за већину несхватљива, неразумљива, онда се доводи у питање смисао система. Ево још познатих конкретних историјско-уметничких примера: прве импресионистичке слике доживљаване су попут реметилачког фактора, урбане гериле. Прве апстрактне слике су биле неразумљиве. Пред Матисовим сликама су узвикивали „па то је лудило“. Андре Жид објашњава да није лудило, него резултат нове теорије. Јавност није могла да разуме беспредметно сликарство: „ја ту ништа не разумем“. Другим речима, примаоци апстрактне визуелне поруке нису имали кључ да би је разумели. *На овом путу како уметност иде даље. Специјализује се, постаје разумљива само уметницима* (Василиј Кандински). Апстракција се изражавала радикално измењеним *визуелним језиком* који је модерна уметност дефинисала у односу на претходни визуелни језик класичног/предметног. Судбина првих модерних остварења била је да не буду схваћена, проглашавана за шарлатанство, маломумништво, лудост. Немилосрдно су одбацивани од јавности, „званичне“ ликовне критике. У ствари, ти пионери, први апостоли модерне, променили су језик визуелне комуникације до те мере да је та промена била радикална по вертикалним сразмерама и дубини извршених промена. Начин и метод извођења промена био је субверзиван: карактер тих промена био је револуционаран: бескомпромисан и фанатично супротстављен свему што је припадало класичној уметничкој пракси. Према „идејама прошлости“ демонстриран је непријатељски однос.

Полазиште да је **уметност дете нашег времена** одредило је стратешку релацију која у оној поменутој триангулацији прошлост-садашњост-будућност, прихвата само **садашњост**. Та платформа „моделатрије“, опседнутост модерном, огледа се у Бодлеровом антикласицистичком ставу: *...тешко оном ко у антици проучава било шта... да онај који претерано зарони у прошлост губи садашњост*. А кад се *прошлост* постави као препрека превазилази се револуцијом. Када се изненада и насилно пренебрегне импут *прошлости*, у *хроноциду убрзаног времена* појављује се криза система. Појављују се озбиљне комуникацијске сметње. То доводи до кризе и, у крајњој консек-

венци, неумитног распада система. Криза и распад, међутим, имају и значајне, далекосежне позитивне консеквенце.

Прво, резултат акције био је успешан у смислу примене метода у односу на постављени циљ. А циљ је био да се изведе брза промена нефункционалног семантичког *система центра*. Данас бисмо их окарактерисали као активисте „маргиналисте“.

Друго, промене нису биле парцијалне него свеобухватне – усмерене да се „нападне” језгро. Средиште. Нису биле могуће „козметичке” корекције. Захват је био дубљи, у складу са постављеним циљевима формулисаним у захтеву да је традиционализам прошлост, а нова уметност-нова семантика, та која ће пројектовати садашњост и будућност (да се претераним урањањем у прошлост не изгуби садашњост).

Тиме су срушени стубови храма на којима је био утемељен систем „стarih“ конвенција. Срушена је цела лексичка структура којој је прошао рок употребе. На тај начин је, једноставно, дошло до наглог, неочекиваног, укидања система. Систем је престао да функционише. Драстично је сужен круг оних који су могли на прави начин успоставити комуникацију, разумети, односно, прочитати новостворено уметничко дело. Како је Кандински рекао *уметност се специјализовала толико да је била разумљива само уметницима*. На овом месту видимо да је нова уметност, да су нове конвенције, биле већини недоступне-тима је дошао до изражаја својеврсни стваралачки аутизам, изражен као самодовољност уметника. Аутизам је био још један додатни психолошки профил модерне. *Сликари и критичари нису живели истим ритмом* (Б. Доривал). Из система комуникације искључен је најшири аудиторијум, публика. Уследиле су жалбе уметника на равнодушност публике, што је била последица аутизма модерниста. Свесна, намерна провокативност, ексцентричност, јавни скандали, у стилу „шамара укусу публике“..., „без компромиса са укусом публике“, „плотунског пуцња у гомилу“ итд. само су били, не без последица, део идеолошке пратформе необузданог захукталог уметничког покрета.

Савременици су, међутим, спознали проблем и успоставили начин како да се премости овај јаз на релацији прошлост-садашњост. Створени су механизми који су омогућили пролаз кроз „временски тунел“ како би асирска и египатска и ренесансна уметност биле читане на исти начин као и дела Мондијана. И. Р. Арнхајм сугерише потребу за једним таквим посткултурним „тунелом“. *На ликовно дело из прошлости можемо гледати искључиво очима савременика, а не његовог савременика. Порекло времена не може се чулима реконструисати. Та-*

ко долази до неусклађености, до исклизућа времена из припадајућег правца (Александар М. Ђурић, *Симултано око*). Дуже од једног века радикални покрети у уметности захтевали су „десакрализацију” уметности и рушење свих баријера између уметности и живота. Литерални живот је заборављен, сликарство више није схваћено као метафора искуства која је употребљива и за реч и за слику. Уместо литературе место је узела реторика апстрактних појмова. Можемо само замислити колико је ово ново стање унело пометње, али и разумевања.

Изнуђене промене

Поставља се питање да ли су системске промене извели сами уметници? Будући да су биле изнуђене великим научним и техничким открићима и напретком модерне цивилизације, наравно да нису. Да техницистичко време (крајем 19. и почетком 20. века) није наметнуло промене тешко да би их и било. Клатно промена би још стајало. У томе и јесте оправдање укидања застарелог, истрошеног и дисфункционалног система.

Кад је једном дошло до промена, да би се та промена конвенције извела до краја и да би била поново функционална као она претходна, да би се изнова успоставио нов начин читања, одржао функционални капацитет система, било је неопходно да се укључи неизоставни *временски фактор*. Већ смо поменули да је за сваку промену потребно, да би била прихваћена, *споро време*. Уметничка револуција у завршној фази морала је да врати назад фактор *спорости времена* који је у раној фази извођења одбацивала. Проблем је био превазиђен тек коју деценију касније кад је постало јасно да и капацитет *убрзаног времена* подлеже непроменљивим свевременим законитостима које ни једна револуција не може да промени, спречи, обеснажи. Постало је јасно да се револуционарна помпа – хаотичност, стихијност, произвољност, мора дефинисати, октроисати правилима. Да се мора озаконити нови систем.

Посткултурни свет

Заправо, у посткултурни свет (криза система, нове конвенције, нови језик визуелне комуникације) намеће потребу за непроменљивим законима и правилима „игре“ о којима смо говорили. *Током последњих тридесет година медијска уметност је постала снажан савремени чинилац, дигитална уметност постала је „уметност” нашег доба али још није „примљена” у*

кључне културне институције наших друштава. Медијска уметност је облик уметности који користи технологије које су из основа измениле наша друштва. Глобализација, информационо друштво, друштвене мреже – каже Грау, предвиђањем да медијска уметност као облик уметности има највеће изгледе да буде и опстане као културна потреба.

Шта поистовећује Пијера Франкастела, естетичара који се бавио уметношћу прошлог века и посткултуралне теоретичаре који се баве истраживањима најновијих технологија, медија и виртуелне уметности. Које су разлике и које паралеле. Разлика је у времену. Сличности су у залагању да се материја, у контексту нових глобалних технологија, критички преиспита и успостави НОВИ СИСТЕМ. Или смо већ сведоци, под притиском нових технологија, једне нове револуције, попут оне с почетка прошлог века.

Пошто смо на самом почетку посткултурне историје, поставља се питање више питања И ови нови посткултурни ставови, окренути утопијској будућности, испољавају тенденцију негације и искључивања прошлости. Пошто ће, како О. Грау наводи, илузије постати потпуне, нагомилава се спектар несавладивог футуризма, што на другој страни може до промене перцепције, коначно до брисања и уништења наслеђених културних слојева. Међутим, праведан однос непоремећеног правила триангулације прошлост-садашњост -будућност могуће је одржати у равнотежи само поређењем са прошлошћу и критичким ставом према рецидивима садашњости.

Зорица Бранковић Басарић

УЛОГА МАРГИНА У СТВАРАЛАЧКОМ ПРОЦЕСУ

Појам маргина потиче од латинске речи *margo* која значи руб, или *marginalis*, рубни. Маргина је рубна површина папира или странице књиге између текста и руба папира, белина од текста, рубница, а може значити и ивицу, руб, крајак. Нека одређења појма маргине дата су у различитим речницима. У библиотечком лексикону то је белина око текста на страни публикације, између текста и ивице. Значење овог појма прилагођено је потребама различитих наука које су га експлоатисале: социолошке, економске, уметности и слично. Појам маргинално дефинише се као споредно, небитно, безначајно, оно што је на „периферији” друштвене делатности и без значајног утицаја на битно. Да ли је ово одређење најпрецизније или нам се тако само чини?! У нашем народу изродила се пословица: *Мали камен голема кола обара*. Ова народна мудрост показује да није све онако како нам на први поглед изгледа и да ствари треба сагледавати са више аспеката.

Наизглед небитно открива значајно, битно и егзистира у симбиози са њим. Из таквог односа супротстављености рађа се нови елемент као вредност. Из тог угла могу се сагледати маргине и маргиналије. Маргине, мали, узани простори око текста, маме ствараоце да на њима, изражавајући своје замисли, осећања, доживљаје, започињу плодан стваралачки процес. Како све у свету има тамну и светлу страну, позитивну и негативну, таква може бити и улога маргина и маргиналија у стваралачкој мотивисаности аутора, али и за читаоце створених дела.

Маргина, место на рубу странице, настаје као насушна потреба пажљивог читаоца да на простору од 2,5–3,0 cm записује битне импресије настале у комуникацији са текстом или аутором написаног или ненаписаног, али увек прочитаног и између редова. На том крајку странице прибележе се и делићи критичког осврта на прочитано. Маргиналије су коментари или споредне белешке на маргинама, успутне мисли, асоцијације на тему текста. Дефинишу се и као писане или штампане примедбе у књизи или рукопису на рубу неке странице или као узредне белешке. Читалац углавном обичном оловком (кад жели графитом заголицати белину и омогућити јој да и она са свог места

нешто објави) бележи свој став, моменат неслагања, слагања или двоумљења и означава га и неким од знакова: ? , _ , # ! * \$, апстрактно, математички и слично. На том слободном месту уметнички опредељени читаоци направе по који цртеж, симболички обележе значајно и истакну допадљиво у тексту (<3 ☺ ;) :D). Битну реч у реченици подвлаче цртом, доцртају јој и смер кретања, направе стрелицу > ^ « < развуку је до краја листа, што би значило: читај даље! Зависно од дужине речи којом је означен појам (величина простора који заузима на ободу странице) или степена звучности (звр, цвр, брр и сл.), речи се као чигра заврте у круг или елипсу, и као да се одвоје од папира остављајући под собом белину маргине. Читалац тада покушава да их заустави, стављајући их у заграде (мале и велике) или употребљава наредбу (знак узвика) и тиме прекида њихово убрзано кретање. Значи, зауставити се и помно размислити о томе! Мисли се тако врте укруг и титрањем рађају нове и оригиналне синтаксе. Да ли је дрхтај речи са неке маргине *смеховито засмејао* Хлебњикова, нагнавши га да проговори новим, заумним језиком? Можда је и Гордана Тодоровић тако, на свој начин, градила нове речи, изразе, именице, *разјаснице и објаснице*? Можда...

Понекад, када дође до препознавања туђих мисли или идеја унетих у штиво, читалац открива идентитет аутора, али и назив дела из којег је објављена реченица преузета. Вероватно је и Милоје Дончић користио ту методу приликом рада на *Ресавском венцу* откривајући идентитет поетских позајмица. Могуће је, да је и то био један од начина да се разјасне неке недоумице преплитања, уплитања и заплитања у поетици српског песничког венца. Када се поштује ширина маргина, ситнијим словима записује се пуно име и презиме одређеног ствараоца, назив књиге и наслов дела које треба пронаћи претраживањем фондова библиотека и наставити са истраживачким радом. Занесени естетским, сазнајним или неким другим деловањем написаног читаоци кад-тад бивају принуђени да поред презентоване мислу убележе само иницијале аутора, скраћени назив места издања или само годину издања. Маргиналије тако постају ауторов подсетник, да нешто не заборави, не превиди релевантну чињеницу коју треба истаћи. Та узана белина, место на којем се исписују реакције читалаца на презентовани текст, представља и простор на коме се одвија комуникација између читалаца са делом и аутором, са оним што је јасно дато у написаном и оним што је латентно провучено кроз слојеве дела. У том случају

реципијент информација адекватном речју (нпр. ОВДЕ или ТО) обележава значајно у тексту. Након поновног враћања на ту страницу, чију пагинацију ставља у центар уписане кружнице или подвучене једном или двома цртицама, одмах уочава битно и ту започиње читање. Мишљење претходног читаоца може бити показано ономе коме се књига препоручи. Тако се комуникација проширује и изван текста са пагиниране странице.

Ишчитавањем исписаних фрагмената са маргина мозаично се склапа нова, целовита слика, изграђује нови став, мишљење о датом, чак и нови текст који може бити и негација претходног. Креативност се распламсава и из маргиналија се рађа потпуно ново штиво, које интригира и голица машту. Замислите да читалац лаганим, прецизним трзајем обода странице удесно, покуша да извуче маргину на којој је већ записао свој став о прочитаном у било којој форми, можда чак и као низ стихова. У том тренутку суптилности, лице му нежно задрхти стрепњом, у тачно одређеном тренутку, без грешке зауставља дах да не поремети ред речи, не помеша знакове интерпункције, да не разликује ниску логички уређених строфа. Маргина бешумно склизне у страну, а у бљеску белине израња непагинирани лист са новим поетским текстом. Та нова страница је осветљена, јасно видљива сенка и одраз комуникације читаоца са светом дела. Једна поред друге, пагинирана и непагинирана страница у нераскидивом дуализму представљају целину, али се читалац тада двоуми: Која од њих скреће већу пажњу његовом оку? Да ли је идеја приказаног видљивија на првој или страници сенци? Читалац овде преузима и улогу аутора маргиналија (читалац = аутор). У библиотекарству би текст на пагинираном листу (у овом случају) био примарно ауторство, а на рубу листа као објашњење, ближе одређење, јаснији увид, симболични приказ, укратко речено, обележено, преведено, фрагментом објашњено и слично, дело је секундарног аутора (читаоца). Тиме је потенцирана улога читаоца, његовог доживљаја књижевноуметничког дела или истицање значајног у егзактном. Читалац је тај који истиче успостављену комуникацију са аутором и текстом, а при том потенцира и своје виђење прочитаног. Начин на који се продире до смисла је резултат дијалога између читаоца и текста који је у овом случају дат на маргини и продужава ланац комуникације.

Када аутор текста преузме и улогу аутора маргиналија у процесу поновног ишчитавања свог ауторског рада, из текста

избацује сувишне речи, реченице и исписујући их на маргинама, често их систематизује и групише у целине по неком свом унутрашњем закону. Сакупља их захуктала машта и писац их као фрагменате одева у ново поетско одело. Маргиналије добијају ново књижевно рухо, озбиљнији значај и другачији приступ, сагледавају се као нов књижевноуметнички текст. Учинило ми се да су стихови песника Александра Марића које је побројао као *честице* настали у једној таквој комуникацији са првим написаним делом *Византијски вишебој*. Првобитно дело добија пратиљу, придодати текст, чита се упоредо са њим, егзистира у симбиози, али и као самостална јединка. Смисао стваралачког чина може се сагледавати у комуникацији аутора са првим делом, само са другим, или у тумачењу дуализма и односа првог и маргиналног текста. Можда је то начин да се проникне тајна поетског израза једног аутора.

Рубни простор је ограничен и у односу на величину написаног текста (око четири до пет пута мањи), зато се информације уписују ситнијим фонтом, али то није разлог умањивања његовог значаја. То су сазнања на која се указује, подсећа или инсистира.

Његова важност расте до планинских врхова, до облака за оне читаоце чији се ставови подудару са идејама које писац у делу истиче као важне. Њихов уметнички доживљај добија на интензитету и имагинација се распламсава. У жељи да зауставе сјајну идеју, записују је хитрим покретима руку са зебњом да ће је изгубити у роју надолазећих мисли. Промисљајући, употређујући и супротстављајући своје ставове са оним што је аутор хтео да каже, читалац користи маргину да на њој остави свој коментар и изрази своје слагање или неслагање, као и виђење света уметничког дела. Информација са маргина израз је комуникативне делатности и жеља да се на њу посебно обрати пажња. Записано на рубници као какав комуникацијски знак саобраћа ток мисли следећег читаоца и трасира правац поимања и тумачења датог текста. Ту се може пронаћи тамна страна маргиналија, јер се спутава слобода рађања идеја из властитог искуственог света онога. Символи, речи, фрагменти и слично записано на маргине гутају тек рођене идеје читалаца и потискују их у други план, усмеравајући стваралачку енергију у правцу који они не желе. Делују ограничавајуће, спутавајуће и гасе жар стваралачке жеље. Писање на маргинама није пожељно уколико гаси имагинацију, потискује битно у други план, одлаже и омета дијалог са аутором и текстом, тако да читалац не из-

ражава свој властити доживљај дела било књижевноуметничког или научног карактера.

Дејство маргиналија на читаоце може бити позитивно уколико скраћује поступак читања, указује на значајно и усмерава идеје и имагинацију ка креативном. Спутавалући креативност наметањем туђих мисли, идеја и ставова, реагује као страни тело, трн у оку читалаца, а успостављена комуникација добија негативну конотацију. Маргиналије делују као страшни лав у песми Душана Радовића „Страшан лав“:

*Зуби оштри, поглед зао
он за милост није знао!*

Страшно, страшно!

Жива, иницијална, креативна и наметљива комуникацијска нит која се провлачи кроз значењска одређења појма маргина и маргиналије има и позитиван и негативан утицај на читаоце и ауторе. Зато, Радовић даје и једно од могућих решења:

*Док га Брана
једног дана није гумом избрисао.*

Страшно, страшно!

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the shape of an eye, with the title text centered within it.

Подсећања

Жарко Ђуровић

МАРКОВИЋЕВА ПУСТОЛОВИНА СТРАСТИ

(Двадесет пет година од смрти)

Поезија Слободана Марковића означавала је одувијек позив на живот. Све је из њега извирало и све је у њ увирало. Попут ријеке понорнице. Слободан је био саткан од велике дјетиње жеље, која је – у ствари – била покретач његовог цјелокупног пјесничког бића. Није хтио да призна да је живот пакао. Ако је покаткад повјеровао да је такав, „разарао” га је својом изразито лирском природом. Омекшавао његове тврдине. Тражио његову људску супстанцу. У томе је био неуморан.

Знао сам га скоро пола вијека. Дружећи са њим свикао сам се на његову мекоћутну природу. У тијелу лава славуј је пјевао. Човјек да просто не вјерује у такав контраст. Славуј се преобраћао у сокола, бар кад се летјело изнад гудура људског сна и брижности. Ми који га изблиза знамо одмах смо запазили да је био упућен у бурност доживљаја. Као сви пјесници неисцрпна дара и неслућене енергије. Био је прави кнез пустоловине постојања!

Откривао је себе издашно у бескрајној неодређености кафанског штимунга, али је притом откривао продорну моћ свог пјесничког талента. Био је увјерен да се пустоловина постојања најприје искаже у кафани и кроз алкохол. завршавајући ноћна бдјења у исписивању пјесама на цедуљама које је касније “доводио у ред”. Био бих одређенији: он је пустоловину зарана понио у себи, у дјетињству, а кафана, тај други Слободанов дом само је повећавала степен пустоловности и духовног зачаравања. Ту је особину преузео од Тина, блиског сапатника и пријатеља. Слободан је био последњи прави бoем кога смо им-

али. Привлачио га је „разуздани” Тинов однос према животу, који је у себи крио велики засјек удеса и уклетости. Па ипак, Слободан је сред животне тмине остао *Умиљати апостол*, док је Тин био незадовољник и закерало. Тин је волио и цијенио Слободана. То сам уочио за вријеме заједничког боравка у загревачком Кавказу (казалишној кавани) када се генијални пјесник Тин обраћао Слободану милоштим ријечима: „Мој драги Либертасу, је л' видиш какво је говно живот! Свако ти трује лична задовољства.” Тин је у разговору са Слободаном брисао границе година, правио разне каламбуре на рачун друштвене стеге и постојеће књижевне учмалости коју је изродила ондашња власт. Опходило се са Слободаном као са својим вршњаком кога је уважавао и волио. А Слободан је у Тина гледао као патријарха поезије, што је он и био.

Смјењивале су се туре пића. Слободан је све платио. Да би ослобађао себе дужничке обавезе, Тин је савјетовао Слободана да штеди новац за „црне дане”, мада је прижељкивао да се атмосфера пијења одужи. У разговору распитивао се и за мене ко сам, одакле сам? Кад је сазнао да сам из Црне Горе, помињао је своје давно тражено црногорско држављанство, пријатељевање са Петром Комненићем, чијом заслугом је, вели, штампана његова збирка поезије *Ауто на корзу*, у Никшићу, између два рата. Дужник је Црногорцима, каже, посебно Душану Ђуровићу који га је, не једном, „откупљивао” у сарајевској „Европи”. Запамтио је да је Душан „имао сиктав глас, да је дивне, добродушне нарави”.

Овај сусрет са Тином се одиграо у касну јесен 1952. године. Тин се код нас интересовао за књижевне (не)прилике у Београду, питајући „да ли Марко Ристић главосјечи по пријестоници?” Слободан му је „реферисао” да је Београд изгубио међуратну природност. Још и сада, истицао је Слободан, круже легенде о Тину и Драинцу, њиховим догодовштинама које су постале књижевна историја. Слободан је Тину ставио до знања да су владарску титулу у Београду преузели предратни надреалисти које аутор збирке поезије *Жедан камен на студенцу* није „мирисао а ни цијенио”. Изузео је Давича, за кога рече „да је еруптиван и ташт али да се његовој пјесничкој ријечи може вјеровати”.

Док се пило и пребирало по сјећањима и утисцима, у кафану је ушао, журна корака, Станислав Шимић. Бјеше малог раста и како се дало запазити, веома причљив. Нашао је мјесто међу

млађим писцима – Бором Павловићем, Станком Јуришом и Јосипом Пупачићем. Тин се окренуо Слободану и цинично пропратио Шимићев долазак: „Кокодаче, а не носи јаја”. Затим мало поћута, па на Шимићеву адресу „просу” неколико ријечи жакокастог садржаја, не заборавивши да помене “да ће дотични господин бити у хрватској књижевности упамћен као брат А. Б. Шимића”. Подсјетио сам Тина да је Шимић о њему ласкаво писао. Тин се грохотом насмија: „Нема хлада код патуљастог дрвета!”

Либеро предложи да идемо у Далматински подрум, на углу Масарикове. Тамо се каже, једе добра риба и пије на гласу познати дингач. Ја сам се двоумио, не желећи да новчано висим Слободану о врат. Слободан се љутнуо, па ми је скоро наредио да идем са њима. „Видиш да је Тин стекао наклоност и према теби! Нема дилема, буразеру. Мора се ићи”. Пошли смо тамо и у пићу „загинули”, али се све добро свршило!

Нашег Слободана је много волио и цијенио Крклец, Драго Жерве, Цесарић, Тадијановић... Тако је било у Скопљу, гдје је радосна срца очекиван од Конеског, Јаневског, Тодоровског. Слично је било у Словенији, Црној Гори, Сарајеву, Новом Саду, Приштини... Сјећам се заједничког боравка у Клубу књижевника Хрватске, у Улици ЈНА бр. 2 на спрату.

Млади хрватски писци Златко Томичић, Славко Михалић, Јосип Пувачић и неки други са одушевљењем су пратили ватромет Марконијевих опаски о животу, литератури, писцима. Ширио се круг слушалаца, а неуморни Слободан, велик као брдо, ређао је досјетку до досјетке. То је чинио са шармом коме није било равног међу писцима. Не престајући да држи „врућу и духовиту атмосферу до фајронта”. То су ријечи из моје забиљешке из давнина коју сам ових дана прелиставао. Добро се сјећам тог давнашњег догађаја. Цијела сала хрватског удружења писаца је била претворена у једно уво. Слободан је врцао од духа. Постајао прави маг сцене!

Слободан је користио „оружје духа” гдје год је стизао. А обишао је земљу уздуж и попримеко. Дружио се са писцима, глумцима, конобарима, пјевачима, кочијашима, пилотима, рибарима, продавачицама љубави, колпортерима, мађионичарима и хипнотизерима (Слободан Ћирковић – Роко), аласима, боксерима. Залазио је у кухиње многих хотела и ресторана, облачећи се у бијелу одјећу, преузимајући улогу мајстора – кулинара. Мијешао је меса и зачине, поврћа, и друге ђаконије, никад

не заборавивши да спремљено јело, обично гурманског својства, прелије вином као пресудном кулинарском поентом.

Имао је више надимака – Либеро, Велики Капетан, Маркони. Поред свог занимања писца могао је мирне душе да стави још стотинак занимања, која би пристала уз његову немиром обузету душу. Људи су му их радо уступали кад је Либеро то желио, испољавајући на тај начин неодољиву наклоност према њему. Та наклоност није била лажна. Београд се није могао замислити без Слободановог присуства, пошто је он био незамјењив стратег ноћног штимунга пјесме и севдашког лудила. Био је легенда Београда. И не само Београда. У оно чему се предавао, уносио је чисту стваралачку енергију. По унутрашњем *расипању* подсјећао је на Балзака. И ликом, и потребом за неумјереним тамањењем јела и пића, које су била његова умјереност. За њега су многа обиља представљала просјек. Његово „расипање” духа било је спонтано и стваралачко. Са пуно маште и психолошког усредсређења.

О, диван ли је Слободан друг и пријатељ био. Дан се у његовим очима истински одмарао. Као на пространој и лијепој ливади. Јахао је суверено своју мисао. Јездио са њом кроз свијет визија. Визије вјешто распоређиво у стихове звучног склопа и емотивне крилатости. Кад је хтио, постајао је *Апостол*. Умио је да држи *Град на рукама*, да се не изгуби и *Кад иде дијагонално*. Да с Јесењином *проведе* излет на рјазанским просторима. Да са Пушкином прољеће заноса лирски засведе. Да с Блоком крстари небесима духа. Оаза неспутаног језика и јарких и колоритом обумљених слика. Преводи са руског били су Слободанови празници срца. Поред српског и руски му је био матерњи језик.

Његова поезија се надовезивала увијек на небо. Небо није само просторна димензија. Оно је симбол винућа у непознато. У магијско врело пустоловља. Небо је капа усхићења. Тријумф анђеоских движенија свјетлости и чуда. А Слободан је у чудо вјеровао, јер се до краја не може артикулисати. Вјечно је у обнављању и љепоти. То се дало видјети по његовој распјеваној музи, која дотиче дно људске сјете и висину сна. Слиједио је вријеме. Вријеме са ореолом романтике постало је његово омиљено „духовно пиће”. Тим се пићем, како би рекао Његош „пјане покољења”. Зачудо, та Либерова романтика имала је љековито животно видокружје. Фину лакоћу мисли, која се брзо одијева у складне звучне облике.

Слободан је чудо пјесничке раскошности. Имао је жеље развијене као ријетко који поета. Између жеља и замишљања постојао је знак једнакости. Његово замишљање је означавало, смијемо рећи, посједовање унутрашњег богатства. Од трена је правио доживљај. Од доживљаја питку пјесничку мелодију, Животном паклу противстављао је анђеле, знајући да су они вјесници и гласници небеских чуда и чари. Разведрачи душе и плетачи снова. Он је пјесник снажне имагинације. Имагинацијом је *дозивао* луке и ријеке, путеве и пејзаже, заспала чула, одроне немира у души човјековој. Добро је знао да ствари, да појаве ж и в е свој живот. Прожимају једна другу. Такав је био наш Либеро, тај величанствени *Морнар на коњу*.

Слободан је прво радио за „Млади борац”. Послије је радио у „Нашем вјеснику”, листу омладине Србије. У њему су радиле познате „марке” нашег новинарства: Душан Савковић, Миодраг Ђукић, Милош И. Бандић, Душан Пешић, Васко Ивановић. Лист „Наш вјесник” је био регрутни центар за водеће југословенске листове – „Политику” и „Борбу”. Слободан се ускоро запослио у „Борби” са статусом слободног репортера, уређујући са успјехом рубрику „Копачи злата”. У њој је писао о књижевним ствараоцима и уопште о личностима које су иза себе остављале дубоку стваралачку бразду. Како су цијенили Марконијев дар, био је повлашћен у погледу избора тема, одабиру пута и одредишта. Једном ријечју, путовао је земљом по властитом ћефу!

Човјек његова дара није умио да омане у рељефисању личности коју је презентовао јавности. Особито је волио да путује по Црној Гори. Са Лесом Ивановићем је проводио вријеме у цетињском Гранду, дивећи се овом пјеснику у „баратању” картама. Није могао да замисли боравак у Црној Гори а да не нађе несрећног и дивног човјека и ствараоца Бања Шарановића кога је меланхонија просто сатирала да је „одушка” тражио у пићу и дружењу са сличном сабраћом. Ишао је наш Слободан и у катунска беспућа, у Бијеле Пољане, да тражи мога брата од стрица, Коју, заљубљеника Слободанове поезије и кафанског мераклију. О томе ми је причао кад је дошао у Београд, зажаливши што га није нашао. Нашао је Којове пријатеље који су пјесника истински угостили и пићем и искреношћу душе!

У „Борби” је Слободан провео скоро читав радни вијек. На путу је склапао пријатељства и остваривао љубави, обично са цурама које су се заносиле поезијом и њежношћу. Либеро је ваљда био човјек са највећим бројем пријатеља и љубавница.

Походио је домове пријатеља, никад без поклона у руци и никад без радовања у души. Био је забављач њихове дјеце: Код њих будио жељу да воле свијет поезије на начин као што се воли хљеб или ваздух. Неки од тих малишана постали су пјесници са угледом.

Могу слободно рећи да је Слободан био најревноснији пропагатор и тумач поезије. Рецитовао је гласно и страсно – Јесењина и Блока, Драинца, Тина, Црњанског, Крклеца... Рецитовањем је освајао познати и непознати свијет. Он је један од оних који је стапао субјект и објект до пуног поистовјећења. Умио је маестрално да рецитује. Није само боја гласа утицала да се радо слуша. Он је гестовима руку и специфичном мимиком, па и разним геговима знао да освоји слушаоце, да их разгали и одобротвори. Да им подари сан о испуњењу измаштане среће која ће кад-тад закуцати на душу саговорника. Тај успутни Слободанов бивак, овдје или ондје, претварао се у својерсни доживљај и памћење, које вријеме лако не „брише”.

Рекох за њега да је имао душу дјетета. Меку. Баршунасту. Умилну. Причом је успијевао да „прикује” саговорника за себе, унесећи у то што прича дивну прозачност духа. Није се *одвајао* од онога о чему сања или размишља. Увијек је био у њиховој матици. Одвајање би сматрао издајом. Увјерио се да је немогуће одвојити узрок од посљедица. Стално је наглашавао да се кроз живот срећније иде ако човјека изнутра грије унутрашња ватра. Та ватра најчешће се налази у пјесми. Она синтетизује љепоту. Продужује „рок употребе”. Слободан је гледао на пјесму као на велику човјекову окрепу. Једнако на шлепу, у купеу вагона. Једнако у авиону, у школској просторији, излету, свадби. На свадби на коју је случајно бануо, брзо је промовисан у главног церемонијал мајстора. Умио је што други није умио. Да од случајности гради љепоту. Од обичног сусрета спонтани излив веселости.

Све што је Либеро чинио био је подстакнут унутрашњом потребом да најави вољу и искаже имагинацију. То се не односи само на чин пјесме. Сваки гест опервази маштом и емоцијом. Воља и имагинација? Како их разумјети? У сродности једног с другим, Слободан је докучивао радост. И то више радост за друге него за себе. Њему све има друкчији изглед. Њему се много допао један мој стих: *Свако је дрво прво ако имаш око*. Тај друкчији изглед има моћ сталног привлачења. И крчма коју је толико пута походио и манастир коме је побожно хрлио. По-

себно Високим Дечанима и Грачаници, тим најљепшим драгуљима српског историјског етноса. Ту је затим Жича, Студеница, Раваница, Сопоћани... Слободан није умио да живи без тих наших духовних ризница, које су нас увеле у свијет и дужно памћење. Његови путописи са тих обилазака су прави бисери наше путописне литературе. Он је једноставно све драге слике, а имао их је безброј, уланчавао у свијест да тамо живе кад се од њих физички одвоји.

Вријеме и простор нијесу за Слободана никад растављени. Као да су из исте реторте. Такве их види наш пјесник. Такве их утемељава визијом баладична тока и меланхоничног смјерања!

Живот је пјеснику био на домаку руке и погледа. И прошлост и долазећи дани. Опицао их је маштом, сном. Гријао осјећањима. Са крме рјечног брода осматрао је савски околиш, плаво Дунаво. Био опијен даљином као драгом љубом. Бродари су му дозвољавали да крмани њиховим бродом, производећи га с разлогом у (имагинарног) капетана. Крманио је и њиховим сновима и расположењем. Најчешће уз пиће, које је била велика Слободанова мотивација. Добијао се утисак да је и дисање претварао у машту. У неку врсту тајанствене оптике којом „заробљава” друге и зачарава себе. Мисли су му флуидирале слуђењем сјаја и чулне бујности.

Био је, право рећи, у планетарној грозници надахнућа, гдје се год затекао. А затекао се свуда гдје је долазила нога и машта. Писао је много. Најмање у удобности радне собе. Писао је на невеликом сталку, крај прозора у возу, за кафанским столом, у кревету љубавница, чију је пожуду и пут пуштао да се ковитлају међу рукама и у дивно сроченим стиховима о љубави. У љубав се клео као у најдражи смисао живота. Он је од свог велелепног духа, да се послужим једном констатацијом Жоржа Пулеа, стварао временски и просторни атом у коме се збивају трајања и размахују свјетови, никад без чврстог емоционалног ослонца и дражи.

Ако се вриједност живота одређује по овим или оним параметрима, она се у поезији одређује по разноврсности и дубини, а наш Слободан на томе плану био је одиста чудесно самосвојан. Живио је како је хтио, но увијек у заносу. Зато је потпуније живио, не признавајући пораз ни кад је пораза било. Терет брига је крио, јер како Апостол пјесме да их има. Пјесма мора да лебди у фантазији, па терет који поменуемо брзо се претопи у друго животно кружиште. Увјек с ослонцем на наду. Алкохол је

доста припомогао да се из мисли истисне свака помисао о животном терету.

Волио је Црњанског и његово *Стражилово*. Волео је *Ламент над Београдом*. Сматрао их је пред неких Дисових пјесама, поред неких Јакшићевих и Костићевих пјесама, химног српског пјесништва. Судбина је хтјела да је легао у његову раку и тако обадва смире своја животна лутања по себи и свијету. И да окончају своје будне снове. Да ли се смрћу окончавају снови? Ја мислим да не окончавају. Не бар поучен примјерима ова два велика пјесничка барда. Њихови *снови* оживотворују се у сновима потомака и поштовалаца њихове поетске ријечи.

Слободанов дар имао је такву пројектилну снагу коју је само смрт могла да заустави. Снага му је дошла главе. Слично као и код Мајаковског. Првome је снага прекраћена властитим револвером. Другоме је алкохол замијенио убилачко оружје!

Са њим и са Миодрагом Мијовићем Кантом, Братом Павловићем, Драгославом Грбићем Гребом, сјајним сликарем Славом Богојевићем пробдио сам многе кафанске ноћи на савском пристаништу, код „Касине” и „Галеба”, код „Полета” на Цветном тргу. код „Сложне браће”, „Влтаве”, „Каленића”, „Смедерева”, Скадарлије... Слободан је неуморно давао штимунг и усмјеравао пловидбу кроз вино и снове и бринуо се, зашто то не рећи, о подмиривању рачуна који нијесу били мали. Захваљујући њему нијесмо стрепјели да ћемо због беспарице излетјети из кафане. Слободана су радо чашћавали гости, јер им је импоновао духовитошћу и добротом, а надасве братским срцем које се није клонило ни људи са руба живота.

Слободан је био обузет пјесничким стваралаштвом, али је такође био обузет и пријатељствима. Волио је да развласти ред, да живот овихори. Међутим, то је чинио са дубоким лирским осјећањем, скидајући кулисе са свега што је представљао књижевну или неку другу лаж. Пријатељевао је с Ристом Ратковићем, Ђуром Гавелом, Десимиром Благојевићем, Славком Вукосављевићем, Бранком В. Радичевићем – Мачистом... Није трпио додвораче, власти, па је, не једном, био мета напада додворача и књижевних „пеливана”, јер им је Слободанова животна „разузданост” кварила мирни књижевни живот, испуњен повластицама разних врста.

Кад је умро пјесник Ристо Ратковић, јуна 1954. године Слободан је са закашњењем стигао на сахрану, подоста припит. Кад су Ристово тијело спуштали у раку, он се од аутора „Не-

видбога” опростио узбудљивим ријечима, у којима је пламтио бол за својим старијим сабратором. Казавши за Риста да је био велики пјесник и диван човјек, евоцирајући његове животне муке и удесе, свој говор завршио је ријечима: „Алал ти вера, Ристо”. Добро се знало да је то похвала умрлом писцу за часну поезију и живот. Због тог говора био је немилосредно „окрпљен” у „Борби”. Имао је неприлика и на послу и у књижевничкој организацији. Напад на Слободана извршио је предсједник Удружења књижевника Србије Милан Богдановић, истичићи да су такви иступи недопустиви и да морају, истакао је, доживјети општу осуду!

Да би се поиграо са Богдановићевом пашквилом у „Борби”, да би му ставио до знања да до ње много не хаје, запутио се ка своје “нападачу” са љутњом, изговоривши ријечи које су веома дуго кружиле Београдом: „Бићу мањи но Ивањи”. (Ивањи је био секретар Удружења и био је познат по угађању моћнима, у које је, бесумње, спадао и Богдановић!)

Либеро је био један и непоновљив. За веће срце српска поезија не зна!

Као неумољиви владар кафанског штимунга, Слободан је знао да пије а да не изгуби мјеру блиске опходње са онима са којима је долазио у додир. После ноћног бдјења, кад запрјети опасност претварања гостију у кафански талог, Слободан би се искрао из кафане, полазио до куће, окупао се и зачас разбистрио. Појави се у свечаном одијелу, са бијелом кошуљом и црном лептир машном. Тај његов преображај подсећао ме на преображај мрави у раскошног лептира. Није дозвољавао да га побједи алкохолно беспуће!

Никад није губио жеље. Зато није губио флуиде, посебно оне који су се тицали стваралачке сфере. Па и живота у општем значењу. Зажижао је живот немилосрдно, а увијек је био изнова снажан и млад. И у поодмаклим годинама био је млад и лијеп. Изгледа да га је пјесничка „вртоглавица” чинила таквим. Подмлађивала га. Учила га да брзо савлађује искушења и недаће.

Једном је био запао у смртно стање, изазвано алкохолним предозирањем и физичком озледом, да га је једва спасао наш заједнички пријатељ др Перо Калезић, неурохирург. Многи пријатељи опомињали су Слободана да се клони кафана и алкохола. Говорили су му да се уразуми. Да се курталише алкохолне опасности. Њене притајене експлозије. Није послушао. Тада би се – говорио је – морао одрећи духовне пустоловности, која је означавала његов живот, његову највредноснију суп-

станцу – поезију. Он је био пјесник који је живио са олујом, не плашећи се њеног удара и њене моћи. Кад би му отели кафану, отели би му свијет. А човјек без свијета није човјек!

Слободан је био највећи расипник снаге на нашим духовним координатама. Није га то бринуло. Пјесници-уштогљеници са омаловажавањем су гледали на његово прекомјерно трошење снаге, а сами прижељкивали да је стекну, јер су је мало имали. Такви су се највише окретали туђем штиву као својој „авантури” и остајали неубједљиви као пјесници.

Умиљати апостол се окретао своје изворном дару, немилице га трошећи, мислећи на моћ обнављања. Он је личио на вулкан који није престајао да избацује лаву узбуђења и страсти, тих најпокретачкијих полуга у авантури стварања.

Кад је Слободан умро, затекао сам се на селу, у Црној Гори. Није било двоумљења хоћу ли ићи на његову сахрану. Морао сам ићи. На томе ме је обавезивало искрено пријатељство. Пјесник Таса Младеновић, наш заједнички пријатељ, био је немало изненађен да сам болестан запуцао са далеког пута на Либерову сахрану.

Нијесам вјеровоао у призор његове смрти. Вијенци, цвијеће, крст опомињали су ме да је то истина. Драги пријатељ нестао је из живота, али не из памћења и из заједничких успомена које, ево, замјењују заустављену пловидбу свијетом.

A large, stylized graphic of an eye, rendered in shades of gray, serves as a background for the title. The eye is composed of several concentric, curved lines that form the iris and pupil, with a thick, dark gray outline for the eyelids.

Баштина

Јакша Динић

БОШЕВО

Одувек се у народу знало да је Бошево плодна земља на десној страни Белог Тимока од Љубиног млина до села Горњег Зунича. Данас је, међутим, Бошево једно насеље града Књажевца, које се пружа поред више пешадијских касарни и географски се шири према северу, ка правом Бошеву. То је неколико километара јужније од ранијег схватања локације Бошева. Не знамо детаље како је дошло до померања топонима на југ, али је по свему судећи то учињено нечијом одлуком у вези са новоформираним књажевачким насељем.

Ми ћемо се држати старог знања, јер нас на то обавезују чињенице које одређују да се Бошево налази ипак ближе Зуничу него Књажевцу. Те чињенице су следеће: кроз село Горње Зуниче протиче река Бошава⁶⁹ или Бошевица,⁷⁰ у самом селу, испод пута Књажевац–Зајечар је извор Бошева⁷¹ или Бошава,⁷² а и мештани суседног села Берчиновца, ту исту речицу, која протиче и кроз њихово, село такође зову Бошава;⁷³ тамо постоји и

⁶⁹ М. Станојевић, *Тимок*, Насеља и порекло становништва, књ. 29, Београд 1940, стр. 397.

⁷⁰ Ми смо слушали да се зове: *Бошевица*.

⁷¹ М. Станојевић, *Тимок*, стр. 558.

⁷² Љ. Рајковић, *Ономастика Тимока*, Оноματοлошки прилози (ОП) XI, Београд 1990, стр. 170.

⁷³ Ј. Динић, *Ономастика Заглавка*, ОП XVII, Београд 2004, стр. 126; Исти, *Имена река и других вода у поречју Тимока*, ОП XXI, Београд 2011, стр. 206.

топоним Ђшъвица.⁷⁴ М. Сзанојевић (*Тимок* 459) наводи Бошево као предео плодне земље у селу Зуничу. Ипак, сврха овога рада није прецизно утврђивање локације Бошева, већ објашњење могућег постанка његовог имена.

Бошево је стар топоним. Први пут се у историји спомиње у турском попису Видинског санџака из 1455. године, као село *Бошева* са 18 домаћинстава.⁷⁵ У следећим османским пописима се наводи као *Пошава* (1466),⁷⁶ као *Бошово* (1454–1479)⁷⁷ или као *Бошова* (1560).⁷⁸ Године 1560. једним делом је било на царском хасу, другим у тимару извесног Махмуда, са укупном обавезом од 4257 акчи. После се више не јавља. На Епшелвицовој карти из 1718. године га нема.⁷⁹ Покорни га, такође, не спомиње.⁸⁰ Нестало је вероватно у Аустро-турским ратовима с краја XVII и почетком XVIII века. Године 1455. спомиње се и село Зуник⁸¹ (Зуниче) са 29 домаћинстава.⁸² У ствари данас постоје два Зунича (Горње и Доње).

⁷⁴ Ј. Динић, *Ономастика Заглавка* 126.

⁷⁵ Д. Б. Лукач, *Видин и Видинският санджак през 15-16 век*, Софија 1975, стр. 51.

⁷⁶ Д. Бојанић, *Фрагменти једног збирног и једног опширног пописа Видинског санџака из друге половине 15. века*, Београд 1973, *Miscellanea* Историјског института, стр. 21. *П* место *Б* можемо приписати турском пописивачу, јер је он то тако чуо и тако записао. Да је чуо *Б* он би записао турским почетним знаком *ب*, али је чуо *П* и записао почетним знаком *پ*. Текст је, дакле, правилно прочитан.

⁷⁷ *Турски извори за бугарската историја*, серија XV-XVI, II, саставили и редактирали Н. Тодоров и Б. Недков, Софија 1966, стр. 135.

⁷⁸ Д. Б. Лукач, *Видин*, стр. 108, 129.

⁷⁹ Д. Пантелић, *Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира*. Споменик САН ХСVI, други разред 75, Београд 1948, у прилогу *Епшелвицова карта*.

⁸⁰ Ф. Рокону, *Militarische Beschreibung*, у: Д. Пантелић, Војно-географски опис Србије пред Кочину крајину од 1783 и 1784 год. Споменик СКА LXXXII, други разред 64, Београд 1936.

⁸¹ Д. Б. Лукач, *Видин*, стр. 58.

⁸² Село *Зуник*, односно *Зуниче*, налазило су у Рујишту, недалеко од ман. Св. Петра, горе у брдима. Имало је Горњу и Доњу Малу. После ослобођења од Турака се раселило. Горња Мала је отишла на реку Бошаву, где се образовало село Горње Зуниче, а Доња Мала се спустила на десну обалу Белог Тимока, где се формирало село Доње Зуниче (М. Станојевић, *Тимок* 459).

Ликови села Бошева се при различитим поменима, у турским пописним дефтерима, разликују један од другог, у нијансама. Те се разлике односе на почетни сугласник, где преовлађује звучни *Б*, на други самогласник који варира између *е*, *а*, и *о*, као и на крајњи самогласник који се колеба између *а* и *о*, све зависно од суфикса и рода могућег другог члана синтагме.

Има разлога да се сматра да је основа топонима *Бошево* зоонимска и да је настала од латинске речи *bos*, *bovis*, *m* и *f* (позајмлјено из грчкога *βοῦς*) „говедо, бик, во, крава.“⁸³

Говече је увек било значајно за живот човека. Он га је упознао давно, пре више десетина хиљада година. То потврђују ликовне представе те животиње у пећинама у Француској и Шпанији, које се датирају на преко 36000 година пре нашег времена. Бик је био света животиња на Атлантиди. У Египту је за време краља Менеса, око 3000. године пре нове ере, уведен култ светог бика Аписа, коме је приписивана главна улога у пољопривреди.⁸⁴ У Индији је крава света животиња.

Bos је рано ушао и у топонимију. На први такав помен наилазимо у називу мореуза *Βόσ-πορος* „Говећи газ.“ У ствари Херодот (*V* век п.н.е.) спомиње два Босфора: *Θράκιος Βόσπορος*,⁸⁵ данашњи мореуз код Истанбула и *Κιциέριος Βόσπορος*,⁸⁶ мореуз који спаја Црно и Азовско море. Антички писци наводе и градове *Bovillae* (< *bovile*, -is „говедарница, штала, појата“) у Лацијуму⁸⁷ и *Bovianum* у Самнијуму.⁸⁸ У ствари у Самнијуму се помињу два Бовианума: *Bovianum Undecanorum*, данас Бовиано и

⁸³ F. E. J. Valpy, *Etymological dictionary of the latin language*, London 1828, стр. 54; Émile Boissacq, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque*, Heidelberg-Paris 1916, стр. 129-130; Pierre Chantraine, *Dictionnaire étymologique de la langue grecque, histoire des mots, tome I A-Δ*, Paris 1968, стр. 191.

⁸⁴ Н. Марковић, *Култ светог бика Аписа у династичком Египту*. Зборник Матице српске за класичне студије 15, Нови Сад 2013, стр. 42-43.

⁸⁵ *The History of Herodotus*, parallel English/Greek, tr. G. C. Macaulay, publ. Macmillan, London-New/York 1890, IV 83, 85, 87, 88; VII 10, 20. По легенди ту је крава *Ија* прешла са једног континента на други, па по томе и назив *Босфор* (< *βοῦς* „говедо, бик, во, крава“ и *πόρος* „пролаз, газ, брод.“ О Ији в. и: Есхил, *Везани Прометеј*, у: Одабране трагедије, у прев. М. Ђурића, Београд СКЗ 1926, стр. 29.

⁸⁶ *The Histoty of Herodotus* IV 12, 28, 100.

⁸⁷ William Smith, *Dictionary of Greek and Roman Geography* (1854), s. v.; F. E. J. Valpy, *Etymological dictionary of the latin language*, London 1828, стр. 55.

⁸⁸ *Titii Livi ab urbe condita libri*, editio acera quam curavit M. Müller, Lipsiae, I-II 1905-1906, IX, 31.

Bovianum Vetus, колонија неизвесне локације, која се понекад погрешно идентификује са *Pietrabbondante*. Тацит,⁸⁹ Плиније⁹⁰ и Светоније⁹¹ наводе на морској обали у Кампанији, између Баие и Мисенума, место *Bauli, -orum* m (Βαῦλοι), где је по легенди Херкул био затворио говеда која је украо од Гериона. Одатле се изводи име Βαῦλοι, од βοῦς и αὐλή.⁹² Даље, ради одбране свог моста на Дунаву, цар Трајан је на десној обали, више данашњег Кладова, подигао кастел *Caput bovis* „Глава вола,“ чије нам име у грчком облику, као *Καπούτβοες*, преноси Прокопије.⁹³ У старопланинску топонимију ушла су и имена две врсте говечета која су у овим крајевима живела од леденог доба до средњег века, то су: *зубр* (*Bison europaeus*) и *тур* (*Bos primigenius*), па отуда топоними: *Зубров дел*,⁹⁴ *Турије*⁹⁵ и др. Такође, у широј околини има доста месних имена у којима је садржано име говечета, пре свега у знатном броју *Говедарника*⁹⁶ и *Крварника*,⁹⁷ као и у двочланим топонимима типа: *Говеца бара*,⁹⁸ *Говеца падина*.⁹⁹

Плодна равница поред Тимока, пашњаци и шуме по огранцима Старе планине били су повољни услови за гајење говеда. У том склопу треба тражити настанак топонима Бошево.

Бошево је по формацији присвојни придев на –*ево*. Састоји се од основе *бош-* и придевског суфикса –*ево*. Данашњи облик

⁸⁹ L. Cornelii Taciti, *Annales*, Lipsiae 1926, 14, 4.

⁹⁰ Die geographischen Bücher der *Naturals historia* des C. Plinius Secundus, Berlin 1904, IX 81.

⁹¹ C. Svetonii Tranquilli Београд 2005, стр. 239; Љ. Рајковић, *Ономастика Тимока* 114.

⁹² Исто 91.

⁹³ Исто 355.

, *De vita caesarum*, Lipsiae 1907, *Nero* 34.

⁹⁴ *Dictionary of Greek and Roman Geography*, s. v; M. Divković, *Latinsko hrvatski rječnik*, Zagreb 1900, reprint 1980, str. 141.

⁹⁵ Прокопије, у: Византијски извори за историју народа Југославије 1, Београд 1955, стр. 68, нап. 173. Уп. и М. Мирковић, *Римски градови на Дунаву у Горњој Мезији*, Београд 1968, стр. 111-112.

⁹⁶ Ј. Динић, *Ономастика Заглавка* 92.

⁹⁷ Исто 95.

⁹⁸ Исто 91, 110, 124, 189, 281, 310.

⁹⁹ Ј. Динић, *Топонимија слива Грлицке реке* ОП XVIII, Београд 2005, стр. 239; Љ. Рајковић, *Ономастика Тимока* 114.

⁹⁸ Исто 91.

⁹⁹ Исто 355.

је остатак бинарне синтагме чији је други члан био неки апелатив средњег рода, на пример *село* или *поље*, па је цела синтагма својевремено могла гласити **Бошево село*, (*поље*). У процесу универбизације апелатив је отпао, а остао је само придев *Бошево*. Иста је ствар и са другим ликовима овог топонима.

Током времена у основи извршена је замена денталног сугласника *с* палаталним сугласником *ш*: *бос-* : *бош-* (као, на пример, у случајевима *Стефан* : *Штефан*, или *још боље* као у тимочким глаголима: *шуши(ти)*, *штриши(ти)* и њиховим изведеницама: *шушина*, *шушеница*, *штришељ* и др.). У ствари, сасвим пластичну и природну слику преласка *с* у *ш* у овом случају објашњава назив старопланинског примитивног говечета, који гласи: *буша* (у је настало од грчког двогласа оѢ, из βοΰς).¹⁰⁰

Топоним *Бошево* настао је свакако убрзо после досељавања Словена на Балканско полуострво, којом приликом је римски (непотврђени) топоним добио словенски облик. Од свог постанка, па до данас, он се мењао у процесима универбизације и гласовног прилагођавања.

Мало је вероватно мишљење¹⁰¹ да је топоним настао за турског времена, од турцизма *бош* „празан“ (< тур. *boş* истог, првог, значења, али има још и других, међусобно блиских и удаљенијих значења).¹⁰² Семантички то гледиште скоро да је без основе. Друго, потребно је доста времена да нека реч из једног језика пређе у други, а још више да после тога „заслужи“ да уђе у топонимију и да се при том језички и структурално прилагођава. Треба да се зна, да су Турци овај крај освојили само педесет и неколико година пре прве писане појаве топонима *Бошево*. Турско становништво у старо турско време није живело по селима, да би могло утицати на инфилтрацију турских речи у српски језик. То ће се одигравати касније, али тада је *Бошево* већ постојало. Турска заслуга за овај топоним је једино у томе што су га они први писмено евидентирали.

¹⁰⁰ И поред тога што Skok (*Etim. rječnik* 1, 244) сматра, позивајући се на Ђ. Даничића, да у у *буша* долази од мађарског *busa* „здепаст, збијен,“ ипак држимо да је изворније његово порекло из грчког двогласа оѢ, из βοΰς.

¹⁰¹ С. Гацковић, *Етимологија несловенских основа у ојконимији Видинског санџака XV и XVI века*, Зајечар 1993, стр. 116.

¹⁰² У погледу првог и осталих значења турске речи *boş* види: www.Sozluk.net

Проф. др Владимир П. Петровић,
Балканолошки институт САНУ

Мр Војислав Филиповић,
Археолошки институт, Београд

Славиша Миливојевић,
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

Прва кохорта Крићана – римска војна јединица у Тимакум Мајусу (*Timacum Maius*)

Анстракт: Археолошка истраживања на локалитету Нишевац – Калница (Тимакум Мајус), већ осам година заредом, спроводи Балканолошки институт САНУ у сарадњи са Центром за туризам, културу и спорт из Сврљига и институтом Озонијус (*Ausonius*) из Бордоа. Током истраживачке кампање 2014. године пронађено је девет грађевинских опека са печатним натписима Прве кохорте Крићана (*Cohors I Cretum*) у оквиру самих зидова римског купатила – терми. Натписи Прве кохорте Крићана из Нишевца – Тимакум Мајуса сведоче о карактеру, хронологији и историји овог римског насеља.

Кључне речи: Нишевац, Тимакум Мајус, Прва кохорта Крићана.

Археолошка истраживања на локалитету Нишевац – Калница, већ осам година заредом, спроводи Балканолошки институт САНУ у сарадњи са Центром за туризам, културу и спорт из Сврљига и институтом Озонијус (*Ausonius*) из Бордоа. Смела научна хипотеза, која је још на почетку постављена, да се овде ради о насељу Тимакум Мајус (*Timacum Maius*), првој станици на римском путу Ниш – Арчар (*Naissus – Ratiaria*), постала је сасвим извесна захваљујући сигнификантим резултатима претходних археолошких кампања. Међутим, до 2014. године важна питања војне организације Тимакум Мајуса била су потпуно непозната. Све до тада откривено: објекат са тубулима и хипокаустним грејањем, сегменти једне од главних саобраћајница у насељу, канали за одвођење отпадних вода, део римског купатила (*thermae*) и мноштво значајног и разноврсног покретног

археолошког материјала (керамика са примерцима луксузних посуда од тера сигилате, нумизматика, накит, оружје и др.), указивало је да се овде ради о пространом римском насељу које је настало већ половином I века после Христа и које је постојало у континуитету све до најезде Хуна 441. године после Христа, када је разорено и спаљено, попут недалеког града Наисуса (*Naissus* – Ниш). Ипак, остала је непознаница која војна јединица је овде боравила и учествовала у изградњи јавних и војних грађевина.

Током археолошких истраживања 2012–2014. године откривен је велики део римског купатила, терми (*thermae*). Сегмент објекта који је остао сачуван након недавних мелиорационих радова на левој обали Сврљишког Тимока оријентисан је у правцу север – југ, са извесним одступањима. Димензије северног дела купатила који је откривен износе 11 x 9 m. Састоји се од два басена и две просторије са системом за загревање, хипокаустом. Басени су нажалост оштећени радом тешке механизације. Услед ових околности не можемо сазнати више детаља о првом басену док су димензије сачуваног дела другог басена 7 x 3 m. Оба басена нису била загревана па се претпоставља да се ради о хладним купкама (*frigidaria*). Унутар спољних зидова две просторије са хипокаустним грејањем пронађени су керамички цилиндрични тубули, у зидној маси, који су били повезани са хипокаустном шупљином. Под објекта је био прекривен хидростатичким малтером дебљине око 30 cm и у потпуности се урушио у хипокаустну шупљину. У хипокаустној шупљини пронађени су сегменти таванице, хипокаустни стубићи на којима је почивала подница објекта, канал ложишта, односно префурнијума (*praefurnium*), трагови зидне оплате која је била осликана пурпурном бојом и остаци масивних керамичких тубула четвртастог пресека. Читаво дно хипокаустне шупљине обложено је облацима који су задржавали топлоту и доприносили енергетској ефикасности. Овакав тип застора хипокаустне шупљине је изузетно редак у римским термама. На јужној страни објекта римског купатила – терми, са спољне стране, откривено је ложиште (*praefurnium*) у целини, са дубоким наслагама пепела. Покретни материјал пронађен у наведене две просторије терми: керамика, животињске кости, метални налази попут сребрног привеска са мотивима птица и новац указују да је у IV веку после Христа објекат изгубио основну функцију купатила и да је вероватно коришћен за становање.

Током истраживачке кампање 2014. године догодила се прекретница у односу на досадашња сазнања којима смо располагали. Наиме, није било јасно када су терме изграђене. Нумизматички налази које смо пронашли тек донекле су указивали на *terminus post quem* настанка овог значајног објекта. Како то готово по правилу бива, велика открића дешавају се готово случајно. Пред крај истраживачке кампање, у свега неколико дана, пронашли смо девет грађевинских опека са печатним натписима Прве кохорте Крићана (*Cohors I Cretum*) и то у оквиру самих зидова римског купатила. Ова војна јединица ауксилијарне војске бројала је око 500 војника, пешака и коњаника и настала је у предфлавијевској епоси. На тло провинције Горње Мезије (*Moesia Superior*) премештена је између 78. и 80. године после Христа, а потом је учествовала у Трајановим походима у Дацији у саставу римске војске у Другом дачком рату, како саопштавају епиграфски подаци из Апулума (*Apulum*), Суцидаве (*Sucidava*) и Дробете (*Drobeta*). Ова јединица Крићана враћена је у Горњу Мезију током Хадријанове владавине и стационарала је у II и III веку после Христа у војном логору Егета (*Egeta* – Брза Паланка), на Дунаву, где је осигуравала стратешки важну

тачку на којој су се укрштале две римске комуникације. Прва од њих је чувени Трајанов пут који је повезивао утврђења дуж Њердапског лимеса, пратећи десну обалу Дунава, а друга је римски друм који је кроз залеђе Дунава заобилазио велику окуку реке и Гвоздену Капију, крећући се од Талијате (*Taliata* – Доњи Милановац), преко рудама богатих јужних падина Мироча где су се налазиле станице Герулата (*Gerulata*) и Унум (*Unum*), до Егете (Брза Паланка). Све до наших недавних открића, једини познати натпис који помиње Прву кохорту Крићана у унутрашњости провинције Горње Мезије био је јединствени епиграфски споменик из Ниша, римског Наисуса (*Naissus*). Латински текст нас обавештава о извесном Тиберију Клаудију Валерију (*Tiberius Claudius Valerius*), ветерану Прве кохорте Крићана, родом из Хијерапитне (*Hierapytna*) на Криту. Овај натпис настао је у последњим деценијама I века после Христа, најраније током Веспацијанове епохе. Ветеран Прве кохорте Крићана је живео крајем I века у Наисусу, по свему судећи пре него што је његова кохорта укључена у Трајанов поход на Дакију. Боравак ветерана у Наисусу, у то време, посредно указује на значајан развој града јер је било уобичајено да се војници, након војничке службе, настане у једном од главних центара провинције, недалеко од места где су службовали. Сам Наисус је у то време свакако имао војни логор и цивилно насеље, али је на основу значајног броја натписа на опекама Прве кохорте Крићана из објекта купатила Тимакум Мајуса, могуће претпоставити да је она тада барем делом стационарала у Тимакум Мајусу, надомак Наисуса. У том случају би на простору Тимакум Мајуса требало тражити остатке војног утврђења из I века после Христа. Археолошка истраживања оближње тврђаве Сврљишки град могла би крити одговор на ово питање. Наиме, поред бројних случајних археолошких налаза са Сврљишког града потиче и један натпис извесног стратега Тиберија Клаудија Теопомпа (*Tiberius Claudius Theopompus*), пореклом из трачке Дентелетике, области око Пауталије (*Pautalia* – Ћустендил), на западу данашње Бугарске. Он је свом локалном божанству, Хери Сонкетене, посветио жртвеник нађен у рушевинама Сврљишког града. Овај споменик се датује између 46. и 54. године после Христа и индиректно указује да је утврђење Сврљишки град било функционално половином I века после Христа. Теопомп се могао наћи у Тимакум Мајусу користећи вициналну комуникацију Ћустендил – Бела Паланка – Нишевац (Сврљишки град) / (*Pautalia* – *Remesiana* – *Timacum Maius*), која се у макум Мајусу укршта-

ла са главном трасом од Наисуса према Рациарији, односно, Дунаву.

Натписи Прве кохорте Крићана из Нишевца – Тимакум Мајуса, који са Сврљишким градом изгледа чини целину, сведоче о карактеру, хронологији и историји овог римског насеља. Римска војна јединица могла је бити смештена барем у виду једног детаשמана у Тимакум Мајусу, како би осигуравала значајно раскршће римских комуникација из правца Наисуса и из Пауталије. Сличним послом боравиће касније и у Егети на Дунаву, како је већ назначено. Може се с правом закључити да је Прва кохорта Крићана била укључена у подизање значајнијих јавних и војних објеката, као што су истражене терме. Тимакум Мајус је могао имати и радионицу за израду опека, па би током наступајућих археолошких истраживања требало очекивати и такве занатске објекте.

На крају текста требало би истаћи да је присуство Прве кохорте Крићана у Нишевцу – Тимакум Мајусу оличено, за сада, у већем броју натписа на опекама, један од најзначајнијих доказа да се управо ради о првој станици на путу Наисус – Рациарија. Тимакум Мајус и објекти које истражујемо настали су веома рано, већ у последњим деценијама I века после Христа, а римско насеље је било у тесној вези са најближим већим центром провинције, Наисусом, на основу натписа који указује на место насељавања војничких ветерана.

Библиографија

Скраћенице у литератури:

IMS – *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, Belgrade.

AE – *Année épigraphique*, Paris.

Литература:

Миливојевић 2013

Славиша Миливојевић, *Антички и средњовековни новац из Музејске збирке у Сврљигу* (*Antique and Medieval Coins from the Collection of Svrlijig Museum*), Едиција *Timacum Maius*, бр. 1, Центар за туризам, културу и спорт Сврљиг, Сврљиг 2013, 1–114.

Petrović & Filipović & Milivojević 2012

Vladimir P. Petrović, Vojislav Filipović et Slaviša Milivojević, *La région de Svrljig en Serbie orientale – préhistoire, antiquité et moyen âge / Svrljiška oblast u praistoriji, antici srednjem veku*, Institut des études balkaniques de l'Académie serbe des Sciences et des Arts – Centre Culturel de Svrljig, Belgrade 2012

Petrović & Filipović 2013

Vladimir P. Petrović, Vojislav Filipović, Epigraphic and Archaeological Evidence: Contributing to Identifying the Location and Character of Timacum Maius, *Balkanica* XLIV, Institute for Balkan Studies of SASA, Belgrade 2013, 35–50.

Petrović & Filipović & Luka 2013

Vladimir P. Petrović, Vojislav Filipović and Krassimira Luka, The Roman Road Naissus - Timacum Maius – Timacum Minus – Conbustica – Ratiaria, in: *Ratiaria Semper Floreat* Vol. I (Ratiaria and its Territory Researches) (ed. Prof. Dr. Habil. Rumen Ivanov), RSF Archaeological Trust, Sofia 2014, 97–142.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ, КУЛТУРУ И СПОРТ СВРЉИГ
ОРГАНИЗАТОР ПЕСНИЧКИХ СУСРЕТА
„ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ“

РАСПИСУЈЕ

КОНКУРС
ЗА НЕОБЈАВЉЕНИ РУКОПИС ПОЕЗИЈЕ

Право учешћа имају песници који пишу на српском језику. Рукопис, обима до пет штампарских табака, треба да буде потписан шифром и достављен у три примерка.

Решење шифре, у посебном коверту, са кратком биографском белешком, адресом и бројем телефона, приложити уз рукопис и послати на адресу:

Центар за туризам, културу и спорт
(за књижевни конкурс)
Улица Боре Прице 2
18360 Сврљиг

Награда је штампање књиге у едицији часописа *Бдење*.

Крајњи рок за слање рукописа је 30. септембар 2015. године.

Више информација на телефон: 018/821–059

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за БДЕЊЕ достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Time New Roman, ћирилица, величина 11.

Посебне захтеве (latinica, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА

Издавач:

Центар за туризам, културу и спорт Сврљиг, Боре Прице 2,
18360 Сврљиг (За уредништво БДЕЊА)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

<i>Радован Бели Марковић</i> НАЧАЛНО НЕПОКОРАН	3
<i>Милош Јанковић</i> СВОЈ СВОЈИМА	9
<i>Милан Мрдаљ</i> КУЋА НА ПРОМАЈИ	12
<i>Радосав Стојановић</i> НА ГРАНИЦИ	16
<i>Никола Александар Марић</i> БАШТА	23
<i>Дејан Богојевић</i> РЕЦИКЛАЖА	28
<i>Душан Мијајловић Адски</i> ОСАМА	31
<i>Бошко Томашевић</i> „ЈА, КОЈИ САМ УЗАЛУД БИО ТОЛИКИ ЉУДИ...”	34
<i>Стеван Бошњак</i> НАД ТИМ ГОРАМА	40
<i>Бранко Станковић</i> ПУТ ЉУБАВИ	45
<i>Добрашин Јелић</i> НИЈЕ СВЕ ЗБОГ НАС	51
<i>Ружица Петровић</i> САЊЕ	54
<i>Мирослав Радовановић</i> КОМУНИСТИЧКА ПРОШЛОСТ	58
<i>Светислав Феђа Пешић</i> ТРИПТИХ – ЧОВЕК ИЗА	63
<i>Слободан Ђирић</i> ГОЛО ОДЕЛО	65
<i>Томислав Ђокић</i> СА УНИВЕРЗИТЕТА НАРОДА	67
<i>Марко Јовановић</i> СМИСАО ПЕСМЕ	70
<i>Милуника Митровић</i> ЗАМЕЊЕНА НОВЧАНИЦА	72

<i>Дејан Ђорђевић</i>	
КУДЕ ЛИ СИ	76
<i>Дијана Ухерек Стевановић</i>	
ШАХ	78

Упознавања

<i>Павло Вољвач</i>	
ЧЕМУ, НИЈЕ ЛИ ЗАУВЕК	81

Тумачења

<i>Слађана Илић</i>	
ЗЛОСТАВЉАЧИ И ЗЛОСТАВЉАНИ У ДЕЛУ РАДОВАНА БЕЛОГ МАРКОВИЋА	90
<i>Љубомир Ђорилић</i>	
НЕПОРЕЦИВА СИМБИОЗА ПОЕЗИЈЕ И ПЕСНИКА	116
<i>Гордана Влаховић</i>	
У СФЕРИ СИМБОЛА	121
<i>Стана Смиљковић</i>	
ИГЛИЧЕ ВЕНЧЕ НАД ВОДУ ЦВЕТА	124
<i>Јованка Стојчиновић Николић</i>	
ПОЕТСКИ ПРОСТОР НЕБА И ПОЉА	127
<i>Маријан Мишић</i>	
ЕРОС У ЛОВУ НА ДУШЕ	134

Сусретања

<i>Владимир Конечни</i>	
ТРИ РЕКЕ	136
<i>Бошко Ломовић</i>	
НИ МАЂЕГ ГРАДА, НИ ВИШЕ ИСТОРИЈЕ	142
<i>Недељко Терзић</i>	
СВЕТИ ЦАРСКИ ГРАД	146

Промишљања

<i>Петар Ђуза</i> ДИГИТАЛНИ ХРОНОЦИД	151
<i>Зорица Бранковић Басарић</i> УЛОГА МАРГИНА У СТВАРАЛАЧКОМ ПРОЦЕСУ	164

Подсећања

<i>Жарко Ђуровић</i> МАРКОВИЋЕВА ПУСТОЛОВИНА СТРАСТИ	169
---	-----

Баштина

<i>Лакша Динић</i> БОШЕВО	179
<i>Проф. др Владимир П. Петровић, Мр Војислав Филиповић, Славиша Миливојевић</i> ПРВА КОХОРТА КРИЂАНА – РИМСКА ВОЈНА ЈЕДИНИЦА У ТИМАКУМ МАЈУСУ (TIMACUM MAIUS)	184
КОНКУРС	190
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА	191